N= IV.18. K.I.20.

LVDOVICI DEMONTIOSII GALLVS

ROMAE HOSPES.

Vbi multa antiquorum monimenta explicantur,
pars priſtinæ formæ reſtituuntur.
Opus in quinque partes
tributum.

ROMAE

Apud Ioannem Oſmarinum. M. D. LXXXV.

Cum Priuilegio, & Superiorum permiſſu.

S. D. N.
XYSTO QVINTO
PONTIFICI MAXIMO.

CVM tibi in dies viri primarij,& ciuitates,& populi certatim pontificatum gratulentur, ridiculum videri poſſit, in tanto gratulantium concurſu hoſpitem ignotum nomen ſuum profiteri. Atqui ego non tibi gratulor, cui nihil præter curam, & ſolicitudinem acceſſit; ſed virtuti, & reipublicæ Chriſtianæ. Illi, quod ei hoc quantũcunque eſt, totum acceptum ferendum ſit; non fauitoribus, vt veteri verbo vtar. huic verò, quod paſtorem eiuſmodi nacta ſit, qui periclitantibus rebus, & cauere,&ſubuenire poſſit. Ijs inquam gratulari volui, & idipſum publicis quibuſdã monimentis teſtari. Itaq; cum eſſent præ manibus nobilia quædam priſcorum argumenta,tempori quondam ſacrata, quæ ego ante aliquot dies,dum antiquæ huius tuæ vrbis monimenta luſtro, ab ipſius temporis iniuria vindicare tentaueram, ea nunc denuo vtcunque reſtituta, quod reipub. Chriſtianæ fœlix, fauſtumque ſit, meliore ritu Deo optimo maximo, qui tempora moderatur, vt te diu incolumen ſeruet, ſacro, dico, dedico.

Sanctitati veſtræ

Deuotiſſimus ſer.

Lud. Demontioſius.

INDEX EORVM, QVAE IN SINGVLIS huius operis partibus continentur.

IN PRIMA, *anni veteris rationes explicantur, & eius ſymbola. De pyramidibus. De obeliſcis. De Iano bifronte. Cur ei portæ geminæ attribuerentur. Variæ eius formę, & de earum ſignificatione in re numaria. Quid in numis bigæ, & quadrigæ ſignificarent. Arcus Iani priſtinę formæ reſtituitur, & in eo recondita quædam explicantur. Iani ſymbolum cur ſepulchris adponeretur. Cur item in Circo. Septizonium priſtinæ formæ reſtituitur, & arcana eius explicantur.*

IN *ſecunda, quæ eſt de Pantheo, & ſymmetria ædium ſacrarum, Caryatides eius templi indicantur, & locus vbi quondam ſitæ fuerunt. Panthei ſymmetriam, vt nunc eſt, vitioſam eſſe. Quid in eo de antiqua forma mutatum fuerit. Quomodo priſtinæ elegantiæ reſtitui poſſit. Quid ſint* Scamilli *apud Vitruuium. De porticu panthei. De ſymmetria corporis humani. De octaſtylo Hermogenis Vitruuij locus explicatus, & emendatus. Quid apud eundem* Tholus; *quid* Pyramis, *quid* Flos, *vbi multi recentiorum errores adnotantur.*

IN *tertia, vbi de veterum ſculptura, de cælatura & gemmarum ſcalptura, &*

IN *quarta, quę eſt de pictura, Plinius pluribus locis emendatur, & illuſtratur. Explicatur etiam nobile illud de pictura certamen inter Apellem, & Protegenem.*

IN *quinta, quæ eſt de foro* Romano *veteri, notantur errores recentiorum in ſitu arcus fabiani, Putealis, Comitij, ficus ruminalis, roſtrorum veterum, curię hoſtilię, & Græcoſtaſis. Vbi ſita quondam fuerit celebris illa baſilica Pauli. Vbi ſtationes municipiorum.*

XYSTVS PAPA QVINTVS.

Ad futuram rei memoriam.

CVM, ſicut accepimus, dilectus filius Ludouicus Demontioſius Gallus in Vrbe Hoſpes ad communem vſum, vtilitatem, & commodum vnum opus in quinque partes diſtributum, ſub titulo Ludouici Demontioſij Gallus, Romę Hoſpes, vbi multa antiquorum monimenta explicantur, & pars priſtinę formæ reſtituuntur, hactenus non excuſſum, nec in lucem editum ſuis non paruis vigilijs, & lucubrationibus compoſuerit, & in lucem ediderit, illudque propediem typis dare, & excudi facere deſideret, dubitetque tamen, ne huiuſmodi opus antequam forſan, vel poſtquam totaliter impreſſum fuerit ab aliquibus alijs quam ſibi beneuiſis Impreſſoribus lucrum ex alieno labore quęrentibus ſumpto inde exemplo tam in noſtra Romana Curia, *quàm in alijs* Ciuitatibus, *etiam Sedi* A*poſtolicæ mediatè, vel immediatè ſubiectis licentia ab ipſo Ludouico minime requiſita, & abſque illius voluntate imprimi, & impreſſum vendi contingat, quod in non modicum dicti Ludouici pręiudicium, & damnum vergeret. Nos igitur dicti Ludouici præcibus annuentes, & illius indemnitati, aliàſque in præmiſſis opportunè prouidere volentes, illiuſque in hac parte ſupplicationibus inclinati, eidem* Ludouico, *ne quis dictum Opus Ludouici* D*emontioſij à decem annis poſt impreſſionem dicti operis, à quocunque quauis ex cauſa ſeu quęſito colore, ingenio, vel fauore, abſque expreſſa ipſius Ludouici licentia, ſeu voluntate imprimere, vel imprimi facere, figuraſue in eodem opere exiſtentes, aut quę ab eodem Ludouico ſeorſum edentur in lucem, ære aut ligno excidere, vel incidi facere, illudque & illas vendi, ſeu venale, & venales tenere, vel proponere poſſit, nec valeat auctoritate apoſtolica, tenore pręſentium concedimus, & indulgemus. Inhibentes omnibus & ſingulis vtriuſque ſexus Chriſtifidelibus, vbiq; locorum tam in Italia, quam extra Italiam, in Terris Sedi Apoſtolicæ mediate, vel immediate ſubiectis exiſtentibus, & præcipue* Bipliopolis, *& librorum Impreſſoribus, ſub excommunicationis latæ ſententiæ, ac quingentorum ducatorum auri de* Camera *pro vna* Camera A*poſtolica, ſeu Fiſco noſtro, & altera medietatibus eidem Ludouico applicandorum, & inſuper amiſſionis librorum, & aliorum, vt ſupra applicandorum pœnis toties, quoties aliquis contrauenerit, ne dictum opus Ludouici Demontioſij modo, quo dictus Ludouicus imprimi facere intendit, abſque eiuſdem Ludouici, vt pręfertur, aut eius hęredum, & ſucceſſorum ſuorum expreſſa licentia, ſeu conſenſu, vel mandato imprimere, ſeu imprimi facere, aut vendere, ſeu venale habere, ſeu proponere, figuraſq; in eo exiſtentes, & pro tempore ab ipſo Ludouico in lucem edendas, ære, aut ligno incidere, ſeu incidi facere quoquo modo audeant, vel pręſumant. Mandantes vniuerſis, & ſingulis Venerabilibus fratribus noſtris, & in ſtatu ſan-*

ctæ

ctę Romanæ Eccleſiæ legatis, eorumq; & Sedis Apoſtolicæ vicelegatis, necnon Archiepiſcopis, Epiſcopis, eorumq; in ſpiritualibus vicarijs generalibus, necnon tam dictæ Vrbis, quàm quarumcunq; aliarum ciuitatum, terrarum, & locorum ipſius noſtri ſtatus eccleſiaſtici gubernatoribus, & locorum ordinarijs, ac temporalibus officialibus, vt quoties pro ipſius Ludouici, ſeu illius hæredum & ſucceſſorum parte fuerint requiſiti, vel eorum aliquis fuerit requiſitus, eidē Ludouico, ſeu eius hæredibus, & ſucceſſoribus prædictis efficacis defenſionis præſidio aſſiſtentes, ad omnem ipſius Ludouici, eiuſq; hęredum, & ſucceſſorum huiuſmodi requiſitionem non permittant opus ipſum contra præſentium tenorem ab aliquo imprimi, aut impreſſum vendi, & venale teneri, figuraſue in eo exiſtentes, & in poſterum per ipſum Ludouicum in lucem edendas, ære, aut ligno incidi, aut inciſas venales exponi, contradictores quoslibet, & rebelles per cenſuras eccleſiaſticas, ac alias eorum arbitrio imponēdas, & moderandas pœnas, cæteraq; opportuna remedia appellatione poſtpoſita compeſcendo, ipſaſq; cenſuras etiam iteratis vicibus aggrauando, & interdictum eccleſiaſticum apponendo, alijſq; iuris, & facti remedijs opportunis auctoritate apoſtolica exequantur, & obſeruari curent, & faciant, & contra ea non obſeruantes iuxta earundem præſentium tenorem procedant, inuocato ad hoc, ſi opus fuerit auxilio brachij ſecularis. Non obſtantibus conſtitutionibus, & ordinationibus apoſtolicis, cæteriſque contrarijs quibuſcunque. Et inſuper quia difficile foret pręſentes literas ad quælibet loca deferri, volumus, & apoſtolica auctoritate decernimus, quod illarum tranſumptis, vel exemplis, etiam operi prędicto, ſeu libro tam per impreſſorem pręfixis, quam præfigendis plena, & eadem prorſus fides vbique tam in iudicio, quam extra adhibeatur, quę pręſentibus adhiberetur, ſi forent exibitæ, vel oſtenſæ. Datum Romæ apud ſanctum Marcum, ſub annulo Piſcatoris, die xxii. Iulij, M. D. LXXXV. Pontificatus noſtri Anno primo.

Io. Bap. Canobius.

LVDOVICI DEMONTIOSII
GALLVS ROMÆ HOSPES.

DVM ROMAE agens antiquorum operum reliquias, & fragmenta, quæ exſpatianti paſſim obuia fiunt contemplor: in quibuſdam artificium laudo, in alijs molem ſuſpiciò, ex multis vero priſcorũ mores animo repeto. Sed dum ſingulorum vſum exploro, hoc me in pleriſque male habebat, quod ex ijs quædam magno molimine facta ab antiquis animaduerterem, in quem tandem vſum, paſſim videbam ignorari. Non de obſcuris loquor: ſed de ijs etiam quæ à ſcriptoribus celebrata ſunt, & quorum formæ typis excuſæ ob oculos omnium verſantur. Vt ſunt obeliſci, qui Romę pluribus locis conſpiciuntur. Vnus integer & erectus in Vaticano: alter fractus, & iacens ad portam Capenam, quæ hodie vulgo nuncupatur ſancti Sebaſtiani: & alij in Vrbe plurimi: In quibus ſtupenda moles ex vno lapide miraculo eſt. Sed cui tandem vſui exciſi fuerint, tantum refert Plinius ſoli dicatos fuiſſe, radiorum eius argumentum in effigie eſſe, & ita ſignificari nomine Aegyptio. De Pyramide quæ eſt ad Portam Trigeminam, ſiue Oſtienſem, nunc S. Pauli, fertur ea conditum Seſtium. Sed cui tandem fini primum extructæ fuerint immanes illæ Pyramides Aegypti, ad quarum exemplar hæc paruo modulo extructa fuit, ne Plinio quidem ſuboluit: non enim autoribus earum vanitatem exprobraſſet, quorum memoriam iuſtiſſimo caſu obliteratam fuiſſe ſcribit. Atqui non fit mihi veriſimile, longo tempore, immenſo pretio, tam immanes moles ſine cauſa fuiſſe extructas. idq; ab Aegyptijs, apud quos tum maxime ſtudia flore-

 bant,

bāt, quorumque ingenia omni diſciplinarū genere exculta erant. De arcu Iani (ſic vocant molem illam quadratam, quę eſt ad arcum argentariorum) nemo non ſuſpicatus eſt aliquid ęnigmatis ſub ea latere, & arcana quædam temporum contineri. Itaque quod primum occurrebat ei affinxerunt. quatuor ſcilicet eius ſtructuræ lateribus quatuor anni tempora ſignificari, duodenis vero nidulis qui ſunt in ſingulis lateribus, totidem anni menſes. Atqui non animaduertunt annum ea ratione fore menſium xlviij: cum in integra mole totidem ſint niduli. De numiſmatis etiam, in quibus Ianus geminus conſpicitur, ex altera parte roſtrum nauis, qui frequentes hic omnium manibus teruntur, lęuia itidem ſunt quæ de eorum ſignificatione non vulgus tantum dictitat, ſed & quę literis prodita ſunt. Gemina ſcilicet illa facie ſignificari tempus præteritum, & futurum: & vtriuſq; habendam eſſe rationem. Vel ſi quid eis prętereà aſcribunt eiuſmodi eſt, Vt cuiuis de plebe, etiam non conſulto Iano ſit notiſſimum. De Septizonio, ridicula ſunt quæ paſſim circunferuntur. Itaque de eo doctiores parcius ſcripſerunt, aut heſitanter. Cum tamen inuſitata architecturæ ſpecies ſatis admoneat non vulgarem eius vſum fuiſſe. Imo quæ fuerit quondam totius operis conſtitutio, nemo adhuc prodidit. Hoc tantum fertur, ad ſeptimum vſque ordinem columnarum molem quondam ſurrexiſſe, aut eum ſaltem fuiſſe animum autori eouſque attollere. Sed quorſum, nemo auſus eſt profiteri. At tantum ne otij antiquis illis ab rebus ſerijs ſuperfuiſſe dixerimus, vt nihil niſi cementa cementis, colūnas columnis componere. cogitarent, nulli tandem vſui? Ego ſane non crediderim. Imo verò cum nulla ex ijs operibus commoditas, neque publice, neque priuatim perciperetur, eo ipſo argumentum quoddam reconditum ibi latere ſuſpicor, & ſingulis membris argumenti partem contineri. Eiuſmodi autem argumenta eſſe oportuit, vt & autoritatem haberent, & ipſa in arcanis haberentur. ridiculum enim fuiſſet in re humili, & trita ſolertiam oſtentare. Porro duo

ſunt

ſuntargumenta, quæ dignitate, & myſterijs omnibus alijs antecellunt. Vnum de religione, alterũ de tempore. In vtroque quędam erant quę parcius vulgabantur: vſus enim tantum populo concedebatur, arcana verò apud Aegyptios penes ſacerdotes erãt, apud Gręcos penes Hierophantas, apud Romanos penes Põtifices: qui omnes arcana partim fabulis, partim imaginibus velabãt. Maxime vero Aegyptij, & Gręci quorũ cõmenta quę ad religionem ſpectant perſequi, infinitũ eſſet. De tẽpore etiam longum eſſet omnia receſere. Sed nobiliora tantũ excutere, non ita moleſtũ fuerit: cum magna pars vel exemplis eorũ quę adhuc Romę conſpiciuntur illuſtrari poſſit. Sed prius temporum rationes explicandæ sũt, quarum memoriæ magnifica illa ſymbola poſita fuerunt. Cum enim diu, multumq́; veteres deſudaſſent in definiendis temporum interuallis, vt ciuilis temporum inſtitutio cũ naturalibus temporum rationibus conueniret, ſymbola plura excogitarunt exanclati laboris pręclara monimenta, quæ obſeruationibus temporum ſubſidio eſſent aduerſus ipſius temporis iniurias: ne venerandæ eius antiquitatis memoria intercideret. Quãtum enim laboratum eſt in anni modo definiendo? Fuere primum qui ex menſe lunari annum conſtituerent: quod notabili quodam indicio rerum vices ex orbe Lunę notarentur. Fuere & qui ex tribus menſibus: quod ternis quibuslibet aeris temperies mutaretur. Acarnanes vero ſex menſibus annum ſuum definierunt. Poſteri eum fecerunt duodecim menſium: quod hoc ſpatio quatuor temporum vicibus peractis omnibus noua facies rediret, & labor idem agricolis. Sed cum dies anni in menſes xij. tribuere vellent, itidem & rationem habere duorum luminum, quæ tempus labens cælo ducerent, hoc vero illos exercuit. Si enim vicenum nouenum dierum facerent, annus qui inde conflabatur 348. dierum vtriuſq; luminis anno minor euadebat. Si ex diebus 31. ſingulos menſes conſtituerent, modus anni ſupra Solis & Lunæ rationes excreſcebat. Itaque medium inter hos duos numeros tricenarium prætulerunt,

qui duodecies repetitus annum conſtitueret dierum 360.& inter Solis & Lunæ metas conſiſteret. Sed cum hic annus inter duos libratus facile huc illuc impelleretur, Aegyptij ad Solis rationes eum traxerunt, adiectis quinque diebus anno communi: hac adiectione rati ſe proxime ad ſolis metam accesſiſſe. Ita illis annus 365. dierum factus eſt. Tum quia huic anno diem vnũ abeſſe videbant a ſolis curriculo, quadriennio confecto diem vnum intercalabant conflatum ex quatuor illis quadrantibus diei. Contra Græci eundem annum ad Lunę rationes retraxerũt, religione ducti propter Olympiades. Semper enim olympias plenilunio, & decimaquinta menſis quinto quoque anno erat celebranda. Ideo neceſſe fuit quadriennio confecto anni communis, & lunaris rationes eodem reuolui, vnde initio profectę eſſent. Sed annus græcus erat 360. dierum, annus Lunaris 354. horarum 8. & paulo plus quam duorum trientum horæ: ſic diebus quinque horis fere ſeptem diſſidebant periodi. Inuenta eſt tetraeteris, quę binos dies ſingulis annis intercalando, anni communis moras penſaret, & diſſidium inter vtraque tempora componeret. Quippe cum ex annorum comparatione quadriennio exacto exceſſus deprehenderetur dierum 22. horarum quatuor circiter, adiectione octo dierum fiebat menſis embolimus 30. dierum, & paulo amplius. Sed hac adiectione annus communis lunarem viciſſim excedebat aliquot partibus diei. Huic vitio remedium excogitatum fuit exęreſis, vt cum quid diſcreparet eximeretur dies vnus, aut ſummum biduum: qui dies exæreſimi vocabantur. Sicque defectus diebus adiectitijs ſupplebatur, exceſſus cœrcebatur exemptilibus: vt tandem exacto quadriennio menſes redirent in gratiam. Ea erat tunc anni Lunaris forma: cum tamen adhuc menſes omnes eſſent dierum 30. Sed erat tamen interea alia tetraeteris ſolaris, In qua dies vnus quarto quoque anno intercalabatur: ad cuius rationes anni temporum deſcribebantur. nam tetraeteris lunaris ciuilis tantum fuit. Sed diſplicuit hæc annorum diſtinctio: ac ſi eidem numini

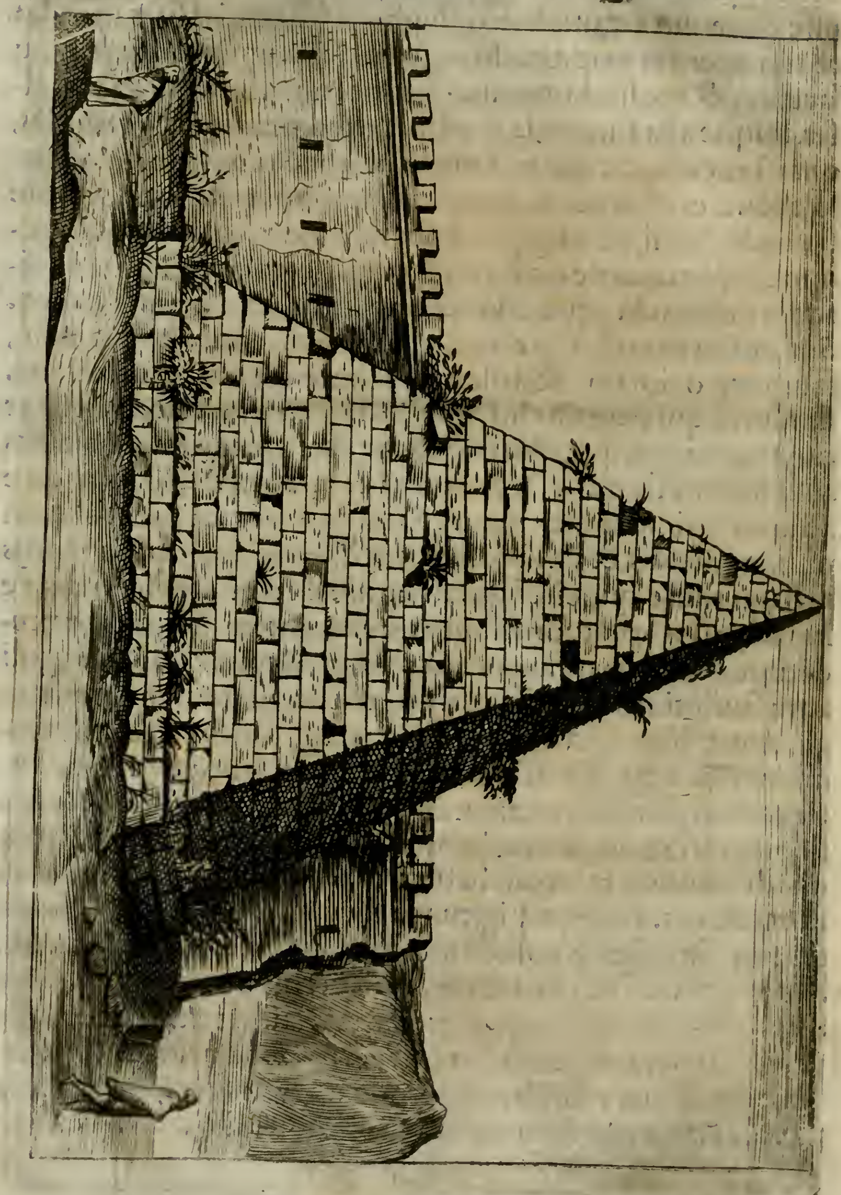
duæ

duæ cellæ fuiſſent conſtituendæ. Tetraeteris lunaris erat dierum 1447, ſolaris vero quatuordecim diebus ſolidis maior: creditum eſt duabus cõtinuis tetraeteridibus peractis ſi menſis vnus lunaris intercalaretur, Solis & Lunæ periodos ad ſua initia redituras, & nouilunium in primum diem mẽſis ſequentis caſurum. Itaque ex duabus tetraeteridibus octaeteris conflata fuit. diuque manſit hęc periodus in Gręcia. donec Męton nouis rationibus excogitatis ad eius emẽdationem animum appulit, adiectis annis xj. octaeteridi, vnde enneadecaeteris conpacta eſt, quę ſeptẽ embolimis ęquaret ſolis & Lunæ rationes annis 19. confectis. Placuit diu anni Metonici ratio, cum tamen in ea ſolis ὑπεροχὴ lateret: cæca tamen, & quæ perſpicaciores fugeret. Non potuit tamen fugere Calippum, qui longo poſt tempore eam deprehendit, deprehenſam caſtigauit, & anni Metonici pomeriũ ampliauit vſque ad quatuor cyclos decemnouenales 76. annorum: quem terminum amborum luminum erroribus pręſcripſit, vt ijs explicatis ad ſuas epochas reuerterentur. Et ſane parum abfuit. ſed differentia illa quantumuis exigua ab Hipparcho tamen animaduerſa fuit. Hic eadem ratione Calippi ambitum ampliauit, atque Metonis ambitum Calippus. Metonis ſepta quadruplo ampliauerat Calippus, hæc rurſus Hipparchus quadruplo, tercentos & quadraginta annos periodo ſua includens: quę ratio ad hunc vſque diem cum corporum cæleſtium motibus conſentire iudicatur. Vir magnus, quem nemo vnquã pro meritis ſatis laudauerit: cuius arbitrio Sol & Luna litibus ſuis compoſitis poſt tot ſæcula tandem in gratiam redierint. Vide quantum deſudarint veteres temporum viam inſiſtentes, vt duo illa lumina ijſdem ſacris colere poſſent, nunc hoc nunc illo renuente. Vt vero feriæ cum cyclo Metonis conſentirent, id poſt 133. annos accidebat: qui numerus ex ſeptem enneadecaeteridibus conſtabat, hoc eſt ex ſepties nouendenis annis. Ex his ſolaris anni metonici modus fuiſſe deprehenditur dierũ 365. ſcrupulorum diurnorum 1576. annus vero Calippi dierum

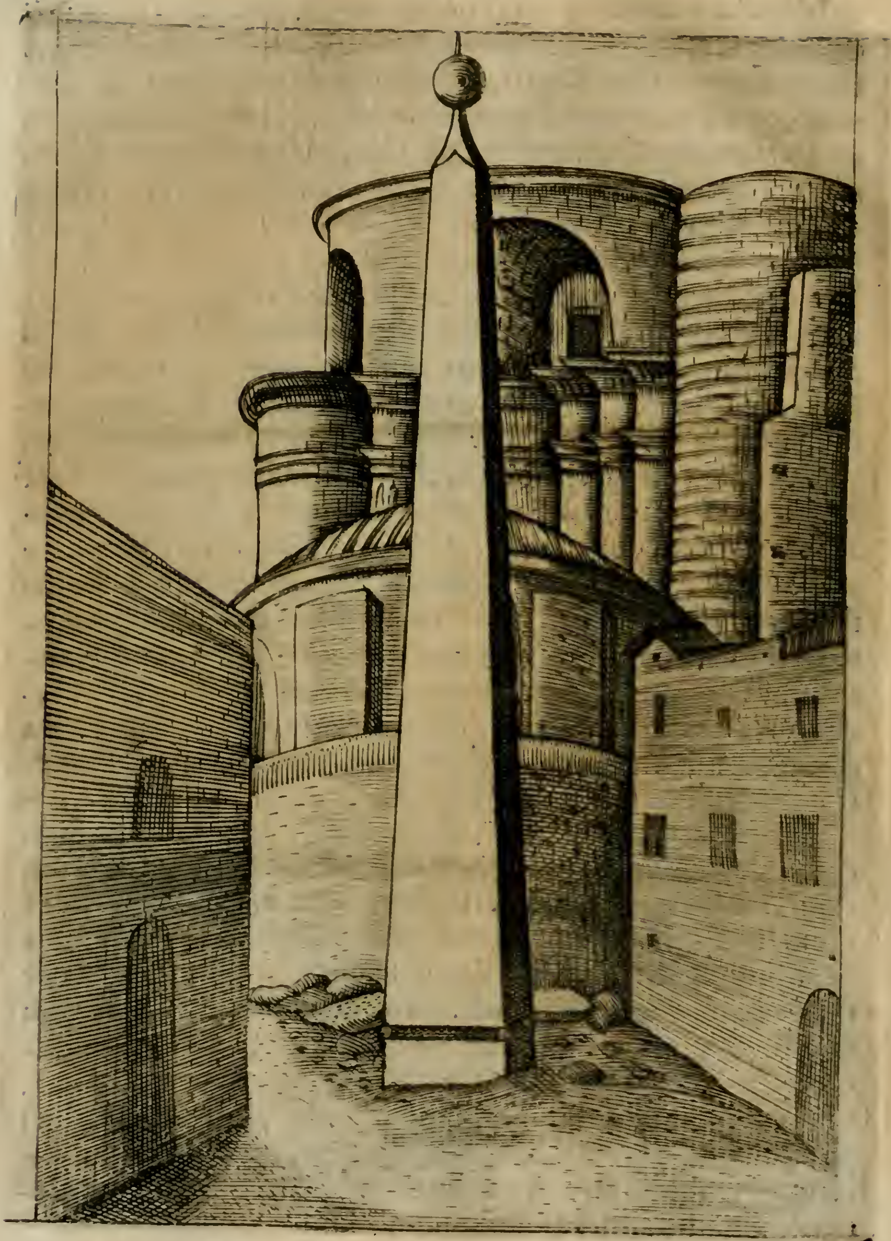
365. qualis eſt Iulianus. Hipparcheus vero fuerit dierũ 365, horarum 5, ſcrupul. 55, ſecund. 12. huc enim ratiocinia redeunt, ſi ſingulas periodos in dies explicemus, & numerum dierum per earundem annos diuidamus. Sed nec Romani parum inſudarunt definiendis temporum interuallis: vnde & variæ fuerũt apud eos annorũ formæ, & varia intercalandi genera. donec Iulius Cæſar orbe cõpoſito, etiã cęleſtiũ orbiũ diſſidia cõponere tẽtauit. Sed hęc aliũde peti poſſunt. Sunt enim qui in hac paleſtra ſtrenue verſati ſunt, quibus nolim decoquere. De ſymbolis temporũ dicere tantum conſtitui, vt eorũ, ſi poſſim, vſum reſtituã. Meminerimus igitur anni illius veteris dierũ 360. qui inter Lunarem & Solarem conſtitutus, in vtrumque paratus flecti, facile ſe applicabat quo illum mores, & inſtituta hominum vocabant. Itaque in Aegypto ex æquabili lunaris factus eſt, Aegyptiornm votis annuens. Ea ſcilicet forma ſemper prima fronte placuit, cũ res exiſtimaretur ex captu vulgi, qui lunæ vices facilius ex eius orbe perſpicit quã ſolis metas nullo notabili indicio ſignatas. Cum igitur annus communis ad lunarem deflectebat, annus ex vtroque compoſitus lunaris dicebatur. Tandem vero Aegyptiorum in phenomenis perſpicacitas ad ſolis rationes annum retraxit, & annus ſolaris factus eſt. Inde orta eſt fabula, Mercurium cum Luna ludẽtem alea viciſſe, & ſeptuageſimam ſecundam partem luminis ab ea extorſiſſe: nempe quinque dies de anno lunari, quibus adiectis anno æquabili 360. dierum annum ſolarem effecit, dierum 365. cui ad ſolis exquiſitam menſuram paulo amplius quadrante deerat: cuius ratio habebatur poſt confectum quadriennium. Aegyptij vero vt oſtenderent eam periodum ſolis & lunæ rationes continere, ſerpentem pingebant caudam ore admordentem, vt ſignificarent annum lunarem circulo quotannis ad ſua initia redeuntem, & tamen iuſtæ magnitudinis menſuram vlterius extendi. Totus igitur ſerpens annus erat ſolaris, circulus annus lunaris, pars caudæ, quæ intra os latebat differentia qua ſolaris annus a lunari diſcrepabat. Sed lõgius

deinde

deinde progreſſa eſt Aegyptiorum audacia: cum non ſatis eſſe ducerent argutis hieroglyphicis ſententias ſuas mandare, niſi operum magnitudo argumenti magnificentiam ęmularetur, & molis diuturnitas temporum diuturnitati par eſſet. Itaque alia ſtupenda ſymbola excogitarunt, Pyramides, quarũ excelſa cacumina vniuerſo orbi, & omni ęuo miraculo eſſent. earũ maxime quæ ſitæ ſunt in parte Africę, monte ſaxeo & ſterili, non longe a Memphi, adnauigantibus vndique cõſpicuæ: ante quas erat ſphinx, immani & ipſa magnitudine miranda, quæ admoneret aliquid ænigmatis latere. Sed poſteritas nihil in eis præter molem contemplata riſit, tanquam ocioſam, & ſtultam pecuniæ regum oſtentationẽ. Et tamen qui penitius inſpexerit, deprehendet latere in ijs arcana multa antiquę illius ſapientię Aegyptiorum, de quibus alias dicturi ſumus. Nunc enim ea tantum perſequor quæ ad anni rationem pertinent. Diximus autẽ annum ſolarem ex 365. diebus, & vnius diei quadrãte tandem ab Aegyptijs factum fuiſſe. quocirca quadriennio exacto dies ſequens, velut in partes quatuor tributus quadrantem ſingulis præcedẽtium quatuor annorum adijciebat. Sicque tamet ſi ſinguli anni ſumpti ſeorſum imperfecti eſſent, quaterni omnes integri erant. Hoc igitur cum vellent Aegyptij ſignificare Pyramides illas extruxerũt quatuor laterum, quę in vnũ coeuntia eodem puncto terminarentur: quemadmodum, & anni ſinguli tetraeteridis finiebantur die vno, qui poſt cõfectum quadriennium intercalabatur: vt omnium idem eſſet finis, idem exitus. Aegyptij igitur ea forma duorum luminũ conſenſum ſignificare voluerunt, ſimul rationes illas nõ cartis, aut exiguis tabulis mandare, ſed ęternis monimentis, quæ temporum diuturnitatem ęquarent. ad quarum exemplar parua illa pyramis extructa fuit, quæ eſt ad portam Oſtienſem, mœnibus vrbis ita diſterminata, vt pars altera ſit intra mœnia altera extrorſum procedat hoc modo.

Idem habuerunt in animo autores obeliſcorum, atque ij qui extruxerunt pyramides. peræque etiam vſus eorum poſteros latuit, forte & eos qui Romam deuehendos curauerunt, eo ipſo mirandos magis, quod propter operis tantum audaciam adeo expeti potuerint: quodq; apud eos qui vſum eorum ignorarent, molis tamen autoritas conſtaret: qua etiã effectum aiunt, vt cum Cambiſes vrbem ſolis expugnaret, ventumq; eſſet incendio ad crepidines obeliſci, extingui ignem iuberet, molis reuerentia, qui vrbis nullam habuerat, vt inquit Plinius. & tamen forma ipſa obeliſci, præter molis magnitudinem pulcherrimos vſus continet quaquauerſus ſpectetur. ſed nos, vt iam profeſſi ſumus, eum tãtũ perſequimur, qui ad anni rationẽ ſpectat, quando eius obſeruationis memoriã ad poſteros hoc præclaro monimẽto veteres tranſmittere voluerunt. Itaque quod dictum eſt de pyramidum lateribus idem de quatuor lateribus obeliſcorum dictum velim: quæ & ipſa in vnum punctum concurrerent, ſi ad ſummum perducta eſſent. *Sed* cum obeliſcorum moles pro ratione magnitudinis abſolui non poſſet, reſciſis eorum cacuminibus ex parte integram magnitudinem exiſtimari voluerunt. atque inde intelligi, quemadmodum quaterna latera obeliſcorum in vnum concurrerent, ſi ad ſummum producta eſſent, ſic in tetraeteride ſolari ſingulorum annorum exitus ſuſtineri, vt poſt confectum quadriennium, vnus & idem dies omnibus finem imponat. tametſi non in eum tantum vſum parata quondam fuerunt immania illa opera. Latent enim ſub ijs alia etiam arcana, quæ ex profeſſo alias a nobis explicabuntur. nec enim adeo leuia ſunt, vt obiter hic & per tranſennam explicanda ſint. Nunc ſatis eſt oſtendiſſe non omnino vanam, & otioſam fuiſſe operam Aegyptiorum quæ antiquæ illius ſapientiæ veſtigia tam præclaris ſymbolis conſignauit. nulla enim opera male collocata dici poteſt, quæ rerum cognitioni impenditur. En igitur alterum ſymbolum, cui rationes temporum Aegyptij ſeruandas mandarunt.

At priſci tum Romani, tum Græci, cum non tantum eis otij ſuppeteret ad tantas moles extruendas, curarunt tamen & ipſi vt quę de temporum rationibus magnis vigilijs obſeruarant, poſteris nota eſſent:& compendio idipſum aſſequuti ſunt, quod Aegyptij immēſo labore perfecerant. Quippe cum ſua de religione dogmata æternum manſura crederēt, tempori numen quoddam affinxerunt, cui temporum rationes ſeruandas committerent. Vt ſi non argumenti dignitate earum memoria permaneret, at religionis ſaltem veneratione illæſa in omne œuum protraheretur. Hac de cauſa Iani bifrontis figura annum ſuum ſignabant, Ianum ideo bifrontem colebant, & geminas portas eius belli paciſque indicio inſignes: nam tempore belli apertæ erant, claudebātur cum pax erat: vnde & Patultius, & Cluſius Ianus dictus fuit. Vtrunque vero temporis argumento fiebat. Cum enim anno lunari vterentur, tum Romani, tum Græci, intercalabant poſt Numam quidem alternis, priore decęm dies, altero vndecim, vt anni ſimul ſumpti cum ſole congruerent, licet ſinguli diſcreparent. Tametſi enim Romani & Græci lunaribus annis vterentur, ſemper tamen curarunt, vt rationes tēporum cum ſole congruerent. Vnde varia fuerunt intercalandi genera, quę hic recenſere, non eſt animus. Ergo ſinguli anni erant caui, ſed intercalatio hos hiatus explebat. Hoc cum ſignificare vellent, Iano duas portas patentes faciebant; quæ duorum annorum lacunas repreſentarent. Ideo etiam hoc argumento bellum ſignificantes, quod Solis & Lunæ rationes toto eo tempore diſſiderent. Intercalatio vero portis clauſis ſignificabatur, expletis ſcilicet lacunis. Ideo & pacis indicium fuit, quod hoc ſupplemento Solis & Lunæ diſſidia compoſita viderentur. ſicque a tempore ad conditiones temporis ſymbolum tranſlatum fuit, vt etiam belli paciſque vices ex eo colligerētur. Qui deinde ſequuti ſunt aliud præterea magnificum argumentum eodem ſymbolo complexi ſunt, antiquitatem generis inde oſtentantes. Itaque ad Ianū politiam & mores referentes, hoc eius antiquitatis argumen-

tum proferebant, quod primus in latio temporum rationes explicaſſet, quanquam imperfectas, vt ferebant tunc tempora. Itaque eum pingebant addito roſtro nauis, quod in anno definiendo rationem tantum habuiſſet Lunæ, quæ appoſite roſtro nauis ſignificabatur, quod ſolem antecederet. Atque adeo hoc inuento delectati ſunt, vt cum primum æs Romæ ſignari cœpit, hãc notã vſurparint: vt ijs publicis monimẽtis temporum rationes, & antiquitatis memoriam mandarent. Nota æris fuit (inquit Plinius) ex altera parte Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis. His Plinij verbis ſuffragantur vetera numiſmata, cuiuſmodi multa habeo, in quibus Ianus gemina fronte exprimitur, prolixa barba, interdum etiam ſine barba: cuius arcana obiter exponenda ſunt. Macrobius lib. 1. Saturnaliorum oſtendit, ſub Iani nomine deos omnes exprimi. Omnes enim deos ad Solem referri, Solem vero eundem eſſe, atque Ianum. Ex ſententia vero phyſicorum Apollinem, & Dianam intelligi. Inde & Dianam, quaſi Ianã dictam fuiſſe, adpoſita litera D, vt ſæpe decoris cauſa adiecta eſt. Cur vero bifrons diceretur, inde ortum putat, quod præterita ſciuerit, & præuiderit futura. Vel ex ſententia C. Baſſi, quaſi ſuperum & inferum Ianitor eſſet, atque ideo cũ claui ſignari. Sed neutra ratio naturam Iani ſatis explicat. Rectius qui Ianum Eanum nominarunt non quod ea notatione cælum ideſt mundus ſignificaretur, vt idem Macrobius putat; ſed quod anni ſymbolum eſſet. Idcirco aræ x i j. pro totidem menſibus ei conſecrabantur. Et quia veteres tum Romani, tum Græci anno lunari primum vtebantur, Iani ſimulachrum ita figurabatur, vt digitis numerum dierum eius anni exprimeret, nempe 355, vt eſt apud Plinium: pro quo apud Macrobium male legitur 365, ſiue librarij, ſiue autoris culpa ita ſcriptum fuit. antequam enim Romani anno ſolari vterentur, ea figura Iani colebatur. Quod vero ſingulis biennijs intercalaretur, tuncq; duorum luminum ratio haberetur, vt in vnam formam coirent, Ianus bifrons dictus eſt, & Ianus geminus. Idem Apollo didymeus.

Inde

Inde & Hermaphroditus figurabatur: qua forma vnus adhuc extat in ædibus Illuſtriſſimi Cardinalis Medicei. Inde etiam Apollinem, & Dianam eodem nomine exprimi: cum eadem periodo vtriuſque rationes includerentur. Itaque & pro Iano Apollo & Diana ſimul interdum gemina facie exprimebantur: Interdum alterutrius tantum facies adponebantur: vel alterius cuiuſdam dei, vt Saturni, Iouis, Mercurij, Martis, Mineruæ, Cereris, Herculis. cum hij omnes ad Ianum referrentur, vt idem Macrobius ex veterum arcanis prodidit. Et nos horum omnium exemplis inſtructi ſumus, multis videlicet antiquis numiſmatibus Romanorũ, in quibus horum deorum effigies ex altera parte conſpiciuntur, ex altera roſtrum nauis: in quibus ſemper Ianus ſignificatur, ſiue vna tantum facie conſpiciatur, ſiue gemina. Et ſi quando Romani ciuis cuiuſdam vultum in numiſmatibus virtutis ergo exprimere volebant, ſemper tamen Iani nota adponebatur. Cuiuſmodi habeo antiqua duo. vnum in cuius parte altera eſt facies Q. Fabij maximi cum hac inſcriptione Q. Fab. Max. ex altera roſtrum nauis. Alterum eſt Pompei magni cum gemina facie ſub figura Iani, ex cuius vertice radij ſolares oriuntur cum hac inſcriptione Mag. ex altera parte eſt roſtrum nauis cum his literis Pius Imp. quod numiſma in eius honorem cuſum fuiſſe exiſtimo, cum adhuc Iuuenis eſſet, vt ex ore legitur. Idque argumento eius, quod de ſe iuuene, & ſylla ætate prouectiore dixiſſe fertur, plures orientem Solem colere, quàm occidentem. Hoc enim indicare videntur radij ſolares qui in ea figura ex eius vertice oriuntur ſub gemina illa Iani facie. Denique nota Iani ſemper vſurpata fuit in re nummaria, vſque ad Augusti tempora. Hic, & qui deinde ſequuti ſunt Imperatores, & facie, & nomine in numis conſpici voluerunt.

Sed & denarium argenteum eodem argumento ſignabant veteres Romani notis bigarum, & quadrigarum. Bigarum, eodem ſenſu, quo Ianum bifrontem fingebant. Quadrigarũ

vero

vero vt annum ſolarem ſignificarent, qui quadriennio ad ſua initia redire credebatur. Nam vt iam diximus etſi annus ciuilis lunaris illis eſſet, habebant tamen in arcanis alium intercalandi modum, vt tempora in annos ſolares digererent. Alioqui quæ tandem ex illorum faſtis annorum ratio colligi potuiſſet? At faſtos eorum videmus annis ſolaribus notari, nec diſcrepare numerum annorum qui ex illis colliguntur a ſolaribus chronologorum. Hæ igitur quatuor annorum periodi ſolares nota illa quadrigarum ſignificabantur. Notæ argenti inquit Plinius fuere bigę, & quadrigæ: & inde bigati, quadrigatiq; dicti. Quod ſi quis hæc alioſum accipiens contendat mecum his notis triumphos ſignificari, vel eorũ pompam qui prætura functi vecti eſſent per circum, ego viciſſim ex eo quæſierim ſicubi triumphantes viderit equis quadrupedantibus præſentari? Extant adhuc Romæ duo nobiles triumphi excalpti ex marmore: vnus in capitolio, alter in arcu Titi. Ijdem triumphi, & alij complures in numiſmatis æreis conſpiciuntur: ſed in omnibus equi tolutim incedentes expreſſi ſunt. in omnibus vero argẽteis numis bigatis, & quadrigatis quadrupedantes. Eorum vero qui prętura functi vecti eſſent per circum celebratio temporibus Plinij non ita vetus erat, vt huc referri poſſet. Non vetus inquit & bigarum celebratio in his qui prætura functi vecti eſſent per circum. Vnde conieci eam notam ſemper adpoſitam fuiſſe, vt Iani ſymbolum eſſet. Sunt mihi duo numiſmata aurea in vno eſt facies Herculis, ex altera parte Zodiacus, in medio quadriga Solis excuſſo Phaetonte. Hercules, vt oſtendimus, idem eſt cum Sole, & cum Iano. quadriga vero tetraeteris illa ſolaris quater ambitu Solis iterato. Tetraeteridis vero defectus deprehenſus originẽ, vt puto, dedit fabulę Phaetontis, cum crederetur nulli mortalium conceſſum Solis vias metiri, ex ipſius tetręteridis vitio, operis difficultate perſpecta. In altero numiſmate eſt facies Dianæ, ex altera parte quadriga: eodem ſenſu atque in altero illo numiſmate. Vtroque enim quatuor anni ſignificantur, quod eis ex actis de Solis, &

Lunæ

Lunæ rationibus componendis cogitaretur. Fuerint fortaſſe qui de quatuor anni temporibus quadrigam interpretari malint. Sed cur in anno lunari? Quorſum præterea tam vulgaris & trita obſeruatio tam præclaris monimentis illuſtrata fuiſſet? Quæ tandem eius ſymboli argutia fuerit? Iani ſymbola ſunt hæc, quæ non ex anni vertentis forma iudicanda ſunt, ſed ex longioris cuiuſdam periodi interuallo, quod Solis & Lunæ diſſidijs finem tandem inponere credebatur: vt de tetraeteride Græcorum diu creditum eſt: qua adeo delectati ſunt Græci, vt eius etiam deprehenſo vitio, ſymbola tamen eius ſemper coluerint. Id animaduertere eſt in ſequenti ſymbolo quo nullū argutius, neque nobilius vnquam fuit. Moles eſt in vrbe quadrata, nota etiam dum Iani nomine, tempori quondam ſacrata, & celebrata diu frequentia mercatorum, cuius & vſum, & priſtinam formam reſtituere paramus. Tota ſtructura ita poſita eſt, vt tempore ęquinoxiorum ex binis portis quæ ex aduerſo ſitæ ſunt, altera orientem Solem excipiat, altera excludat occidentem. Has inter binæ aliæ patent, quarum altera ad auſtrum ſpectat, altera ad Boream. A ſingulis portis anni ſinguli inchoantur, omnes ſimul tetraeteridem referunt. Inter binas portas ſunt niduli xij, octo perfecti, quatur vero imperfecti. En pręclarum anni lunaris ſymbolū, ex quo etiam menſiū ordo colligi poteſt. Vt ſcilicet ſex primi, ſi a parte aequinoxij verni inchoemus, vt erat ritus Gręcorū, pleni eſſent omnes. ſeptimus cauus, octauus plenus, nonus cauus, decimus cauus, vndecimus plenus, duodecimus cauus. Plenorum ſunt niduli, qui hemicyclij forma excauati ſunt, cauorum vero qui relicti ſunt imperfecti. forte quia in illis ſigna quædam reponebantur, ideo dicebantur pleni, vt caui contraria ratione qui vacui erant. Pleni menſes tricenis diebus conſtabant, vacui vndetricenis. Sed ſi hęc vera ſunt quę dico, annus lunaris erat 356 dierum, cum tamen veteres vno die breuiorem fecerint: vt Numa ipſe qui vt ſcribit Plin. lib. 34. lib. 7. Iani gemini ſtatuam dicauit, qui belli

pa-

paciſque argumento colebatur, digitis ita figuratis, vt tercentorum quinquaginta quinque dierum nota per ſignificationem anni ſe temporis, & aeui deum ſignificaret. Ergo annus qui hoc ſymbolo notatur vno die longior fuerit? Imo vero hoc ipſo arcanũ ipſum ſe prodit, & his quæ dixi fides aſtruitur. Hinc enim apparet ex menſibus cauis vnum ſemper fuiſſe duobus diebus deminutum. Nec tantum ita fuiſſe cõſtat; verum etiam quis ille menſis fuerit. cum omnes qui poſtea annum emendare inſtituerunt menſem Februarium duodetricenum dierum fecerint. vt is qui primus imparis numeri ſuperſtitione, impares omnes fecit: videlicet ſeptem vnius & triginta dierum, quatuor vndetricenum, vnum vero duodetricenum. Idipſum etiam videmus ſeruatum fuiſſe in anno Iuliano: adeo ſibi conſtans, & ſui ſemper ſimilis fuit menſium plenorum, & cauorum diſtributio: tametſi non ſemper eodem ordine fuerint diſpoſiti.

Octaeteridis ſymbola nuſquam adhuc mihi videre contigit. & tamen adduci non poſſum, vt credam nullo publico monimento eam celebratam fuiſſe, cum eius vſus diu in Græcia manſerit. Itaque cum in vno & eodem monimento menſium plenorum, & cauorum, & tetraeteridis veſtigia reperiã, venit in mentem, ſupra eam molem lapideam quæ extat hodie, aliud quiddam extructum fuiſſe, quod octaeteridem referret. Cum enim complexi eſſent eodem opere tetraeteridem, & menſium plenorum, & cauorum diſtinctionem, diuerſas videlicet rationes, non fuit alienum eodẽ loco octaeteridem includere, cum octaeteris nihil aliud eſſet, quàm tetraeteridis emendatio. Vt ita ſentiam adducor præterea ratione ſymmetriæ, quæ non ſinit molem hanc ita deſinere; quin aliud quiddam ædificatum fuerit vbi nunc eſt lateritiũ opus. Idipſum etiam oſtendunt gradus in latitudine muri, quibus ad ſummum aſcenditur, vbi antiqui operis veſtigia non obſcure legi poſſunt. Eſt in medio veluti cella quędam quadrata, quaquauerſus a muro diſtans pedibus circiter 6. Totum hoc laxamẽtum in circuitu fornicibus tegitur ad am-

bulatio-

bulationem circum quatuor cellæ latera: fornices vero, qua parte in longum procurrunt ex duabus oppoſitis cæli partibus diem excipiebant, vt ingeminato lumine lux æqualis in omnes partes diffunderetur. Hac ratione fuerunt omnes feneſtræ octo, binæ in ſingulis lateribus, binis quæ ſunt in aduerſo latere oppoſitæ. Lumina enim ita fuiſſe tributa veſtigia etiam dum quædam indicant, & conſtitutio operis ita exigebat. Præter has feneſtras ſi quæ fuiſſent, nullus erat futurus earum vſus. Itaque quæ in medio laterum huius renouati operis cernuntur, nunquam ex prima operis deſignatione factæ fuerunt. Octo igitur illæ feneſtræ, cum toto illo ſuperiori ædificio aliam figuram Iani ſignificabant diuerſam ab inferiore: nempe octaeteridem, quæ tetraeteridis loco recepta fuit deprehenſo tetraeteridis vitio. Et fuerunt forte duo Iani ſimulachra, vnum in imo, alterum in ſummo. quæ admonerent duas periodos vno & eodem opere ſignificari. Itaque cum Petrus victor triginta ſex Ianos quadratos in Vrbe fuiſſe ſcribat per omnes regiones marmoribus incruſtatos, & adornatos inſignijs militaribus, & ſignis; duos tamen Ianos ſeorſum commemorat ſitos ad arcum fabianum, ſuperiorē, inferioremque. Sextus Rufus itidem eorundem meminit in eadem regione, & vterque celebrē mercatorum locū fuiſſe ſcribit, & ad arcū fabianum, qui forte is eſt qui hodie arcus argentariorum dicitur, propter hāc inſcriptionem quæ in eo ſex lineis diſtincta legitur.

IMP. CÆSAR L. SEPTIMIO SEVERO PIO PERTINACI AVG. ARABICO ADIABENI · · · PARTH. MAX. FORTISSIMO FELICISSIMO PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI PATRIÆ ET IMP. CÆSAR. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICISSIMOQVE PRINCIPI ET IVLIÆ AVG. MATRI AVG. N. ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIÆ ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAX. IMP. ARGENTARII ET NEGOTIANTES BOARI HVIVS · · · · · DEVOTI NVMINI EORVM.

C Huic

Hinc apparet, fuiſſe hunc Ianum celebrem illum mercatorum locum a duobus Ianis denominatum. niſi enim arcus argentariorum idem fuerit cum fabiano, nuſquam eius nec Sextus Rufus, nec Petrus Victor meminerunt; tametſi non inter ignobilia opera cenſeri debuerit, nec eos potuerit latere, cum vterque ſcripſerit temporibus Valentiniani, arcus vero extructus fuerit imperante Antonino Caracalla. Sed duos Ianos fuiſſe Horatius etiam innuere videtur his verbis.

Hæc Ianus ſummus ab imo
Perdocet, hæc recinunt Iuuenes dictata ſeneſq;
Læuo ſuſpenſi loculos, tabulamq; lacerto.

Sed dubitari poſſit, duo ne Iani fuerint in eiuſdem regionis partibus, an a duobus Ianis de quibus diximus moles hæc, & locus nomen ſumpſerint. Quidam hunc Horatij locum exponens tres Ianos fuiſſe ſcribit, ſuperiorem, inferioremque, tertium qui in medio erat, celebrem illum fuiſſe mercatorum locum. Itaque omnium conſenſu hic ille Ianus fuerit mercatorum frequentia celebratus. Addit idem interpres, totum illud ſpatium inter duos extremos Ianos dictum fuiſſe Ianum. ſignificari autem illis Horatij verbis, toto illo vico nihil aliud prædicari, quàm pecuniam rebus omnibus anteponendam. Ego vero neſcio vbi tertius ille Ianus fuerit, qui potuerit latere eos qui de regionibus vrbis tam accurate ſcripſerunt. Vterque quidem teſtatur, templum Iani in eadem regione fuiſſe, de quo Sext. Rufus his verbis, templum Iani gemini æreum quatuor portarum cum ſigno Iani, Opus Phidiæ, & Praxitelis ab Auguſto dedicatum. quæ verba de hac ſtructura intelligi non poſſunt. Sed & tametſi duo Iani fuerint; non ideo crediderim, de vico qui inter duos erat Horatium intellexiſſe; ſed potius de hoc Iano. Admoneri ſcilicet eius aſpectu ciues, quærendam eſſe ante omnia pecuniam. Et ſane tametſi non fuiſſet moles poſita in eum vſum, poterant tamen negotiantes lucricupidi, qui iuxta frequentes erant, non longe petitis rationibus

tionibus eius Dei autoritate ſententiam illam probare, finem eius molis ad ſuas theſes detorquentes. Cum enim nota Iani numus ſignaretur, Ianus pro numo ſumi potuit. Quin & Mercurius, vt refert Macrobius ex veterum ſententia, pro Iano ſumebatur, cum lucro & mercaturæ præeſſe diceretur, quorum vtrunque ab vſu numorum pendet. Exemplum ex noſtra anguſta dactylotheca proferre poſſumus, Mercurium ex ſarda gemma exſcalptum addito roſtro nauis, vt Mercurius Ianus notaretur. antiquum opus, vt & argumentum indicat. Et item alium ex lapide arabico, dextra loculos geſtantem. Vidi etiam ſigillum æreum Mercurij, loculos, & tabulam geſtantis. Interdum etiam quadratus figurabatur, vt & Iani forma quadrata erat. Præterea Ianus Iunonius dictus eſt, quod calendis omnium menſium præeſſet, quemadmodum & Iuno. Calendis autem fœnori pecunia ponebatur, vnde & calendarium fœneratorum dictum eſt. Adde, centeſimæ vſuræ periodum centum menſium fuiſſe, quæ eadem octaeteridis erat. Vnde non infacete Horatius dixerit ex ſententia fœneratorum, Ianum ſummum ab imo, hoc eſt totum hoc monimentum Iani tacite innuere, quærendam eſſe ante omnia pecuniam, & ab ſummo ad imum nihil niſi pecuniam, quæſtum, & fœnus prædicare. Nihil fuit igitur neceſſe, propter hunc Horatij locum Ianos plures extruere. cum de hoc vno Iano tantum ea omnia appoſite dici potuerint. Sed ita vti quondam fuiſſe coniecimus, viſum eſt hic formam eius adumbrare.

In illud templum æreum Iani gemini, cuius Sext. Rufus in eadem regione meminit, duo diuerſa ſymbola in vnum congeſta fuerunt, Iani gemini, & Iani quadrifrontis, quorum altero vetus annus Græcorum ſignificabatur, altero vero tetraeteris. At ſub duobus Ianis a nobis deſcriptis duo præterea continebantur: nempe menſium plenorum & cauorum deſcriptiô, & octaeteridis ſymbolum. Cum enim Græcorum inuentum fuerit Ianum quadratum formare, non abs re coniecerimus anni Gręci rationes ſub eo latuiſſe. Hoc argumentum temporis in ſepulchris frequenter vſurparunt veteres, vt his ſymbolis memoriæ defunctorum temporis diuturnitatem conciliarent. Ideo ſepulchro Mauſoli Cariæ reguli, quod ei Artemiſia extruxit, addita eſt in ſūmo quadriga marmorea, de cuius ſignificatione iam diximus. Auguſtorum ſepulchra, quę in eorum numiſmatibus exprimuntur, quaterno ambitu in altitudinem attolluntur, in ſummo ſemper quadriga eſt: vt in numo æreo Antonini, & item in alio L. Veri. Neque enim hic minus appoſite quadrigam temporis ſymbolum eſſe dixerimus, quàm triumphi cum ſupra arcum triumphalem ſtatuebatur. Adde in Mauſoleo Auguſti obeliſcos fuiſſe. Et fama eſt Iulij Cęſaris cineres conditos fuiſſe pila ęnea quę eſt in cacumine obeliſci, qui eſt in Vaticano. Pyramides Aegypti fuiſſe creduntur ſepulchra regum. Et Seſtius eadem ratione pyramide condi voluit, quę adhuc in Vrbe extat. Adeo frequenter temporis ſymbola veteres in ſepulchris vſurparunt. Fuere etiam huiuſmodi ſymbola temporum in circis frequentia: maxime verò in circo maximo. huc enim pertinent obeliſci, bigæ, & quadrigæ, vt diximus. Sed & carceres, metæ, oua, totus denique circus temporis argumentum erat, & decurſio ipſa. De metis paulo fuſius dicendum eſt. Duæ in diuerſis circi partibus ſitæ erant, quarum baſes erant quadratę, duobus aduerſis lateribus patentes. Vtrique baſi ternę pyramides inſiſtebant, rotundę, in cacumen ſenſim contractę. In ſummo erant oua. Bina latera aperta idem ſignificabant quod geminæ portæ Iani. tres

vero

vero metæ trieteridem. Cum enim poſt triennium trieterica Bachi celebrarentur, & triennio rationes ſolis ſupra annum communem quindecim diebus excreſcerent, vt tempora in annos ſolares digererentur, deerant ſingulis triennijs dies 15. binis vero trieteridibus confectis menſis plenus 30. dierum, cuius emboliſmo tempora poſt duas trieterides ad rationes ſolis redibant, intercalato preterea die vno ſingulis quadriennijs, propter quadrantem diei, qui ſingulis annis ſupra dierũ ratiocinia excreſcebat. Ideo ternæ metæ ſeorſum diſpoſitæ pro meta vna accipiebantur: a quarum altera ad oppoſitam decurſio trieteridem ſignificabat: ab illa rurſus ad priorem reditus alteram trieteridem: totus vero ambitus periodum ſolarem ex 73. menſibus plenis. De trietericis enim Bachi veteres in ludis circenſibus cogitaſſe, argumento eſt etiam Cibele leoni inſidens ab vna meta ad aliam decurrens. ita enim in circo figurabatur priſtini ritus veneratione. Sacra enim orgia colebant olim Phryges ad fluuium Gallum quarto quoque anno ineunte, vnde trieterita dicta ſunt. Inde tametſi Romani ea ſacra quotannis poſtea agerent, ad trieteridis memoriam in circis ea ſymbola poſuerunt.

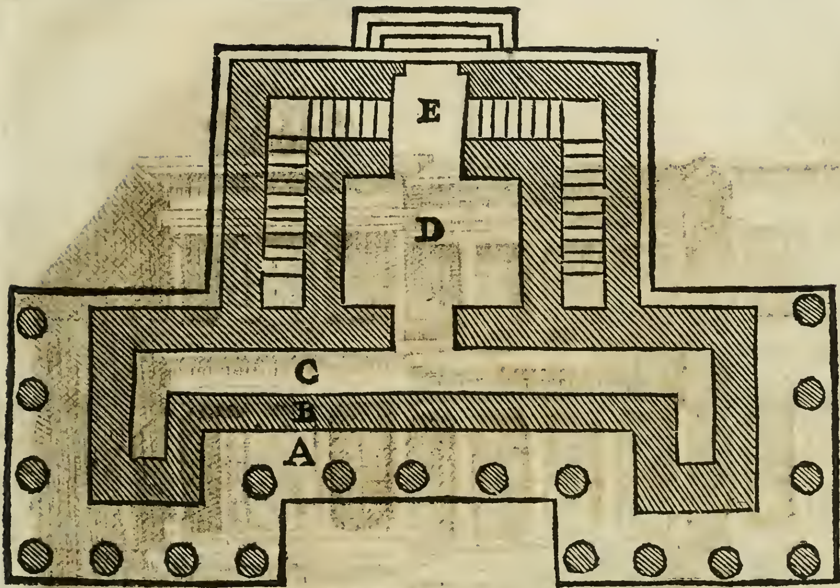
Vix e circo egreſſus ſum, qua itur ad amphitheatrũ Veſpaſiani, quum occurrit ſeptizoniũ. vbi ædificium iandudum inclinatum aſpicio, tanquam ruinæ proximum. in quo columnæ aliæ ſuper alias triplici ordine attolluntur: & dicitur fuiſſe animum autori ad ſeptimum ordinem attollere, indeq; dictum ſeptizoniũ. Plurimum apud me ſemper valuit antiquitatis autoritas: maxime ſi nobilium quorundam populorum, & felicis cuiuſdam ſæculi nota adſcripta ſit. Non enim facile fit vt credam, magno molimine quicquam a feliciſſimis ingenijs factum fuiſſe ob leuem aliquam cauſam. Itaque tametſi nihil comperti habeam, aliquid ſemper latere ſuſpicor. & raro me hoc iudicium fallit, & ſi quando fallat in hanc tamen partem peccare malo, quam negligentius circa ea verſari. De ſeptizonio, cum primum illud mihi videre contigit; eo ipſo quod paſſim viderem ignorari cui potiſſimum vſui

extru-

extructum fuiſſet, eo diligentius cepi illud ſcrutari, & niſi me coniectura admodum fallit, alium etiam vſum in eo deprehendi, præter eum de quo fama eſt, poſitum pro ſepulchro. Latere enim in eo ſuſpicor ſymbolum temporis aliud a ſuperioribus. Sed cuius tandem temporis? enneadecaeteridis. Tametſi mirum videri poſſit, cum enneadecaeteridis veſtigia nuſquam alibi notauerimus, eo tamen velle huius monimenti vſum detorquere, cum nomen aliud ſonet, & tota operis cõſtitutio quę nunc eſt, nihil minus ſignificare videatur. Hoc tamen verum eſt. Sed totum opus integritati ſuæ prius reſtituẽdum eſt graphice. Id ita inſtitutum quondam, & vt credo adfectum fuit, vt quaternouendenis columnis totum opus ad inſtitutã magnitudinẽ aſſurgeret. tametſi hodie tres tantũ trabeationes extent, ſuprema iniuria temporũ collapſa: nullũ enim apparet nunc operis faſtigiũ. Sedet in colũnis quę ſuperſunt videre eſt, quaſdam in antiquarum locũ ſubſtitutas fuiſſe. In ſingulis autem planis ſunt nouendenæ colũnæ: quarũ quę in imo ſunt, Metonis enneadecaeteriden oſtẽdũt, quę eodẽ annorũ numero terminabatur. Tota vero operis cõſtitutio ex quaternis ordinibus cõſtãs periodũ Calippicã ſignificabat, annorũ numerũ pari numero columnarum referens. quum ex quaternouendenis annis conſtaret. Diximus autem ſepties nouendenis annis opus eſſe, vt feriæ ſuis locis reſtituantur. hoc nuda ſeptizonij appellatione ſignificatum eſt. ne quis putet autorem vnquam cogitaſſe de opere ſupra quartã trabeationẽ attollẽdo. Columnarũ enim exilitas pati non potuiſſet, & Calippicæ periodi ratio potior fuit, quam feriarum. Vide igitur argutias. Columnæ omnes quæ eodem plano inſiſtunt periodum Metonis oſtendebãt, omnes ſimul ſumptæ Calippicam, nudo interea nomine aliud præterea indicante, nempe annorum numerum, qui neceſſarius erat, vt feriæ cum ijs conuenirent. Tametſi enim Romani dies menſis per ferias non diſtinguerent, fuit tamen ſemper in arcanis hæc feriarum diſpoſitio: propter planetarum viciſſitudines, quarum obſeruatio peruetus eſt.

Et

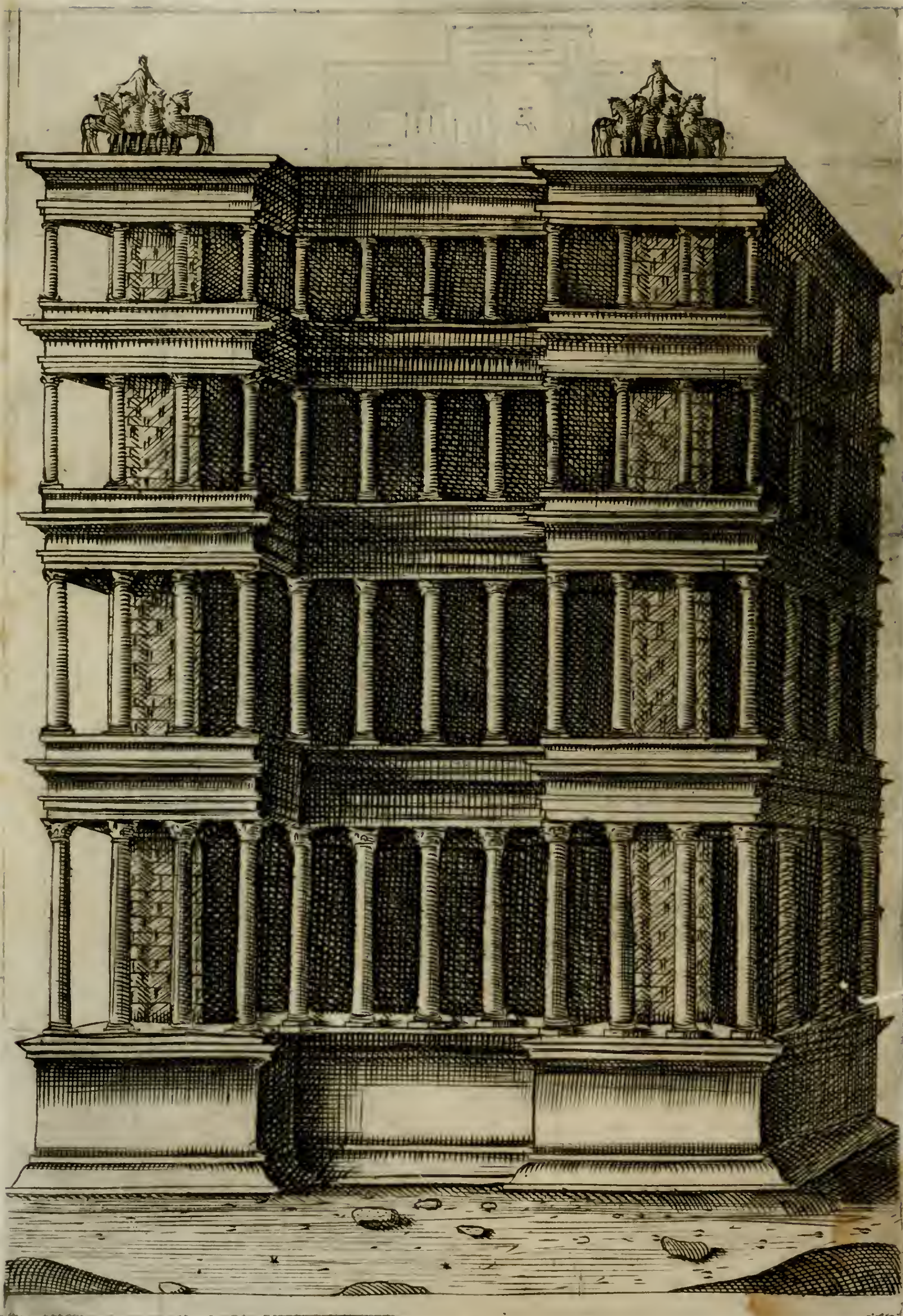
Et niſi res ita habeat vt dico, mirũ videri poſſit, tot ſimul obſeruationes eodem pertinentes in eodem ſubiecto fortuito reperiri. Caſu aliquid horum accidere poſſit; omnia verò ſimul contingere poſſe non ſane crediderim. An vero recte de totius operis ſtructura cõiecerimus, quæ olim eius forma fuerit, poterit ex ſequẽtibus exiſtimari: vbi duplex eſt ignographia, prior eorũ quę ſuperſunt tantũ, altera eſt totius operis, vt olim fuiſſe exiſtimamus. Vnum tantum hodie latus ſupereſt, & pars frontis, vbi quatuor columnæ quæ lateri proximæ ſunt prominent, aliæ vero vnius intercolumnij ſpatio interius retractę ſunt. Vnde totum opus ita reſtituendum eſſe duxi, vt frontis longitudine in partes decem diuiſa pro numero intercoluminorum, retractio quatuor intercoluminis diſtingueretur, prominentię vero ternis: vt pars retracta ad prominentem eſſet in ratione ſeſquitertia. Patebat autem hac ratione totum ædificiũ a fronte ped. 73 per latera ſingula ped. 27 totius autẽ operis ambitus ped. 78. Cęterũ fama eſt fuiſſe ſepulchrum Seueri. vulgus Virgilij fuiſſe dictitat, vt fere omnia quæ vulgi captum excedunt ei adſcribi ſolent. Ego ſepulchri monimentum fuiſſe exiſtimo: cum hęc ſymbola temporum, vt dixi, ſepulchris ad poſite conuenirẽt, fauſto omine ęternę memoriæ. Seueri autem fuiſſe non auſim aſſerere, cum autores qui de regionibus vrbis ſcripſerũt non vnius tantum Septizonij meminerint. Itaque operis tantum ignographiam exhibemus, vt nunc eſt, vtque olim ex his quæ ſuperſunt veſtigijs fuiſſe coniecimus. Et hactenus de temporum ſymbolis ſcripſiſſe ſat erit.

A Periſtylium.
B Murus ſolidus.
C Locus vbi cineres reponebantur.

Reliqua ex coniectura ſupplenda eſſe duxi. cum non patiatur arctitecturæ ratio, molem eiuſmodi adeo in altum ſurgere ſine aliquo fulcimento. quo hodie nudatus murus ea parte ruinam minatur. Præterea adiungendæ fuerunt ſcalæ, quibus ſuperiora ſcanderentur. Et minimum habitatio quædam temporaria, vbi reliquiæ funerum componi poſſent dum conderentur.

D Igitur ea ſtatio eſt.
E Scalæ.

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDISS. PRINCIPI ALOYSIO ESTENSI S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO.

QVVM Romæ paucorum menſium hoſpes ex priſcorum operum veſtigijs architecturæ præcepta animo repeterem, vidi in multis ædificijs non bene conſtare rationes ſymmetriæ cum præceptis antiquorum. ſiue à principio ignorantia peccatum fuerit, ſiue exinde fuerint mutata, quæ exquiſita arte primum facta fuerant. Et tamen vitia interdum laudari falſa antiquitatis ſpecie. nec laudari tantum; ſed & inde exempla peti. Vt exiſtimare licet vel ex Pantheo Agrippæ, inter celebriora orbis opera quondam celebrato; vt vero nunc eſt, ne inter probabilia quidem cenſendo. quum pars altitudinis, quæ fuit quondam ab ſummo, vſque ad pauimentum, intercepta fuerit, contra ſymmetriæ leges. Et tamen quotuſquiſq; eſt, qui interiorem eius templi partem, vt nunc eſt, non agnoſcat antiquam, et qui eius conmenſum non probet. E diuerſo quum eiuſdem templi tholus ſumma quōdam arte perfectus, illæſus ad hęc vſque tempora manſerit, nemo eius commenſum ſequitur. Nempe hodie pulchritudinem quiſque ſuo ſenſu metitur, dum ſibi nimium placent omnes, & antiqua faſtidiunt. Atqui in architectura veteres vnam tantum

pulchritudinis ſpeciem agnouerunt, cuius numeros Her mogenes impleuiſſe dicitur, ducta ratione à commenſu corporis humani, à qua ſi quis digrediatur errat, vt paſſim hodie errari video. Quo circa viſum eſt hanc archite cturæ partem ad ſua principia reuocare: atque adeo in Pantheo, omnium quę extant hodię antiquarum ædium ſacrarum nobiliſſima, tentare ecquid labor noſter ſuccederet. Quod ſi qui forte quirtent, indignum Gallum hoſpitem operum Romanorum rationes excutere, ad tuum patrocinium, quo iamdudum ſe iactat Gallia alumnus eius confugit: & hoc qualecunque eſt tibi dicat. Vt quum Chriſtiani ritus non ſinant mortalibus templa dedicari, ſaltem de ſacris ædibus diſputatio virtuti illi heroicæ, quam in te omnes ſuſpiciunt, mirantur, colunt, cultus erga te mei perpetuo teſtimonio dedicetur.

Amplitudini veſtræ

Deditiſſimus ſer.

Lud. Demontioſius.

LVDOVICI DEMONTIOSII

GALLVS ROMÆ HOSPES.

DE PANTHEO, ET SYMMETRIA ÆDIVM SACRARVM.

INTER celeberrima opera, quæ vnquam in toto orbe terrarum fuerunt, Plinius annumerat Pantheum Agrippæ. Si quidem cum orbis miracula retulit, ea omnia longe victa eſſe contendit ab ijs quę viſa ſunt Romæ. In quibus pręcipua hæc enumerat. circum maximum a Cęſare dictatore extructum, baſilicam Pauli, forum diui Auguſti, templum pacis, & Pantheum Ioui vltori ab Agrippa factum. Illa temporum iniuria, & furore barbarorum corruerunt, poſtremum hoc durat adhuc; ſed multum tamen mutatum ab illo quod quondam fuit. Mitto parietum ornamenta; ſed & forma ipſa mutata eſt. Quippe cum excelſum è plano ſurgeret, hodie tredecim gradibus deſcenditur in porticum, multis ornamentis ſub terra defoſſis, & cum ijs hoc Plinij loco, qui obrutuseſt eodem pene euentu. Quocirca eiuſdé conatus fuerit vtrique ſuccurrere: vt & templum ipſum a fundamentis conſpiciendum exhibeamus, & locum Plinij ex denſa illa caligine qua iandudū premitnr proferamus in lucem. Primum igitur videndum eſt quæ eſſent illæ caryatides ab autore noſtro celebratæ, & vbi ſitæ eſſent. Tum ſi qua earum ſuperſint hodie veſtigia. Exiſtimarunt recentiores artifices, caryatides ab antiquis pro columnis tantum oneri ferendo factas fuiſſe, & omnes eodem modo poſitas. Ideo cum Pantheum omne diligenter oculis perluſtraſſent his Plinij verbis admoniti, nec tamen vlla veſtigia earum odorari poſſent, ſed ne locum quidem reperire

cui olim inſiſtere potuiſſet, rē vltra nō promouerūt. At viris doctis ſubolueratcaryatidū non vnū tantū genus fuiſſe. ſed defuere illis exēpla. Accidit forte cū aliquando ante ædē illā iter facerē vnà cū Iulio Iacobonio, viro antiquitatis ſtudioſiſſimo, vt loci aſpectu admonitus ſciſcitarer ex eo vidiſſet ne vnquā ibi mulierū effigies marmoreas velut oneri ferūdo poſitas, aut fragmenta quædam eiuſmodi. Tum ille oſtēdit mihi quatuor capita mulierum. in fronte porticus ad dextram humeris tenus ſupra terram extantia, ex totidem tabulis marmoreis excalpta, ſed aſſerebat ſe vidiſſe mulierum formas integras, egeſta quondam inde terra, qua nunc obrutæ latent. Viſus ſū ilico videre caryatides illas diu a me quæſitas. Quippe cum ſupra caput earum marmor ex eadem tabula prominieat, earum capitibus tota illa proiectura inniti videtur, illæ vero deſtinatæ oneri ferendo. Præterea varius eſt earum ornatus, & peregrinus. vt vel id admonere videatur cuius ſint conditionis. Notum eſt ex Vitruuio vnde primum caryatidū vſus in ædificia trāſierit. Caria inquit ciuitas Peloponneſi cū Perſis hoſtibus contra Græciam conſenſit. poſtea Græci per victoriam glorioſe bello liberati, communi conſilio Caryatibus bellū indixerūt. Itaque oppido capto, viris interfectis, ciuitate deleta, matronas eorum in ſeruitutē abduxerunt: nec ſunt paſſi ſtolas, neque ornatus matronales deponere: vti nō vno triūpho ducerentur, ſed æterno ſeruitutis exēplo graui contumelia preſſæ pœnas pendere viderentur pro ciuitate. Ideo qui tunc architecti fuerunt ædificijs publicis deſignarunt earum imagines oneri ferundo collocatas, vt etiam poſteris nota pœna peccati caryatiū memoria traderetur. Hoc Vitruuij indicio quis non agnoſcat hæc ſigna? Sed hoc puto fucū feciſſe viris alioqui perſpicaciſſimis, quod ait Vitruuius, olim pro colūnis in opere ſtatui ſolitas. Atqui has nemo vnquā pro colūnis agnouerit. Sed autor primū caryatidū vſum oſtendit, quē poſtea architecti nō diſſimili argumēto aliorsū etiā traduxerunt, ſicubi oneri ferundo inſeruire poſſe viderētur. Denique Plinij verba oſtendunt has in colūnis templi

fuiſſe,

fuiſſe, non pro columnis adpoſitas: En igitur quæſitas caryatides, infauſto, ſi ſic loqui fas eſt, ſydere natas caryatides: primum oneri ferendo victorum inſolentia deſtinatas, nunc temporum iniuria mutilatas, humi etiam defoſſas; tametſi mores antiqui a tropheis iuberent abſtinere. Locis igitur ſuis reponendæ ſunt, quando hunc honorem victis etiam tribui nulla eſt inuidia. Sed eiuſdem operæ eſt templum ipſum a fundamentis reſtituere. Nam vt nunc eſt non Agrippa agnoſcat, ſi ſit rediuiuus. Sed priuſquam operi manum admouemus, de ſymmetria diſputandum eſt: quia hac parte templum maxime laborat. Conſulatur hac de re Vitruuius, vnde Architecti, tanquam a tripode reſponſa petunt. Is cap. 1. lib. 3. Aedium inquit compoſitio conſtat ex ſymmetria, cuius rationem diligentiſſime architecti tenere debent. Ea autem pariter ex proportione, quę gręcis ἀναλογία dicitur. Proportio eſt ratæ partis membrorum in omni opere, totiuſq; cõmodulatio, ex qua ratio efficitur ſymmetriarum. Nanque non poteſt ædes vlla ſine ſymmetria, atque proportione rationem habere cõpoſitionis, niſi vti ad hominis bene figurati, membrorum habuerit exactam rationẽ. Hæc ille. deinde partiũ hominis ſymmetriam perſequẽs ſubiungit. ſimiliter verò ſacrarum ędium membra ad vniuerſam totius magnitudinis ſummam ex partibus ſingulis cõuenientiſſimum debent habere commenſuum reſpõſum. Item corporis centrum medium naturaliter eſt vmbilicus: Nanque ſi homo collocatus fuerit ſupinus, manibus & pedibus panſis, circiniq; collocatum centrum in vmbilico eius, circum agendo retundationem, vtrarumq; manuum & pedum digiti linea tangentur. Non minus quemadmodum ſchema rotundationis in corpore efficitur, item quadrata deſignatio in eo inuenitur. Nam ſi a pedibus imis ad ſummum caput menſum erit, eaque menſura relata fuerit ad manus panſas, inuenietur eadem latitudo vti altitudo, quemadmodum areæ, quæ ad normam ſunt quadratæ. En vt aperte dicit ex ſymmetria potiſſimum conſtare; imo ſine ea nullam

eſſe ſacrarum ędium compoſitionem. Hanc autem ad hominis bene figurati rationes exigendam eſſe: cum in eo vtraque deſignatio reperiatur, rotunda videlicet, & quadrata. Sed nō ſemper eundem commenſum ſequutos fuiſſe architectos, oſtendit circa initium libri quarti: qui locus ad ſymmetriæ explicationem huic nectendus eſt. Ibi de ciuitatibus, quas colonię Athenienſium de communi totius Græciæ conſenſu in Aſiam miſſæ occupauerant, ſic ait. Hæ ciuitates cum Caras, & Lelegas eieciſſent, eam terræ regionem a duce ſuo Ione appellauerunt Ioniam. Ibique templa deorum immortalium conſtituentes, cœperunt phana ędificare: & primum Apollini Panionio ædem vti viderant in Achaia conſtituerunt, & eam doricam appellauerūt: quod in Doricon ciuitatibus primū factā eo genere vidiſſent. In ea æde cum voluiſſent colūnas collocare, non habētes ſymmetrias earū, & quęrentes quibus rationibus efficere poſſent vti & ad onus ferendum eſſent idoneæ, & in aſpectu probatam haberent venuſtatem, dimenſi ſunt virilis pedis veſtigium. & cum inueniſſent pedem ſextam partem eſſe altitudinis in homine, ita in columnam tranſtulerunt: & qua craſſitudine fecerunt baſim ſcapi, tantum eam ſexies cum capitulo in altitudinem extulerunt. Ita dorica columna virilis corporis proportionem, & firmitatem, & venuſtatem in ędificijs pręſtare cœpit. Verba ipſa Vitruuij refero: quia ex ijs, & ijs quę ſequuntur ſymmetrię rationes hauriendæ ſunt. Pergens igitur. Item poſtea inquit, Dianę conſtituere ędem quęrentes, noui generis ſpeciē ijſdem veſtigijs ad muliebrem tranſtulerunt gracilitatem: & fecerunt primum columnę craſſitudinem altitudinis octaua parte. Vt haberent ſpeciem excelſiorem, baſi ſpiram ſuppoſuerunt pro calceo, capitulo volutas, vti capillamento concriſpantes cincinnos prependentes, dextra, ac ſiniſtra collocauerunt: & cymatijs, & encarpis pro crinibus diſpoſitis frontes ornauerunt: truncoq; toto ſtrias, vti ſtolarum rugas matronali more demiſerunt. Ita duobus diſcriminibus columnarum, inuentionem unam virili ſine ornamento nudam ſpecie, al-

teram

teram muliebri ſubtilitate,& ornatu, ſymmetriaq; ſunt imitati. Poſteri vero elegantia, ſubtilitateq; iudiciorum progreſſi, & gracilioribꝰ modulis delectati, ſeptem craſſitudinis diametros in altitudinem columnæ doricæ, ionicæ octo ſemis conſtituerunt. Hactenus ſunt verba Vitruuij. Cęterum corinthijs eadem ratio quę ionicis, pręter capitula. Nam Corinthij capituli eadem eſt altitudo, quę colligitur ima columnę craſſitudine: ionici vero altitudo tertia pars eſt craſſitudinis. Ideo Corinthię columnę graciliores videntur, a virginibus ducta ſymmetria, quę inquit idem autor, propter ętatis teneritatem gracilioribus membris figuratę, effectus recipiunt in ornatu venuſtiores. Doricum igitur genus virilis corporis proportionem, & firmitatem habet. ionicũ verò & corinthium muliebris. Nam in homine forma quadrata probatur, in muliere laudatur gracilis. Maxime verò in virginibus. Vnde illud Terentij, ſi quę habitior paulo ſit, pugilem vocant, ſubducunt cibum, reddũt curatura iunceas. Denique mulieres omnes longiores videri volunt, ad id etiam crepidarum adminiculo vtutur. vt de forma virili tantum ea intelligenda ſint, æquę latam eſſe panſis manibus, quãtum a vertice ad imum; nõ item de forma muliebri. His conceſſis iam ad Pantheum Agrippę accedamus, vt eius rationes ſcrutemur. Occurrit primum duplex porticus, vtraque operis corinthij. Hoſtium templi, eius antepagmenta, ſupercilium, lumen, totum denique hoſtium eiuſdem generis eſt. In ipſo templo omnes columnę ſunt corinthię; & tamen ſumma operis aliud pręſe fert, cum ſit forma quadrata, vt primo aſpectu iudicaui, cum primũ hoc templum mihi videre contigit, & deinde adhibita menſura ita eſſe deprehendi, cum latitudinem comperiſſem eſſe ęqualem altitudini. En hermaphroditum architecturæ genus. ſumma operis virilis eſt, partes eius muliebres. Nam forma quadrata, vt dixi, virilis eſt, rationes autem corinthię muliebres. Nulla ergo eſt hic igitur ſymmetria. hæc enim nihil aliud eſt, quàm partium inuicem, & earundem ad vniuerſum commenſus. Ergo lerrebecimũ opus, quodque a Plinio inter nobiliſſima orbis

cenſetur improbabimus? abſit. Imo vero ad exquiſitam architecturæ normam conſtructum fuiſſe exiſtimo. Sed congeſtitium nunc eſſe, eiuſq; tantum ſub terra latere, quantum illi ad iuſtam ſymmetriam deeſt. Itaque reſtitui non poteſt, niſi egeſtis ruderibus. non ijs tantum quæ ſunt extra templum, ſed & ijs quæ plurima ſunt intus. Nec mirum, cum in alijs pleriſque locis vrbis ſimili ruderum cõgerie innumera antiquitatis monumenta obruta ſint. maxime in locis humilioribus: tantæ fuerunt antiquę vrbis ruinæ. In Pantheo verò quantum hac congerie detractum fuerit menſuræ altitudinis, ex ſymmetria iudicari poteſt. Hæc ita colligetur. Diameter latitudinis eſt palmorũ 178. de palmo dodrantali intelligo, quo vtuntur Itali, qui veteribus dodrans dicebatur. palmus enim erat tantum trium vnciarum. Hęc igitur latitudo in partes ſeptem & dimidiam vnius ſeptimę tribuatur, vel in quindecim dimidias partes: eodem enim redeunt rationes, ſi pro quolibet integro duas dimidias partes ſumamus. Ex his quindecimis partibus vna ſit nobis modulus, ad cuius commodulationem totius operis rationes exigantur. Cum igitur Dorica ſymmetria, quæ quadrata eſt, cum partibus huius operis non conſentiat, eius loco vſurpãda eſt muliebris, vt partium proportiones poſtulant. Differentia inter has ſpecies eſt trium modulorum, hoc eſt vnius integri cum dimidio. totam autem latitudinis menſuram eſſe diximus 178 palmorum, vel 356 modulorum (ſemiſſem enim pro modulo ſumpſimus) quæ latitudo in 14 partes diuidenda eſt, prodeunt in ſingulas moduli 51. Si igitur ter quinquaginta & vnum modulum ſupra rationes doricas addamus, & ad huius differentiæ altitudinem terra effodiatur, ſurget opus corinthium. quod cum primum ita fuiſſet exſtructum falſis poſtea ratiocinationibus ad doricas rationes tractum eſt. Sed condonetur hoc moribus, & ignorantię ſęculi. Miror magis recentiores, ſi non templi formam ipſam, at ſaltem errorem non animaduertiſſe. Imo verò probauiſſe, & pro canone habuiſſe, vnde pręcepta artis peterent. Hoc tamen veterum ſo-

lertiam

lertiam non fugerat, refert enim Vitruuius cap. 3. lib 4. quoſdam antiquos architectos negaſſe dorico genere ædes ſacras fieri oportere: quod mendoſæ, & inconuenientes ſymmetriç in his cōficerentur. Itaque negaſſe Tarcheſium, item Pitheum, nec minus Hermogenem, qui cum paratã habuiſſet marmoris copiam in doricæ ædis perfectionem, commutauit, & ex eadem copia eam doricam Libero patri fecit. Cur autem hæc ſpecies diſplicuerit, putat autor noſter in cauſa fuiſſe incommodam triglyphorum, & lacunariorum in operibus diſtributionem, qua commutata vt a ſuis præceptoribus acceperat, ab Hermogene alijſq; diſſentit. Sed eius pace dixerim, totius operis commodulatio vitioſa eſt. Quocirca veteres illi architecti negabant omnino dorico genere ædes ſacras fieri oportere. Imo & Vitruuius ipſe fateatur, ſi rediuiuus hoc architecturæ genus contempletur. Non enim de triglyphis, aut metopis hic quæſtio eſt; ſed de ſymmetria, & de ſumma operis, quæ infelix omnino eſt, & eadem ſemper futura, dum manebit hæc forma. Itaque non abs re ſententiam mutauit Hermogenes, Ionicam ædem libero patri faciens, quam antea dorico genere facere inſtituerat. Hermogenes inquam quem acuta, magnaq; ſolertia effectus operum feciſſe teſtatur Idem Vitruuius, reliquiſſeq; fontes, vnde poſteri poſſent haurire artis rationes. Nunc vitio deprehenſo operęprętium eſt illud emendare, vt opus integrum a fundamentis reſtituatur: interpellant enim caryatides noſtræ, itidem & ipſę ruderibus obrutæ, miſellæ caryatides. Herculeus ſane labor, hoc templum velle repurgare. Sed vt mathematici ſolent, rem ipſam demonſtremus procul ab omni materia, & dicto citius opus ipſum priſtinæ formæ reſtituetur. Primum cum intus maxima templi latitudo ſit 356. modulorum cum dimidio fere, qui numerus diuiſus per 14. dat quotienti 25. hic vero numerus ter multiplicatus 76, ſi hunc numerum addamus menſuræ latitudinis; vt corinthiæ rationes poſtulant, erit tota altitudo tẽpli, ab imo ad ſummum modulorum 423. ab imo vero

paui-

pauimento quod quondam fuit, ad hoc lithoſtratum tota altitudo erit modulorum 76. quanta ſcilicet differentia eſt inter doricam ſymmetriam,& corinthiam. Hoc quanquam ex ſymmetriæ canonibus ſatis conſtet, notabo tamen huius ratiocinationis alia veſtigia, vnde hoc mihi primum ſuboluit. Eſt enim mihi gratiſſima huius exantlati laboris recordatio. Primum cum diligẽtius oculis omnia luſtrarem, diſplicebat ratio altitudinis,ad latitudinem. Deinde cum Plinij deſcriptionem animo repeterem,quęrebam vbinam olim collocatę fuiſſent caryatides. Nam tametſi nulla earũ veſtigia apparerent,non ideo erat animus Plinium arguere mendacij. Prętereа cum templum eſſet omnium deorum,reperire non poteram, vbi antiquo ritu ſimulachra appoſite collocarentur. Sed nec tribunal deſcriptis a Vitruuio rationibus conuenire videbam. Ad hęc cum columnarum partes ſingulas oculis metirer,vidi in ſingulis plintum tenuiorem eſſe, quàm columnarum commenſus exigeret. Videbam præterea a porticu in templum vno gradu deſcendi;cum cauſa nulla ſubeſſet cur non a principio æquata fuiſſent omnia. Tandem etiã rurſus, ad plinti ſymmetriam conuerſus explorare volui, num plintus olim craſſior fuiſſet. Et certe ita comperi;ſed occultari partem craſſitudinis ab hoc lithoſtrato. Pręterea eundem lapidem cui plintus inſiſtit,nõ ad libellam cum plintide terminari,ſed longius ſub lithoſtratum extendi,vt ſolent ſtylobatarum proiecturę. Hęc inſiſtens veſtigia,tandem odoratus ſum locum diu a me quæſitum : vbi vera templi ſpecies tot annis latuerat. quam ſimul aſpexi agnoui, nec ſatis eſſe duxi, niſi & caryatidum menſura ad vnguem conueniret. Itaque ad eas recurro; exploro quanta ſit latitudo marmoris ex quo excalptæ ſunt. comperio eandem eius latitudinem, atque plintidum columnarum templi, eandem etiam marmoris ſpeciem. Enimuero tum demum mihi gratulari cœpi, cum omnia viderem coniecturis noſtris ſuffragari, nec quicquam diſcrepare.Itaque his compertis videre viſus ſum templum ipſum egeſta terra, a fundamentis priſtinæ formæ reſti-

reſtitutum, & eius ſpeciem totius orientis miraculis à Plinio quondam prælatam, nũc primum denuo e tenebris emergere ſitu, & ſqualore depoſitis. Totam autem altitudinem, quæ intercepta fuerat ita commode diſtribui poſſe viſum eſt, ſi ſtylobatis columnarum templi cum coronice, & baſi dentur palmi tredecim: vt inter coronicem & baſim relinquantur pro ſingulorum ſtylobatarum altitudine palmi deni, & pro latitudine ſeni. Hic olim collatæ fuerunt caryatides, ad templi ſpeciem ornandam, inde imperitorum manibus reuulſæ fuerunt. nunc igitur priſtinum locum repetite caryatides. Nec vero mihi quiſquam hoc negauerit, cum marmoris ex quo exſcalptæ eſtis, & plinti columnarum latitudo ſit eadem, & eadem vtriuſque marmoris ſpecies. Stylobatæ autem eadem quoque latitudo fuerit, atque plinti. Ite igitur in priſtinas ſedes caryatides. Stylobatas autem in eiuſmodi operibus adponi debere docet Vitruuius cap. 3. lib. 3. Structura inquit ꝑ totum ſolum quam ſolidiſſima fiat: ſupraque terram parietes extruantur ſub columnis dimidio craſſiores quam columnæ ſint futuræ: vt firmiora ſint inferiora ſuperioribus, quæ ſtereobatæ appellantur: nam recipiunt onera. ſpirarumq; proiecturæ non procedant extra ſolidum. Item ſupra parietes ad eundem modum craſſitudo ſeruanda eſt. Et paulo poſt, Extructis autem fundamentis ad libramẽtum ſtylobatæ ſunt collocandi, ſupra ſtylobatas columnæ diſponendæ. Idipſum etiam oſtenditur cap. 7. lib. 4. Vide igitur ſtylobatarum vſum, & an hactenus hæc noua ſpecies quam templo inducimus cum veterum rationibus cõſentiat. Coronices autem & baſes ſtylobatarũ perpetuæ templi rotundationem cingebant, ſub ſtylobatis prominentes, in intercolumnis retractæ. quæ prominentiæ & retractiones Vitruuio ſcamilli dicuntur. vt obiter hoc etiam doceam quod interpretes non explicarunt. Nam quod Vitruuius præcipit ſtylobatas ſemper diſponendos eſſe per ſcamillos impares, hoc vult, vt proiecturæ & retractiones ſimul ſumpte ſint impares. Nã ſi ſæcus fiat, in eadem ſyzigia columnarum è duobus extremis ſca-

 millis

millis alter erit ſemper vacuus. Prætèrea alter extra parietem proijcietur alter, vero ſemper recedet introrſus : cum duorum extremorum eiuſdem ordinis eadem ſemper debeat eſſe ratio. Hoc apertius notari non potuit, quam per ſcamillorum imparitatem. nam columnarum & intercolumniorum nihil refert par, vel impar ſit numerus, dum impares ſint ſcamilli. Iam a plintis columnarum, vſque ad baſes ſtylobatum ornamenta templi deſcripſimus. Ad hanc vſque templi Zonam gradibus deſcendebatur. nempe ab hoſtij limine vſque ad parietes ſtylolatum, quibus affixæ erant caryatides: diſpoſitis in ea parietis craſſitudine gradibus decem, vndecim vero cum ipſo limine: Nam Vitruuius gradum menſuram ita finiendam cenſet, vt retractiones ſingulorũ ne minores ſint ſeſquipede, neque duobus pedibus maiores. altitudinem verò nec minorem dodrante, nec maiorem dextante. Si igitur ſeſquipedali latitudine hos gradus finiamus, omnium latitudo erit quadraginta modulorum, ſiue 20. palmorum dodrantalium. Et recte, tãta eſt enim latitudo parietis, dempto limine vſque ad ſtylobatum prominentiam. Deſcenſus verò, ſi dextantarios ſingulos gradus fecerimus, erit tota altitudo 12 palmorum & duarum vnciarum, quantam eſſe diximus ſtylobatæ altitudinem, cum coronice, & baſi. Poſtquam vndecim gradibus deſcenſum erat, a fronte vltimi gradus, quanta erat proiectura baſis ſtylobatarum, ſpatium trium fere graduum ſternebatur, quod eſſet inſtar alterius liminis, & gradus ſuperiores ab inferioribus diſtingeret, eſſetque tanquam modulus craſſitudinis profundamento columnarum. Superſunt adhuc de tota altitudine quę fuerat intercepta palmi 25, quos in gradus 22. tribuemus, dextantariæ altitudinis, ambitum templi pręcingentes, eius centro ductis parallelis ſeſqui pedalibus interuallis, vt ab extremo ad intimum pateat ſpatium 44. palmorum. Totam autem latitudinem templi diximus eſſe palmorum 178. Itaque ſi templi diameter diuidatur in quatuor partes ęquales, ab extremis gradibus ad intimos centrum verſus vtrinque quarta pars totus diametri gradi-

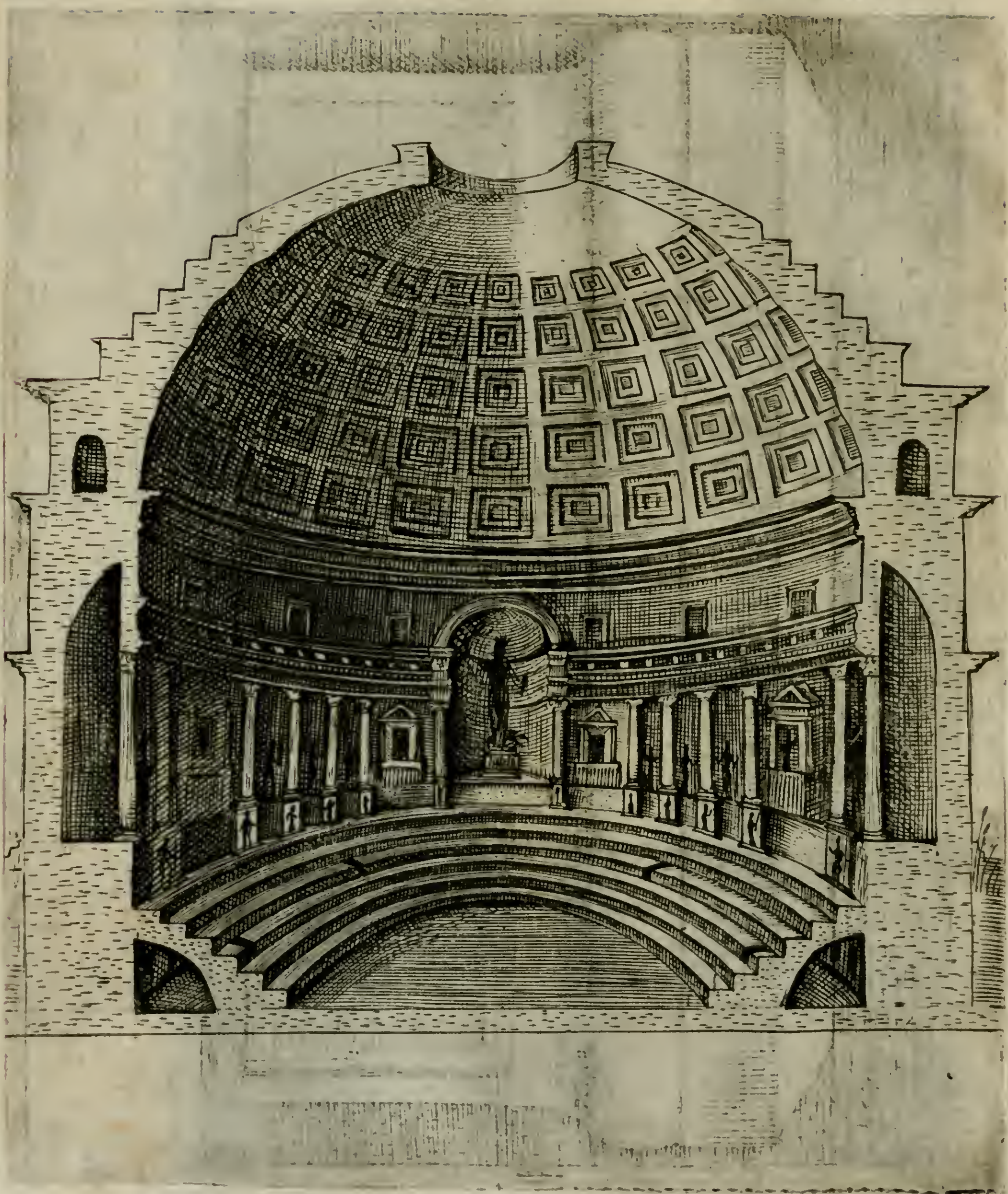
bus

bus tribuetur, duæ vero quartæ hinc inde in medio templi vacuæ remanebunt. Nunc in intimo gradu conſtitutus ſuſpice tholum, videbis intimam quadragulorum tholi circinationem intimæ graduum circinationi ad perpendiculum reſpondere. Vt inde facile conijcias, architectum in animo habuiſſe inferiorem partem templi quodammodo in hæmiſpherij ſuperioris figuram formare, vt inferiora ſuperioribus reſponderent. Alioqui tholi pyramides protracturus erat artifex, vt in alijs tectis rotundis. in quibus ab ima tecti incuruatione pyramides omnes coeunt in florem, qui tecti tanquam vmbilicus eſt. Nam quæ Philander de tholo, de flore, & de pyramide comminiſcitur, næ ille aberrat toto cælo, nec ſatis videtur intellexiſſe, quid eſſet tholus, quid pyramis, quid flos. quæ vt dicam inuitus ſane adducor, cum alias ſæpe de hoc autore bene meritum ſciam. Hoc etiam adnotare libet, ita rationes huius templi conſtitutas fuiſſe, vt extrinſecus in parte tecti conuexa eandem graduum ſymmetriam ſeruarit artifex; vt non tantum inferiora ſuperioribus; verumetiam exteriora interioribus reſponderent. Sed cum hoc templum pantheum fuerit appellatum, vbi nam, & quo ordine deorum ſimulacra in eo collocabantur? Non enim dijs omnibus eodem loco ſacra fiebant. Sextus Pompeius autor eſt antiquos dijs ſuperis in ædificijs a terra exaltatis ſacra feciſſe, dijs terreſtribus in terra, dijs infernalibus in effoſſa terra. Primum Ioui tribunal extruendum fuit, cui primum hoc templum dedicatum erat. Hoc è regione aditus templi conſpicitur, vbi nunc deſtructis Idolis eſt altare maius. Scribit Vitruuius ædes ſacras quæ ſine cella fiebant tribunal habuiſſe. Tribunalis autem mentionem facit in duobus locis multum diſſitis. In vno aſcenſum fieri præcipit ex diametri tertia parte, cap. 7. lib. 4. In altero qui eſt in cap. 1. lib. 5. eius formationem deſcribit his verbis. Item tribunal eſt in eadem æde hemicyclij ſchematis, minore curuatura formatum. Eius autem hemicyclij in fronte eſt interuallum pedum 46. Intror-

ſus curuatura pedum 15. Nam tametſi hic de tribunali baſilicarum, ibi vero de tribunali ędium ſacrarum loquitur, candē tamen vtriuſque rationē eſſe inde apparet, quod in vtroque triplā ratione ſequutus ſit. Sed quadraginta quinque legendum eſt in hoc poſteriore loco, non 46. vt habet meum exemplar. Quorſum enim quadrageſima quinta parte tantū a tripla ratione differret? Nunc igitur hęc omnia in vnum colligantur. Tribunalis curuatura erit tertię partis totius latitudinis, aſcenſus item tertiæ partis. vt in hoc tribunali panthei noſtri interuallum frontis patet palmis dodrantalibus 36. horum tertia pars, palmi 12. qui in decem gradus tribuendi ſunt dodrantalis altitudinis: retractio vero ſingulorum erit vnciarum 11. hęc enim menſura pro magnitudine tribunalis ſatis ampla eſt. Imus gradus ab imo ſtylobatum incipiet. altitudo vero omnium eadem fuerit, atque ſtylobatum. ſic enim reſpondebunt ijs qui exaduerſo in ingreſſu templi diſpoſiti erant.

Deorum vero ſimulacra ita erant diſpoſita. In tribunali Iupiter excelſa ſede locatus erat. alij vero dij cęleſtes, vt gentilium more loquar, in ędiculis illis quæ eminēt in ſolida parte muri circa templi ambitum. Dij vero terreſtres in intercolumnijs ſiti erant. Nam ideo videntur ędiculæ illę fuiſſe excauatæ in ſolida parte muri, vt cum in frōte deorum ſimulacra collocata eſſent, pone tanquam ſuum tribunal haberent. Infernales vero in effoſſa terra, intra eam fornicationem, quæ erat ſub gradibus potuerunt collocari. Sic enim deorum ſimulacra ſuis locis conuenienter diſpoſita fuerint. Sed pręſtat omnia, quantum chartæ anguſtia patitur, oculis ſubijcere. In priore pagina vnam ex quatuor caryatidibus, quæ terra ſemiobrutæ ante aditum porticus ad dextram conſpiciuntur: vnde figura integra exiſtimari poſſit. In altera pagina, interiorem partem templi, vt olim fuiſſe conijcimus, ab imo ad ſummum delineandam curaui.

Nunc lectorem in ipſo templi ingreſſu optarim, vt animo duorum hemiſpheriorum ſymmetriam animo cõtempletur, & ſecum reputet alia templi ornamenta, quæ vel ex tholi veſtigijs quadantenus exiſtimare poterit harum rerum bonus arbiter. Nolo his quæ certiſſimis argumentis ex ipſis fontibus artis hauſimus miſcere coniectanea, quæ plurima nobis inter ſcribendum occurrerunt. tametſi non iniucunda forte futura ſint lectori. ſed templi formam adumbrare tantum cogitamus. Interea tamen nolumus exteriorem templi partem inornatam relinquere, vt integrum opus ſi fieri poſſit priſtinæ formæ reſtituamus. ſi id præſtare non poſſumus, rudera ſaltem egeremus, alij quibus plus otij ſuppetet laborem promoueant. Duplex eſt porticus ante aditum templi ambę additię; non enim ex prima operis deſignatione ita ab autore fuerunt poſitæ. Hoc ita eſſe commiſſura ipſa indicat. Aliud indicium eſt, quod coronices non bene terminentur qua parte templum contingunt, cum debuerint perpetuæ duci per templi ambitum. Sed ne ambæ quidem porticus eiuſdem operę fuerunt, vt vel mediocriter in architectura verſati norunt. Eius quæ templo proxima eſt latera tecta erant cruſtis marmoreis, varijs ex eis exſculptis ornamentis, egregijs ſane, ſed parum eminentibus. Nec minus elegans fuit interior pars porticus. Sed mitto ornamenta, de ſymmetria enim tantum dicere inſtituti: ad quam cum vtranque porticum conarer exigere, comperi latitudinis ad altitudinem eandem eſſe rationem, atque latitudinis templi ad eiuſdem altitudinem. Porticus altitudinem ſumo ab ſolo cui inſiſtunt columnæ ad cacumen tympani cum ſummo acroterio, arulam illam intelligo quæ eſt in cacumine tympani, quæ tametſi non habeat iuſtam acroterij altitudinem, cum ijs tamen quę ſupra eam erant poſita, acroterij altitudinem æquabant. Templi autem ab eodẽ ſolo, vſq; ad faſtigium tecti altitudo eſt pedum 139. latitudo vero cum parietum craſſitudine pedum 170. eſt enim muri craſſitudo pedum 18, quę dulpicãda eſt. Porticus cõmenſum deprehẽdi ex vnius colũnę modulo

craſſi-

craſſitudinis pedum 4. in ſubdupla ratione ad intercolumnium: cum viderem octo colũnas generis corinthij in fronte porticus diſpoſitas ęqualibus intercolumnijs. vnde rationibus ſubductis colligebam, porticus latitudinem eſſe pedũ 100. altitudinem vero cum ſummo acroterio ped. 82.

Sed dũ ſumus in porticu, libet pauca de porticibus adnotare, quibus plectis poſſit lector operũ habere delectũ. Sunt enim apud quos ſola antiquitatis nota nullo diſcrimine omnia commendat. Hoc mihi nunc ex hac porticu in mentem venit, quę inter pręclara antiquitatis opera laudatur. Et tamen ſi totum opus ad ſeueriorem normam exigamus, reperiemus ne vitio quidem carere. Autorem habeo Vitruuium. Cum enim quinque ſint ei ędium ſacrarũ genera, pignoſtylos, ſiſtylos, diaſtylos, areoſtylos, & euſtylos, poſtremum genus tantum probat, cuius rationes præſcribit ſiue tetraſtylos, ſiue exaſtylos, ſiue octaſtylos conſtituatur, vt totum opus habeat figurationis aſpectum venuſtum. In octaſtylo, cuiuſmodi eſt hęc porticus, frons diuidenda eſt in partes 24. & ſemiſſem, ex quibus vna pars ſumenda pro modulo, cuius moduli vnius ſit craſſitudo columnarum. Intercolumnia ſingula, pręter mediana, modulorum duorum & moduli quartę partis, mediana trium. Colũnarum altitudo octo & dimidię partis moduli. Et has rationes teſtatur ſequutum fuiſſe Hermogenem in Theoctaſtylo Liberi patris in Aſia. Atqui octaſtylos panthei non conuenit cum hac deſcriptione. Quid igitur Auguſti temporibus, in quę cum multi alij nobiles architecti, tum Vitruuius ipſe incurrit, peccari artis huius ignoratione potuit? maxime in ipſo aditu nobiliſſimi templi? non ſane. Sed meminerit lector artis præcepta tum demum ad vnguem ſeruanda eſſe, cum loci, & adiacentium natura ſinit; ſin minus, quam proxime fieri poſſit. Et in eo mihi ſane probari videtur ingenium artificis, ſi poſſit incommoda quę occurrunt, arti conciliare. In hac porticu non liberum fuit architecto artis præceptis obſequi, cum addititia eſſet facienda, non ex prima templi deſignatione. Itaque prioribus

operibus aliquid indulgendum fuit. Tum etiam columnæ aliunde aduectæ in eius porticus vſum paratæ non fuerant. Id cum animaduertiſſet architectus, atque ideo exquiſitam rationem ſeruari non poſſe, excuſationem hanc vitio prætexuit: vt ſcilicet affectaſſe videretur in porticu ſimilitudinem rationis eius quæ eſſet in exteriore parte templi. Neque id infæliciter ceſſit, imo vel ex eo iudicium exquiſitum eius notari poteſt, qui tot obſtantibus impedimentis potuerit operi pulchritudinem quandam conciliare. Totum igitur opus pſeudodipteron fecit, exemplo illius nobilis theoctaſtyli. ex dipteri enim ratione ſuſtulit interiores ordines columnarũ, vt fecerat Hermogenes. Artificis igitur in eo ſolertiam laudo, ſed vt exemplar non probo. Quin & Hermogenes ipſe, a quo tanquam a fonte exempla petit Vitruuius, octaſtylon fecit propter loci præſcriptam amplitudinem; non quod hoc genus partibus omnibus abſolutum exiſtimarit: tametſi Hermogenis æmulus Vitruuius perfectum agnoſcat. Sed Vitruuium optarim memorem eorum quæ iam ante profeſſus eſt; aut minus Hermogeni addictum. Iam enim docuit, & recte, non poſſe ædem vllam ſine ſymmetria, atque proportione rationem habere compoſitionis, & niſi ad hominis bene figurati, compoſitio rationem habuerit membrorum. Deinde ne quis dubitare poſſet, quæ eſſet hominis membrorum perfectiſſima ratio, commenſum omnium deſcribit. ne putet artifex licere ſibi pulchritudinem ſuo ſenſu metiri. Nam quot fuere nobiles fictores, & pictores Venerem vnam tantum agnouerunt, eam reiectis alijs coluerunt. Cum igitur ad hominis bene figurati membrorum exactam rationẽ ædes ſacræ extruendæ ſint, hominis autem vnus ſit tantum commeuſus, ſi quęratur quęnam ſpecies mihi prę cęteris probetur, euſtylon tetraſtylon omnibus prætulerim. Imo ne reliquis quidem vti velim niſi coactus. Vt ita ſentiam in cauſa eſt ſymmetria, & ſymmetriæ fidelis interpres Vitruuius, qui poſtquam aliorum generum vitia notauit, euſtili rationem maxime probabilem eſſe dixit, & ad vſum & ad ſpeciem, &

C ad

ad firmitatem rationes habere explicatas. Eius autem rationes ſic explicat, vt frons loci diuidatur in partes 18, ex his vna ſit modulus, cuius moduli vnius ſit craſſitudo columnarum, intercolumnia ſingula, præter mediana, duorum modulorum, & moduli quartæ partis, mediana vero in fronte & poſtico ſingula ternum. ſic enim, inquit, habebit & figurationis aſpectum venuſtum, & aditus vſum ſine impeditionibus, & circa cellam ambulatio autoritatem. Triplici argumēto hoc genus commendat, a venuſtate aſpectus, ab vſu, ab operis autoritate. In quo autem conſiſteret venuſtas aſpectus, dictum ſat eſſe exiſtimauit. Nempe ſi ad hominis exemplum totum opus conſtitutum eſſet; id autem niſi in euſtylo tetraſtylo ſeruari non poteſt, quod quia Vitruuius non explicauit, id mihi nunc oneris incumbit. Igitur exempli gratia, frons loci euſtylos tetraſtylos fiat. Imo quia mathematicorum more operamur, dictum factum exiſtimetur. Tum homo eiuſdem altitudinis ita in fronte erectus collocetur, vt pedibus iunctis eidē inſiſtat plano, cui & plintides columnarum, vertice autem capitis tympani cacumen contingat. Cum ita conſtitutus fuerit, ſi brachia pandat quam maxime poterit, totum illud ſpatium quod inter extremos digitos patebit, erit æquale longitudini coronæ. Vide autem vt ab hominis ſymmetria ducta ratione, ſingularum huius operis partium rationē veteres inueſtigarint. Columnæ ionicæ vel corinthiæ altitudo cum ſua ſpira conſtat ex modulis craſſitudinis nouem: octo ſcilicet cum dimidia parte vnius moduli pro ſcapo columnæ, altera vero dimidia parte moduli pro ſpira. quæ ratio, vt iam oſtēdimus ex Vitruuio; a commenſu corporis muliebris ſumpta eſt. Deinde cum ad columnarū ſymmetriam ædes ſacras extruere vellent, eaſdem rationes in toto opere ſeruarunt. Cumque totius commenſum in fronte vellent explicare, euſtylon tetraſtylon ijſdem rationibus fecerunt; cuius altitudo eſſet longitudini æqualis. tota enim longitudine coronę, quantum patet inter extrema cimatia, in nouem partes diuiſa, vt harum vna eſſet pro modulo, ex ijs partem

vnam

vnam tympano tribuerunt, ei altitudini quæ eſt a tympano deorſum vſque ad imum reliquas octo partes. Sed quemadmodum columnis in nouem partes diuiſis dimidium vnius partis tribuitur ſpiræ, ſi eodem modo altitudinem quæ eſt a faſtigio tympani vſque ad imum; in nouem partes diuiſerimus, & vnius partis dimidium in imo relinquamus, eadem erit ratio altitudinis tympani ad altitudinẽ totius operis, prę-ter ſpiram, atque in figura virili eius interualli quod eſt inter mentum & radicem capillorum, ad totam longitudinem, quę eſt ab vertice vſque ad imum totius corporis. Nam a mento ad radicem imam capillorum decima pars eſt totius longitudinis, ſecundum Vitruuium: & tympanum decimæ quoque partis eſſet totius altitudinis, ſed eodem autore ſemper adijciendum eſt rationis ſupplementum in ſymmetriarum membris: vt cum fuerint in altioribus locis, opera certam habeant magnitudinum rationem. quia inquit, quo altius oculi ſcandit acies, non facile perſecat aeris crebritatem. delapſa itaque altitudinis ſpatio, & viribus extrita incertam modulorum renunciat ſenſibus quantitatem. Itaque cum tympanum collocandũ eſſet in editiore loco, adiecta eſt ei quadrageſima pars dumtaxat totius altitudinis eius: qua adiectione tympanum factum eſt nonę partis totius altitudinis. Fuere quibus hęc altitudo tympani viſa eſt nimis preſſa, ſed illi viderint quibus argumentis. Nam ſi ex ſolo aſpectu pulchritudo iudicanda ſit, quot erunt hominũ ingenia, tot erunt pulchritudinis ſpecies. Imo ſi ex aſpectu artificum dũtaxat, ne id quidẽ probare poſſum, niſi ratione perſpecta Artifex enim ab arte informãdus eſt, nõ ars ab artifice. Et ſane late patet cãpus artis, intra cuius terminos poſſit ingenij ſui vires explicare. Si qs vero ingenio ſuo fretus lõgius exſpatiari velit, nõ ſequor, nec ĩuideo. Sed ſi quos alliciat, intra ratiõis ſepta reuocabo quãtũ potero. nos itidẽ viciſſim qlibet admoneat, ſi digrediẽtes viderit.

Nunc, quod inſtitui, euſtyli tetraſtyli rationem ineamus. Frons loci quãta eſt, diuidatur in 11. partes & ſemiſſem. ex his partibus vna ſumatur, quæ ſit modulus, cuius moduli

vnius erit craſſitudo columnarum,intercolũnia ſingula præter medianum duorum modulorũ & moduli quartæ partis, altitudo verò columnarum octo modulorum & dimidię partis. tum reliqua omnia quæ ſupra capitula columnarum collocantur, perficiantur vt ab autore præſcribitur:& totius operis altitudo eandem habebit rationem ad latitudinem, quæ eſt columnæ corinthiæ, ad doricam. Sic eo redit noſtra diſputatio,vnde dudum profecta eſt,& hoc tandem pluribus argumentis euincemus,quod initio propoſuimus,quadratam figuram dorico dumtaxat generi conuenire. Itaque ſumma cum ratione negaſſe Hermogenem dorico genere ædes ſacras fieri oportere, quod eius generis ſymmetrię totum opus reſpondere non poſſet.Sęcus verò in corinthio genere, vt iam in euſtylo tetraſtylo demõſtrauimus, & mox in cæteris oſtendemus. Sed prius huius euſtyli tetraſtyli vnum dumtaxat exemplum operis antiqui proferam, templum diuæ Mariæ Aegyptiacę,quaternis columnis in frõte & poſtico, ſeptenis in lateribus generis ionici & ſtriatis.

Sed tametſi huius formę ſymmetria exquiſitiſſima ſit, hoc tamen vitio laborat,quod ædes ſacrę non ita magnę fieri poſſunt. Itaque de octaſtylo videndum eſt: in cuius conſtructione Hermogenes artis, & ingenij vires explicauit. Cum enim animaduertiſſet, hoc genus ab humani corporis ſymmetria diſſidere, & tamen tẽplum eius amplitudinis extruere vellet, pſeudodipteri rationem excogitauit, quam Vitruuius his verbis explicat. Ex dipteri ſymmetria ſuſtulit interiores ordines columnarum 38, eaq; ratione ſumptus, operiſq; compendia fecit. Nihil argutius dici potuit, ſi locus recte legatur. His enim verbis templi ignographiam graphice deſcripſit,& totius operis commenſum. Sed nulla ratione effici potuit,quin aut plures,aut pauciores columnæ demerentur. Itaque legendum puto 48. pro 38. Venit enim in mentem quiddã, cuius ſimile memini me videre in vno antiquo numiſmate: vt ſcilicet in frõte & poſtico octaſtyli quaternę colũnę prominerent, binę dextra & ſiniſtra introrſus retraheren-

herētur vnius intercolūnij ſpatio. quaternis vero quę promi nebant epiſtilia zophori, denticuli, coronę, cimæ, & cymatia imponerentur. Hac ratione tota pronai ratio in fronte ędis explicabatur, & quadraginta & octo columnæ dumtaxat detrahendæ fuiſſent. tot enim fuerunt dipteri interiores columnæ. Sed nec inelegans fuiſſet frontis aſpectus. Itaque procul dubio 48. pro 38. reponendum cenſeo. Nec enim aliter hic locus vnquam intelligi poterit, neque ex eo exiſtimari quæ fuerit quondam octaſtyli pſeudodipteri ratio; quæ tamen ex duobus Vitruuij locis dilucide perſpici poteſt. In vno pſeudodipteri frons, cum eiuſdem latere comparatur his verbis, Pſeudodipteros autem ſic collocatur, vt in fronte & poſtico ſint columnæ octonæ, in lateribus cum angularibus quindenæ. In eo vero loco quem emendare & explicare cœpi, ait Hermogenem ex dipteri ædis ſymmetria ſuſtuliſſe interiores ordines colūnarum 38. Ratio igitur ſic ineunda eſt. Octaſtylos ex octo ordinibus columnarum componitur, ſinguli vero ordines ex quindenis columnis: notentur igitur ſinguli ordines columnarum in fronte his literis a, b, c, d, e, f, g, h, Horum ordinum cum bini dipteron efficiant, quatuor erunt dipteri in fronte porticus. Primus a, b, ſecundus c, d, tertius e, f, quartus g, h. Iam ſi ex ſingulis dipteris interiores ordines columnarum tollantur, nempe b d, e g, niſi in fronte, & poſtico, vbi octonæ ſeruandæ ſunt, ſupererunt tantum hi quatuor ordines a, c, f, h, ſublatis quadraginta & octo columnis. Vide autoris argutiam, qui ex numero columnarum quæ demptæ fuerant, lectori conijciendum reliquit, qualis eſſet pſeudodipteri ratio, quot quæ ex columnis conſtaret, auſus vnius notulæ fidei tot rationes cōmittere. Sed ad Hermogenem redeo. Cum is inquam ampliorem ædem facere conſtituiſſet, quam tetraſtyli, aut exaſtyli rationes paterentur, octaſtylon deſignauit. Sed homini in ſymmetria exercitatiſſimo, & in architectura veterano rationes diſplicebant: cum ad perfectum illud exemplar figuræ virilis omnes ſuas cogitationes intenderet. Itaque huic vitio huiuſmodi remedium

dium excogitauit: vt ſaltem in mediana teſtudine pronai ea ſymmetria ſpectaretur, ſublatis ex duobus interioribus dipteris, interioribus ordinibus columnarum: pteromata vero quæ dextra ſiniſtraq; ad parietes laterum procurrebant, eſſent dimidiç latitudinis, quantũ ſcilicet ſpatium relinquit columna ſublata ex diptero. Atque etiam in hoc ſymmetriã hominis ſeruauit. nam & rationes duplç & triplæ in eodem ſubiecto reperiuntur. Si etenim homo ita componatur, vt ſtans in pedibus rectus, manus ad pectus retrahat, cubitis panſis, totũ inter extremos cubitos interuallũ dimidium eſt totius altitudinis. Brachijs vero demiſſis, latitudo ab extremis humeris cõprehenſa ſubtripla eſt lõgitudinis. Si vero vno brachio panſo altero demiſſo cõponatur, totius corporis longitudo ad latitũdinem ſeſquialteram rationem habebit. Vide huius ſymmetriæ harmoniã ex rationibus ęqualitatis, dupla, tripla, & ſeſquialtera conſtare. Vnde ſumma ratione veteres cõſtituerũt, vt ad normã corporis humani operũ cõmienſus extruerentur, vtque inde tanquã a fonte rationes omnes peterentur; quicquid vero diſſideret haud ſecus vitaretur, quam in muſicis diſſonãtia. Horum Vitruuius nuſquam meminit, quę tamen lectorem iuuabit meminiſſe. Hermogenes igitur tametſi diuersũ cõmenſum ſeruarit in teſtudine octaſtyli, atque in pteromate, nuſquã tamen a ſymmetria hominis diſceſſit. Hermogenis inuentũ ſequuti sũt multi, & qui hãc porticũ pãthei extruxit illud quãtũ potuit ęmulatus eſt. & aſſequutus eſſet proculdubio, niſi interioris porticus rationes obſtitiſsẽt.

Inter tetraſtylon, & octaſtylon fuit exaſtylos, cuius rationes etiam explicandæ ſunt. Habuit exaſtylos euſtylos ſenas columnas in fronte & poſtico, in eadem ſiſygia collocatas omnes, vt in porticu templi Fauſtinæ, & in ea quæ eſt in foro Traiani.

Pronai vero diſtributio hęc erat, vt mediana teſtudo ex duobus interioribus ordinibus cõſtaret, ſublatis interioribus. Itaque & in ędibus quę erãt in antis, crediderim eadẽ ratione ſitas fuiſſe colũnas quę erant in frõte & poſtico. Vt ſcilicet qua

ternæ

ternę prominerent, binę retraherentur: vt ratio exterior templi cum interiore conſentiret, quemadmodũ in octaſtylo oſtendimus. Decaſtyli exempla nulla ſuperſunt: ſed eius rationes tam dilucide explicãtur a Vitruuio, vt nemo exemplum deſideret. eius verba ſunt hæc. Hypæthros vero decaſtylos eſt in pronao & poſtico. reliqua oĩa eadem habet quæ dipteros: ſed interiore parte columnas in altitudine duplices remotas a parietibus ad circuitionem, vt porticus periſtyliorũ. Medium autem ſub diuo eſt ſine tecto: aditusq; valuarum ex vtraque parte in pronao, & poſtico. In codice Philandri ſcriptum erat endecaſtylos, pro quo ille recte decaſtylos repoſuit. Sed tamen in Vitruuio Florentiæ excuſo anno 1513, antequam Philander Vitruuium attigiſſet, legitur decaſtylos. Sed non animaduertit eodem loco perperam legi altitudine, pro latitudine, quod erratum eiuſmodi eſt, vt poſſit iudicium lectoris ſubuertere, cum alioqui locus ſi recte legatur nihil habeat difficultatis.

De Pantheo tantum me dicturum profeſſus eram; ſed ex porticu ad alia templorum genera delapſa eſt oratio, cum tamen ſingula ædium ſacrarum genera perſequi nec fuerit animus, nec ſi maxime eſſet, nunc per otium liceret. Ad pantheũ igitur redeo, vt tecti etiam rationem exponam. In nulla enim ſacrarum ædium parte magis peccari video, nihil adeo ab architectis ignorari. Et tamen ſi quęras quo autore id faciant, Vitruuium prędicant. Ita proculdubio reſponſurus erat Bramantes de ædicula illa, quam fecit in Ianiculo ad diui Petri in monte Aureo. Nec mirum, cum & ipſe Philander nemine percunctante aſſerat Bramantem in tholo eius ædiculæ Vitruuij rationes eſſe ſequutum. Ego vero opus laudo, ad antiquorum exemplum factum fuiſſe nego. imo vero diuerſa prorſus ratione. Hoc eo dico ne opera recentiorum quantumuis ſpecioſa, ementita antiquitatis ſpecie ſtudioſos fallant, vt & Philander ipſe falſus fuit in eo Vitruuij loco, vbi de ædium rotundarũ tectis ſic ſcribit. in medio, tecti ita ratio habeatur, vti quãta diametros totius operis erit futura, dimidia

dia altitudo fiat tholi,prꝑter florē. Flos autem tantam habeat magnitudinem quantam habuerit in ſummo columnæ capitulum, præter piramidem. quæ verba Philander exponens ſic ait. Tholus eſt alias teſtudinis vmbilicus, ideſt veluti ſcutum in medio tecto,quo trabes omnes conueniunt. Et paulo poſt ſupra tholum inquit(mei laternam appellant, Itali tribunam) fiebat pyramis,ſupra pyramidem flos addebatur,quod quadantenus imitatus eſt Bramantes Romæ in ædicula periptera in monte aureo diuo Petro dicata. Cum hæc adnotaſſet cap. 7. lib. 4. longo poſtea interuallo cap. 5. lib. 7. ſtylum vertens ſic ait. Tholos quorum mentio facta eſt. lib. 4. cap. 7. Sed hoc omiſeramus,quod proprium eſt huius loci, intelligimus erectiores teſtudines templis addi ſolitas, quas Itali tribunas vocant. hę fiunt aut rectangulę. aut ad hemicycli ducuntur ambitum. Vide vt ſibi parum conſtet Philander. Porro ne diutius hic immorer quid ſignificare voluerit Vitruuius paucis accipe. Tectum hac ratione fiebat, vt quanta eſſet diametros toti⁹ operis, dimidia altitudo fieret tholi. His verbis autor interiorem partem tecti deſcribit. Nam pars exterior alijs rationibus conſtabat, quas nuſquam autor explicat. Inde error enatus eſt, nemine animaduertente hic de altera parte tecti verba fieri. Itaque qui iudicio maxime præſtabant, cum viderent hanc tecti rationem extrinſecus non ſatis oculis probari, aliam excogitarunt. Nos vero obſeruauimus tecta ædium rotundarum ita fuiſſe conſtituta a parte exteriore, vt prꝑter initium tholi, ſiue rotundationis tecti, murus continuus ad perpendiculum extrueretur, minimum vſque ad medium altitudinis tecti. In ędibus angularibus eadem erat ratio tecti, atque tympani; in rotundis altius aliquanto faciendum fuit. Cum enim cacumen longius recedat ab oculo quaquauerſus ſpectetur, optices ratio poſtulat vt aliquid adijciatur altitudini. In cæteris ratio eſt eadem, atque in ædibus angularibus. In angularibus totius altitudinis templi ad altitudinem tympani eadem debet eſſe ratio, atque in corpore humano totius longitudinis a vertice ad imum

pedum,

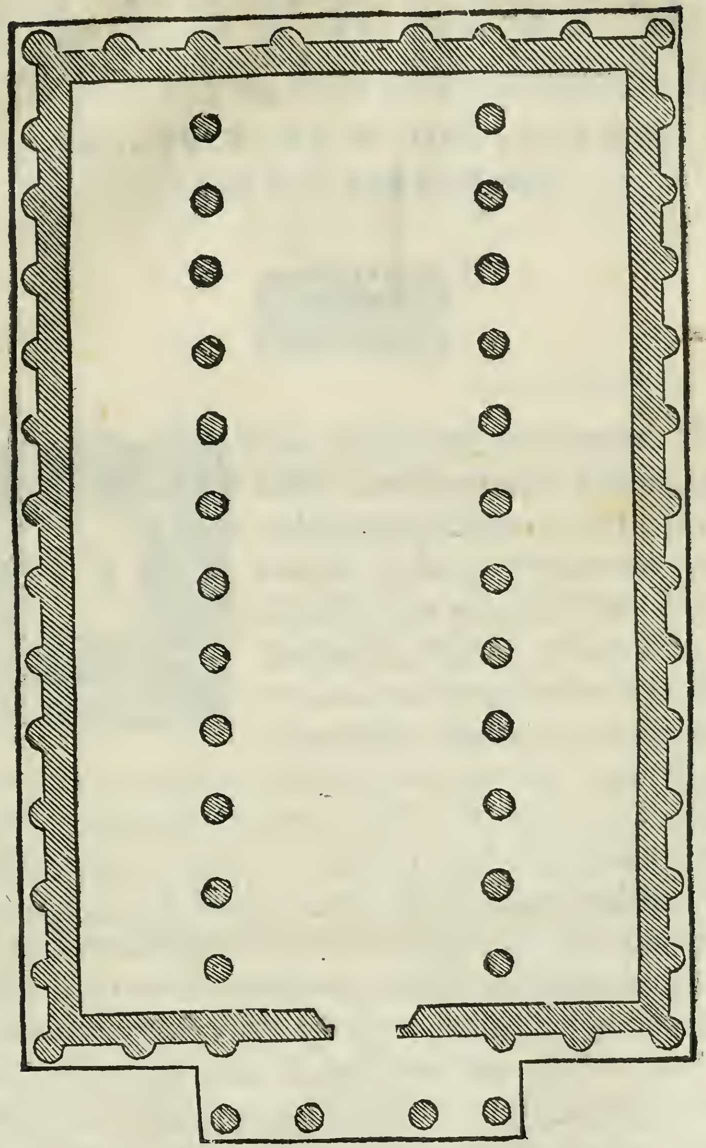
pedum, ad eam qua eſt ab humeris ad verticem, vt videre licet in pantheo, & in eo templo quod Baccho ſacrum fuiſſe dicitur. & item in alio quod eſt in via Preneſtina, & alijs quorum exempla in lucem edere paramus. In quibus omnibus paries templi circa humeros craſſior eſt. Inde vero conuexa templi teſtudo in vmbilicum contrahitur. Huiuſmodi tectum tholus dicebatur. Sed tholi tantum interiorem partem deſcribit Vitruuius, cuius ima pars vtcunque in partes diuideretur, ſi a punctis ſectionum ducerentur ſtriges vſque ad ſummum, quod eſt inſtar vmbilici, totum hemiſpherium diuiſum erat in pyramides, quarum baſis erat in imo tholi. Harum cacumina quia non poterant propter latitudinem vſque ad vmbilicum protendi, deſcribebatur centro vmbilici circulus, in quem pyramides omnes coirent, qui flos inde dictus eſt, quod flos in eo cælaretur, vt & hodie artifices ſuo marte factitant. In reliquo ſpatio circulos parallelos ſtriatos inæqualibus interuallis ducebant per tholi ambitum, quæ ſtriges ſingulas pyramides tholi diuidebant in quadrangula altera parte anguſtiora, in quibus ſigna vel flores cælabantur. Et hac ratione in pantheo noſtro decorata fuit pars interior tholi. Interdum vero pyramides obliquæ per ambitum templi ducebantur, ab imo vſque ad florem, in diuerſas partes, quæ ſeſe inuicem interſecantes aliam ornatus ſpeciem præſeferebant. Huius generis exempla adhuc extant in templo Solis & Lunæ, ad arcum Titi.

Sed & extrinſecus tectum tholi circulis, & pyramididibus diſtinguebatur, vt in eodem pantheo obſeruari poteſt; & in recentiorum operibus, tametſi imprudenter id faciant. Quemadmodum vero in interiore parte tecti pyramides in florem coibant, itidem & quæ in exteriore parte erant in florem concurrebant, cuius magnitudo tanta erat, quantum capitulum columnæ, cuius ſcapus ab imo templi ſurgeret vſque ad cacumen. Hoc enim volunt illa verba Vitruuij. Flos autem tantam ha-

beat magnitudinem, quantam habuerit in ſummo columnæ capitulum, præter pyramidem. Ea igitur tribuna quæ tectis rotundis imponitur, ſi his proportionibus conſtet, nihil moror, quominus in locum floris ſubſtituatur, habet enim ſane venuſtatem.

Hactenus de Panthei ſymmetria, ex veteris architecturæ fontibus rationibus deductis, diſputauimus. ſimul oſtendimus quid de antiqua eius forma mutatum fuerit. Nam vt nunc eſt, ita ex prima templi deſignatione extructum quondam fuiſſe, nemo harum rerum bonus arbiter his perlectis exiſtimauerit. Quærendus eſt enim locus caryatidibus de quibus diximus. cum in nulla parte templi huius collocari potuerint, niſi in ſtylobatum frontibus. Vt inde ſatis appareat, ad eam ſaltem altitudinem templum congeſtitium eſſe. Et fertur adhuc oſtium quoddam ſub terra latere, ex aduerſo eius quod nunc patet. cuius oſtij vſus nullus erat, ſi templi altitudo eadem ſemper fuerit, atque nunc eſt. Altius vero ab ſtylobatum imo altitudinem patuiſſe, & gradus in eo fuiſſe diſpoſitos, non ita auſim aſſerere: cum nec graduum veſtigia ſuperſint, nec eorum vllus veterum meminerit. Sed cum templi altitudinem quadantenus interceptam fuiſſe deprehendiſſem, quod ſupererat altitudinis ex coniectura ſupplendum fuit, vt implerentur numeri ſymmetriæ. Et niſi ita fuerit vt dixi, non ſatis emendatum fuit opus. Sunt tamen qui contendant, lithoſtratum hoc variatum ex marmore antiquum eſſe. Sed à prima templi ædificatione ita factum fuiſſe nego, & falſum eſſe oſtendimus. De puteo etiam qui eſt in medio templi, leue eſt argumentum. Quocirca his non obſtantibus in ea ſum ſententia, imam templi pli altitudinem interceptam fuiſſe, & eſſe nunc congeſtitiam.

Diſputauimus etiam de octaſtylo Hermogenis, & ni fallor Vitruuij locũ illuſtrauimus, ſed figura prætermiſſa eſt, quæ templi ignographiam oſtenderet. Quocirca ne quid ad eius loci explicationem deſideretur, hic eam lectori exhibemus.

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO D. FRANCISCO DE GIOIOSA S.R.E. CARDINALI AMPLISSIMO.

DVM priſcorum monumenta Romę luſtro, nihil vſquam vidi, quod oculos præ ſculptura, & pictura tenuerit. In his antiquorum artem, & ſolertiam miratus ſum. Potuiſſe marmore, & in tabula, vultus, mores, animum exprimere. nec homines modo nobilitare; verum etiam Deos ipſos gentium, ſi pluſculum operæ in eis fingendis, vel pingendis inſumtum eſſet. Vt de Venere illa Praxitellis fertur, quam vt viderent multi Gnidum nauigarunt. et de Ioue illo Olympio Phidiæ arte nobili. vt Apellis, aliorumque innumera ſculpturæ, & picturæ opera ſileam, quorum memoriam Plinianæ chartæ ab interitu vindicarunt. vnde ego hæc in meos commentarios tranſtuli. non vt autori decoquerem; ſed vt quæ apud eum paulo obſcuriora videbantur explicarem, ſimul emendarem, quæ ſcripturæ vitio corrupta erant. Quæ cũ in duo parua volumina digeſsiſſem, viſum eſt geminis fratribus, patronis meis obſeruandiſsimis, duo germa-

na opera conſecrare. tibi hoc de ſculptura, ex celebrioribus huius artis operibus veluti conflatum opus. fratri Illuſtriſſimo alterum de pictura, quod item illi tot nobilium operum antiquorũ inſtar eſſet. fauſto omine æternæ amborum memoriæ, quæ ſic ſtatuis, & picturis, virtutis ergo decorari poſsit, ſic in multa ſæcula propagari.

Amplitudini veſtræ

Deditiſſimus ſer.

Lud. Demontioſius.

LVDOVICI DEMONTIOSII COMMENTARII DE SCVLPTVRA, ET PICTVRA ANTIQVORVM.

SCVLPTVRA.

RERVM ſimilitudines exprimere, & quicquid orbis complectitur imitari, ars adeo nobilis quondam fuit, vt ea quę dignata eſſet poſteris tradere nobilitare poſſet. quæ fictorũ, & pictorũ propria laus ſemper fuit, dubia adhuc inter eos palma. Fictorũ vero duo ſunt genera. Vnum eorum qui ſigna faciũt, quæ quaquauerſus ſpectentur naturæ opus æmulantur. Alterum eſt eorum, qui quantum cuiuſque corporis vno aſpectu cerni poteſt, id tanquam in tabula ſibi imitandum proponunt. Sed ne hi quidem in eodem genere verſantur: aut enim opus eminet è tabula, aut intus refugit: de quibus ſingillatim dicemus. Sed materia etiã artifices diſtinguit. alij enim ex molli materia ſigna faciunt, alij ex fuſili, alij ex dura. & fuere quondam in ſingulis generibus clari artifices. Sed omnium antiquiſſimi fuerunt plaſtæ, qui mollem, & ductilem materiam tractarunt: à rudibus initijs progreſſi. ſcribit enim Plinius Dibutiadem Sicyonium figulum primum eam artem inueniſſe, Corinthi filiæ opera, quæ capta amore iuuenis, illo abeunte peregre vmbram ex facie eius ad lucernam in pariete lineis circumſcripſit, quibus pater eius impreſſa argilla typum fecit; & cum cæteris fictilibus induratum igni propoſuit: eumque ſeruatum in nymphæo, donec Corinthum Mummius euerteret. Addit tamen, eſſe qui Samo primos

omnium plaſticen inueniſſe Rethum, & Theodorum tradant, multo ante Batiadas Corintho pulſos. Demaratum vero ex eadem vrbe profugum, qui in Hetturia Tarquinium Priſcum regem Populi Romani genuit comitatos fictores Euchira, & Eugrammum: ab ijs Italiæ traditam Paſticen. Sed cur pigeat reliqua eius loci ad verbum exſcribere? cum eius diligentiæ tota huius antiquitatis cognitio accepto ferenda ſit, nec quicquam elegantius, aut magis diſtinctè dici poſſit. Pergens igitur ſic ait. Dubitadis inuentum eſt rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere. Primuſque perſonas tegularum extremis imbricibus impoſuit; quæ inter initia, protypa vocauit. Poſtea idem ectypa fecit. Hinc & faſtigia templorum orta, propter hunc plaſtæ appellari. Hominis autem imaginem gypſo è facie ipſa primus omnium expreſſit, ceraq; in eam formam gypſi infuſa emendare inſtituit Lyſiſtratus Sicyonius, frater Lyſippi, de quo diximus. Hic & ſimilitudinem reddere inſtituit. ante eum quàm pulcherrimas facere ſtudebant. Idem & de ſignis effigiem, exprimere inuenit. Creuitq; res in tantum, vt nulla ſigna ſtatuæve ſine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuiſſe ſcientiam, quàm fundendi æris. Plaſtæ laudatiſſimi fuere Damophilus, & Gorgaſus. ijdemque pictores, qui Cereris ædem Romæ ad circum maximum vtroque genere artis ſuæ excoluerunt, verſibus inſcriptis græce, quibus ſignificarunt à dextra, opera Damophili eſſe, à parte læua Gorgaſi. Ante hanc ædem Thuſcanica omnia in ædibus fuiſſe, autor eſt M. Varro. Ex hac cum reficeretur, cruſtas parietum exciſas tabulis marginatis incluſas eſſe. Item ſigna ex faſtigijs diſperſa. Fecit & Calchoſthenes opera cruda Athenis, qui locus ab officina eius Ceramicos appellatur. M. Varro tradit ſibi cognitum Romæ Poſim nomine, à quo factas Romæ vuas, item piſces, ita vt non ſit aſpectu diſcernere à veris. Idem magnificat Archeſilaum L. Luculli familiarem, cuius proplaſmata pluris venire ſolita artificibus ipſis, quàm aliorum opera. Ab

hoc factam Venerem genitricem in foro Cæſaris, & priuſquam abſolueretur feſtinatione dedicandi poſitam. Deinde ei à Lucullo HS. LX ſignum felicitatis locatum, cui mors vtriuſque inuiderit. Octauio equiti Romano cratera facere volenti exemplar e gypſo factum talento. Laudat & Paſitelem, qui plaſticen matrem ſtatuariæ, ſcalpturæque, & cælaturæ eſſe dixit. Et cum eſſet in omnibus his ſummus, nihil vnquam fecit antequam finxit. Præterea elaboratam hanc artem Italiæ, & maxime Hetruriæ. Turianumque à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priſcus effigiem Iouis in Capitolio dicandam. Fictilem fuiſſe, & ideo miniari ſolitum. Fictiles in faſtigio templi eius quadrigas, de quibus ſæpe diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieq; materiæ nomen in vrbe retinet. Hæ enim tum effigies deum erant laudatiſſimæ. Hæc ſunt verba Plinij: in quibus neſcio an lector mendum animaduerterit. Ego ſane locum ſuſpectum habeo, vbi ita legitur. Primuſque perſonas tegularum extremis imbricibus impoſuit, quæ inter initia protypa vocauit. Poſtea idem ectypa fecit. Hinc & faſtigia templorum orta, propter hunc plaſtæ appellati. Vtrumque hoc falſum eſt, inde faſtigia templorum orta, & a Dibutiade plaſtas appellatos. Et falſo hoc autori aſcribitur. aliud enim ſignificare voluit. Nempe, Dibutiadem primum faſtigijs templorum fictilia ſigna impoſuiſſe. Extremæ enim imbrices faſtigio incumbunt, à quibus per colliquias ſtillicidiorum aqua in compluuium deijcitur. Qua igitur imbrices faſtigio incumbebant, ibi ſigna collocabat Dibutiades, & qui poſtea ſequuti ſunt. Plin. lib. xxxvj. cap. v. Pantheum decorauit Diogenes Athenienſis, & Cariatides in columnis templi eius probantur inter pauca operum, ſicut in faſtigio poſita ſigna, ſed propter altitudinē loci minus celebrata. Inde igitur quod plaſtes primus faſtigia ornaſſet, obtinuit vt faſtigia ornata figuris plaſta dicerentur. Locus igitur paucis mutatis ſic legendus eſt. Primuſq; perſonas tegularum extremis imbricibus impo-

ſuit, quæ inter initia protypa vocauit, poſtea idem ectypa fecit. Hinc faſtigia templorum ornata, propter hunc plaſta appellari. Sic enim lectio perſpicua erit. vnde hoc diſcemus, quod alibi nuſquam reperitur, faſtigia ſignis ornata plaſta vocari. cuiuſmodi eſt illud faſtigium ædificij recentioris in Capitolio. quod ornamenti genus beneficio Plinij, noſtra opera reſtituti, poſt hac exprimi poterit vno verbo. Hoc volebam lector neſcius ne eſſet. Sed quia imbrices, & imbricata ſunt coniugata, rogat Vitruuius vt ſe aſpiciam. Vitij enim aliquid eſſe vbi de imbricato opere loquitur lib. 2. cap. 8. Et ſane toto eo capite perlecto vnius tantum literulæ mutatione locum laborare animaduerti: male enim incertum, pro inſertum legitur in duobus locis. Nolim lectorem pigeat integrum caput perlegere, quum breue admodum ſit. Structurarum inquit, genera ſunt hæc, reticulatum, quo nunc omnes vtuntur, & antiquum, quod inſertum dicitur. ex his venuſtius eſt reticulatum, ſed ad rimas faciendas ideo paratum, quod in omnes partes diſſoluta habeat cubilia, & coagmenta. Inſerta vero cementa alia ſuper alia ſedentia, interſeque imbricata, non ſpecioſam, ſed firmiorem quam reticulata præſtant ſpeciem. Hactenus locus ſatis indicat ſtructuræ genus inſertum dici, quum cementa alia in alia inſeruntur, interſe velut imbricata. Cementa enim ſic poſita efficiunt imbricis ſpeciem, in quam pars quædam tertij cementi inſeritur, vt in lateritja ſtructura fieri videmus. Inde ſtructuræ genus inſertum dicebatur. Sed vnde digreſſi ſumus, ad plaſticem redeamus, quam non immerito Paſiteles matrem ſtatuariæ, ſculpturæ, & cælaturæ eſſe dixit. quippe quæ ab ea tanquam à ſurculo prodeant, vt idem Plinius alio loco docet de Zenodoro illo ſcribens, qui Aruernis immane illud Mercurij ſimulachrum immenſo pretio per annos decem finxit pedum CCCC; niſi potius quadraginta pro quadringentorum legimus, quum error ex vocum ſimilitudine

dine facile obrepere potuerit. Lector enim ſecum putet mo lis immenſam altitudinem. Imo proculdubio ita legendum eſt vt dico. ex verbis enim Plinij apparet ſimulachrum illud artis experimentum dumtaxat fuiſſe, & tanquam meditationem maioris cuiuſdam operis. ait enim, quum artem ſatis ibi approbauiſſet, Romam accitum à Nerone deſtinatum illius principis ſimulachrum coloſſeum feciſſe C X. pedum longitudine. Quis enim credat, cum iam Aruernis quadringentorum pedum ſimulachrum feciſſet, de hoc altero longe minore cogitaſſe poſtea Neronem. At quem Principem? tumidum, vanum, prodigum. Sed & coloſſus ille Rhodiorum ſeptuaginta cubitorum tantum fuit, qui terræmotu proſtratus, iacens etiam miraculo fuit. Profecto non eſt librarijs pronior in errorem lapſus, quam vbi occurrunt numeri, qui tum notarum, tum etiam vocum ſimilitudine ſępe fallunt. Eiuſmodi multa ſcripturæ vitia deterſimus in ijs quæ edituri ſumus de notis numerorum. Quod igitur ſcribit Plinius omnem amplitudinem ſtatuarum eius generis viciſſe Zenodorum, de ſimulacro Neronis intelligēdum eſt, quod coloſſum illum Rhodiorum ſuperabat, quum fuerit Neronianus longitudinis ped. CX; Rhodius vero lxx. cubitorum, qui CV. pedes tantum efficiunt. Omnes igitur ſtatuas molis magnitudine ſuperauit deſtinatum illud Neronis ſimulachrum, quod Plinius ſe vidiſſe teſtatur, ſimul admiratum non modo ex argilla ſimilitudinem inſignem, verùm & ex paruis admodum ſurculis, quod primum operis inſtar fuit. Potuit igitur ſola plaſtice ſpectantium oculos tenere, & in admirationē adducere. Nec mirum, coloſſorum enim audacia primum in argilla ſpectata fuit, & ars in ea tota perſpecta, vt nihil amplius, præter ęris fuſionem, & emendationem accedere poſſet. Imo nec marmori manus audeat admouere artifex, niſi prius, quod totius operis inſtar ſit, ex argilla proplaſmata formauerit: interdum plura, vt quod in ſingulis maxime probauerit, id ſibi imitādum proponat. Atque ita ex ijs ſurculis ſurgit opus. Recte igitur Paſiteles plaſticen

matrem

matrem ſtatuariæ, & ſculpturæ eſſe dixit. Quocirca cum in his omnibus ſummus eſſet, nihil vnquam fecit antequam finxiſſet. & multi alij egregij pictores idipſum factitarunt fælici admodum ſucceſſu. In toreumate enim videre licet, quemadmodum extremæ lineæ figurarum deſinant, quid lateat, quid cerni poſſit, quomodo vmbræ ſint à lumine diuidendæ, quæ partes corporis recedant, quæ emineant. quod denique natura fictori eſt, fictor eſt pictori. Nec piguit nobiles artifices terram manibus tractare. ſi quidem olim fictiles Deorum imagines fuerunt laudatiſſimæ. Fuit Iouis in Capitolio à Tarquinio dicata, fictiles in faſtigio templi quadrigæ, fictilis Hercules qui à materia nomen in vrbe ſortitus eſt. Quin & faſtigia templorum in vrbe fuere crebra, mira cælatura, & arte. Cæterum Dibutiades ille, qui primus hominis imaginem gypſo è facie ipſa expreſſit, ceraque in eam formam infuſa emendare inſtituit, artem aperuiſſe videtur, hoc enim erat huic rei caput. Sed nec tantum excipiendis formis vtile fuit gypſum; quinetiam exſcalpendis cælaturis materia admodum oportuna ſemper viſa eſt, ſed fragilis. Vſus eius in Gallia frequens eſt, & quondam fuiſſe nomen ipſum indicat, *plaſtre* enim proculdubio à plaſtice dicitur. Plinius autor eſt, antiquos ſtatuas bitumine pinxiſſe, & deorum dumtaxat ſimulachra primum fieri ſolita. A dijs inquit, ad homines ſtatuarum honos translatus eſt, ſi qua illuſtri cauſa perpetuitatem merentur. Primò ſacrorum certaminum victoria, maximeq; Olimpiæ, vbi omnium qui viciſſent ſtatuas dicari mos erat: eorum verò qui ter ibi ſuperauiſſent ex membris ipſorum ſimilitudine expreſſa, quas iconicas vocabant. In Italia ſtatuarum vſus antiquiſſimus eſt. argumento eſt Hercules ab Euandro ſacratus, vt fertur, in foro Boario, triumphalis vocatus. Regum etiam ſtatuæ in Capitolio fuerunt, vt Tarquinij Priſci. Sibyllæ etiam tres iuxta roſtra fuerunt. Eiuſdem antiquitatis erat Actij Nauij. Parcior primum earum vſus, quum nec Bruto, qui reges expulerat poſita fuerit.

rit. Poſtea vero cuiuſque arbitratu. Ab exteris quoque poni cœptæ, ijs in quorum clientelam recepti eſſent, vel qui eos laborantes ſubleuaſſent. Denique etiam hoſtium poſitæ ſtatuæ, vt Annibalis tres in Vrbe, omni diſcrimine ſublato. Sed quæ in foro erant, ſublatæ fuerunt omnes à P. Cornelio Scipione, & M. Popilio Cenſoribus, præter eas quæ Senatus, aut populi ſententia ſtatutæ eſſent. Pedeſtres Romæ in autoritate fuere longo tempore. tametſi Equeſtrium origo Romæ antiqua eſt. quo etiam honore fœminæ decoratæ fuerunt. Cloeliæ enim ſtatua equeſtris erat. Huic primum, & Horatio Cocliti publice dicatas exiſtimat Plinius. Non eiuſdem antiquitatis fuerunt bigatæ, eorum qui prætura functi curru vecti eſſent per circum, & quadrigatæ eorum qui triumpaſſent. quod etiam ab Imperatoribus deinde vſurpatum fuit. quo exemplo Titus excalptus eſt in arcu triumphali Romæ, & M. Aurelius in tabula marmorea, quæ eſt in Capitolio. Auguſtus ſolus ſeiugibus, ſicut & elephantis ſpectari voluit. Græci nihil velabant, Romani togam addebant, qua etiam honoris cauſa ſtatua Cloeliæ virtutis ergo ornata eſt. Fuit & Q. Marci Tremuli equeſtris togata: Romuli ſiue tunica, & ea quæ Camillo in roſtris ante ædem Caſtorum dicata fuit. Fuere, & nudæ tenentes haſtam; ab epheborum gymnaſticis exemplaribus. Militare erat thoracas addere. loricata Cæſari dictatori in foro dicata eſt. Fuere etiam, ſed inferioris antiquitatis, & lupercorum habitu, & quædam penulis indutæ. Tripedaneæ verò primum ſtatuæ ponebantur. hæc ſcilicet menſura honorata tunc erat: deinde maiores factæ ſunt. Demum eo euecta eſt artificum audacia, vt coloſſeas imagines inſtar montium facerent, immenſo prætio. Primum quidem dijs tantum. eiuſmodi fuit in Capitolio Apollo xxx. cubitorum C L. talentis factus. Fuit in campo Martio Iupiter à Claudio Cæſare dicatus. Fuit & Tarenti xl. cubitorum, opus Lyſippi. Quos omnes ſuperauit magnitu-

dine

dine coloſſus ille Rhodiorum Soli dicatus, quem Chares lydius xij. annis effecit CCC. talentis: cuius altitudo fuit lxx. cubitorum. Fuere centum alij minores in eadem vrbe. Præter hos Deorum quinque, quos Briaxis fecit. Fecit & Zenodorus in Galliæ ciuitate Aruernis Mercurium quadragenum pedum, ſic enim legendum eſſe docuimus. At tametſi huiuſmodi ſtatuæ propriæ eſſent Deorum, eo diſcrimine ſublato principes ijſdem honorari voluerunt. quinimo, vt iam oſtendimus, ſtatuas omnes quot olim fuiſſe traduntur, magnitudine ſuperauit ingens illud ſimulacrum Neronis, quod inſaniæ modum impoſuit, non arti, quæ etiam vltra has metas progreſſura erat, ſi principis itidem veſania potuiſſet. Alij contra exilibus operibus laudem quęſierunt, vt Myrmecides cuius quadrigam cum agitatore cooperuit alis muſca. & Callicrates cuius formicarum pedes, atque alia membra peruidere non erat. Theodorus etiam cum ſe ex ære fudiſſet, præter ſimilitudinem mirabilem, hoc etiam in eo opere commendabatur, quod dextra limam teneret, læua tribus digitis quadrigulam tantæ paruitatis, vt totam eam, currumq́;, & aurigam integeret alis ſimul facta muſca. Pomponius Gauricus in libro de ſculptura annotauit, ſtatuas quæ intra humani habitus menſuram fierent, ſigna vocari: cubitales autē, aut cubito minores ſigilla; pariles, quum eius qui exprimitur ſtaturam referunt: magnas verò quæ intra ſeſqui alteram rationem ſtaturæ erant: maximas quæ parilium triplæ, aut eo maiores eſſent. Addit Philander, pariles dari ſolitas bene meritis, ac ſapientibus viris, magnas verò regibus, & imperatoribus, maximas autem dijs, & heroibus; quamuis eas reges, & imperatores vſurparint. Sed viderit Gauricus an huic obſeruationi fidem adſtruere poſſit, quum aperte dicat Plinius primum tripedaneas ſtatuas in foro poſitas benemeritis, quod ea menſura honorata tūc eſſet, quum & eius menſuræ quędam adhuc in vrbe ſpectentur deorum ſigna antiqua, ipſius etiam Iouis in palatio Illuſtriſſimi Cardinalis Medici, & celebriora ſigna deorum quæ hic nobis

videre contigit. Excedunt quidem communem hominum menſuram, ita ſuadente ratione optices, vt in loco ſuperiore collocata parilia videri poſſint. cũ aliquid ſemper diſtantia intercipiat. Sed Antinoi qui eſt in Vaticano, eadem ſtatura eſt atque Apollinis. Statuę autem Alexandri bucephalum domantis quę ſunt in monte Quirinali, maiores ſunt omnibus ſignis deorum gentilium, quę in Vrbe extant. Dearum etiam ſtatuę ferè omnes quas hic vidi, non longe diſtant à communi mulierum menſura. Contra Sabinę quę ſunt in eodem palatio, duplo, aut eo amplius hanc menſuram excedunt: vt & Niobe quę ibidem ſpectatur. Itaque neſcio vnde ea venerint in mẽtem Gaurico. Hoc vero non prętereundum, quod Philander annotauit. ſtatuas quę dijs fiunt vocari εἴδωλα, quę heroibus ξόανα, quę regibus ἀνδρίαντας, quę ſapientibus εἴκελα, quæ benemeritis viris βρέτεα. Alia eſt differentia ſtatuarum, quam noſſe operepretium eſt. Aut enim naturę varietatem perſequitur artifex, aut quod in natura perfectum eſt. Ille rem imitatur vt eſt; hic difficilius quiddam perſequitur. Quanquam enim perfecti vna tantum eſt ſpecies, in ea aſſequenda pręcipua laus eſt. Fugit enim imperitum vulgus, nec oculis veſtigari poteſt, niſi ratione præeunte. mille enim ſpecies obijcit perſequenti, omnes indiſcretę fere ſimilitudinis, quarum fucus non niſi a ratione deprehenditur. hęc formas omnes ad ſymmetrię normam exigit, vt cuiuſque fuerint ſexus, ętas, dignitas, mores. In alijs forma quadrata probatur, in alijs gracilis. in quibuſdam toroſa, in alijs tenera. in quibuſdam obeſa, in alijs exhauſta. Nec omnes eadem poſitura decet, non idem vultus. vnde infinita propemodum varietas formarum prodit. Ad quas diſcernendas opus eſt artifice exercitatiſſimo, arte inſtructo, & iudicio pręſtanti. Formę igitur à natura preſcriptæ fuerunt fictori, materia non item. Eius enim indiferens ſemper fuit electio, cum ex qualibet tractabili materia nobilia opera facta fuerint. vt ex argilla, ex metallo, ex ebore, ex lapide, ex ligno. Ex metallis, ęs maxime oportunum viſum eſt, & quia

parabile, & quod facile tractari poſſit. Ad ſtatuatum vſum temperabatur tertia parte æris collectanei, additis plumbi argentarij pondo duodenis ac ſelibra in centenas æris. ita temperatum regulare dicebatur. Fuit & alia temperatura tenerior, formalis dicta, iniecta nigri plumbi decima portione, & argenti viceſima. Temperabatur etiam ternis, aut quaternis libris plumbi argentarij. idque in olla, vnde ollaria temperatura. Aegineticum à temperatura nomen, & laudem inuenit, quanquam ibi non naſceretur. maximè verò Myronis operibus nobilitatum, quod eo vteretur, vt deliaco Polychetus. Color etiam metalli hac temperatura mutabatur in eum qui Gręcanicus dictus eſt. Sed & præclariſſimæ Vrbis excidio maxime nobilitatum eſt æs quod capta, & incenſa Corintho caſus miſcuit, tāta circa id priſcorum affectatione, teſte Plinio, vt plerique elegantiores ementito nomine pro Corinthijs ſtatuas oſtentarent artificum qui ante captam Corinthum deceſſiſſent. Eius quatuor genera diſcernit. Candidum ad argēti colorem proxime accedens. Alterū auri ſpecie nobile. Tertium in quo nullum præualeret, æquali omnium tēperamento. Et quartum iocinoris colorem referens, vilius Corinthio, ſed Deliaco, & Aegynetico prætioſius. Sed nec argento, & auro puro pepercerunt artifices. Fuit enim Romæ argentea Auguſti ſtatua, cum & longo ante tēpore in triumpho Pompeij Pharnacis quoque argentea tranſlata fuiſſet. Et item alia Mithridatis Eupatoris. Signa item aurea Mineruæ, Martis, & Apollinis fuerunt. Auream ſtatuam nulla inanitate, qualis nec ex ære vlla antea viſa rebus Parthicis diripuit Antonius. Auream ſibi Gorgias Leontinus primus omnium Delphis in templo poſuit. Sed tamen argento & auro nulli artifices inclaruerunt, ære & marmore multi. Marmoris varias ſpecies enumerat Plini⁹, quarū deſcriptiones lector ex eo petere poterit.

De artis huius origine idem Plinius autor eſt cum Olympiadum origine cœpiſſe. Primos autem omnium inclaruiſſe Dipoenum, & Scyllum Cretenſes, olympiade circiter L, ambos Apollinis oraculo nobilitatos. Cum enim ijs Sicyonij

deorum

deorum quorundam ſimulacra locauiſſent, iniuria quæſti infecto opere abierunt. Sed cum Protinus Sicyonios fames & ſterilitas inuaſiſſent, conſulentibus oraculum ecquis finis malorum futurus eſſet Apollo reſpondit, ſi Dipoenus, & Scyllis deorum ſimulacra perfeciſſent. Poſt hos Bupalus & Anthermus Chij Olimpiade lx. claruerunt, adeo ſibi ſuæ artis conſcij, vt ijs quæ in Delo fecere ſubijcerent non vitibus tantum cenſeri Chium, ſed & filiorum Anthermi operibus. Romæ etiam temporibus Auguſti ſigna eorum celebrabantur. Et tamen ars in dies excolebatur. vt demum eam Phidias Olymp. lxxxiij. aperuiſſe, ac demonſtraſſe dicatur, Polycletus vero conſumaſſe, ac erudijſſe Olymp. lxxxvij. Idque vel in eo maxime apparuiſſe, quem artifices canonem vocabant; lineamenta artis ab eo petentes velut, à lege quadam. Hic etiam primus excogitauit vt vno crure ſigna inſiſterent. Sed & hic corpora fecit quadrata, & omnia pene eodē exemplo. Sequutus deinde Myron, de quo Plinius his verbis, Primus hic multiplicaſſe varietatem videtur, numeroſior in arte quàm Polycletus & Symmetria diligētior: & ipſe tamen corporum tenus curioſus animi ſenſus non expreſſit, capillumq; & pubem non emendatius fecit quam rudis antiquitas. Lyſippi propriæ videntur argutiæ corporum in minimis quoque cuſtoditæ. Hæc Plinij verba oſtendunt artem ad ſummum nondum perueniſſe. Itaque & Myronem à Pythagora Rhegino ſuperatū fuiſſe dicit, & à Leontio. Mirum cum iam artē Phidias aperuiſſet, & demonſtraſſet, Polycletus cōſummaſſet, Myron & ipſe plura contuliſſet, nondum tamen Symmetriæ partes impleri potuiſſe, non ſenſus animi exprimi, nec capillū ſatis accurate. Primus enim poſt eos Leontius capillū diligētius expreſſit, & neruos, & venas. Lyſipp⁹ vero, pręterquā quod capillū diligentius imitatus eſt, plurimū artem & ipſe prouexit, capita minora faciendo quam antea ſolerent, & corpora graciliora, ſicciorasq;, per quæ proceritas ſignorū maior videretur. Euphranor primus dignitatē heroū expreſſiſſe videtur, & vſurpaſſe Symmetriā, qui floruit Olymp. ciiij. cum

Praxitele. Hęc ſi vt propria recentiores iſti vindicent, mirũ in quo antiqui tãtopere excellere potuerint. In quibus eſt Phidias nulli veterũ poſtponẽdus. Si enim hęc omnia ignorauerit, ne inter mediocres quidem artifices cenſeri debuit, nec eius opera probabilia videri. Sed vt ſua cuique laus tribuatur, æquo hic lectore opus eſt. Enimuero cum docere vellet Plinius artem ad ſummum perueniſſe, nec vllum tamen artificem reperire poſſet qui omnes numeros impleuiſſet, recenſet in quo ſinguli maxime claruerint. Hic Symmetrię ſtudioſior, ille varietate fœcundior, animi ſenſus alius expreſſit, alius in capillis exprimendis ſuperauit; cum in ſingulis his alij paulo negligentiores, operis tamen vniuerſitate præſtarent. Et ſane infœlicis ingenij eſt in omnibus vinci. contra in omnibus excellere pluſquam humani. Perfectæ igitur & cõſummatę artis exempla ſunt hęc, non artificum inuicem iuſta cõparatio, vt ſciat lector quid in ſingulis æmulari debeat; non quid in ſingulis damnare. Nec tamen in omnibus adeo inſudabit vt nihil vnquam ſatis abſolutum putet, nunquam diligentię finem faciens, vt Callimachus ille ſemper calumniator ſui, neſcius modum adhibere diligẽtię, ob id Cacizotechnos appellatus. Cuius operibus alioqui laudandis, gratiam omnẽ diligẽtia nimia abſtulit. Quo vitio etiam Sillanion laborauit, alioqui & ipſe clarus artifex, ſed ſuorum operum iniquus iudex. qui crebro etiam perfecta ſigna frangebat, ſibi ipſi non ſatisfaciens. Quod etiam vitium Appelles modeſte in Protogene notauit. in cęteris omnia ſibi cum illo paria eſſe dicens, aut illi meliora. Sed me iam lõgius digreſſum Apollonius, & Tauriſcus reuocant, inſignes artifices ambo, nec raptim tranſcurrendi. quorum adhuc extat; imo viuit opus nobiliſſimũ in palatio Illuſtriſſimi Cardinalis Farneſij, vt vel ex Plinij deſcriptione facile manus agnoſcantur. Zetus & Amphion, & taurus, vinculumq; ex eodem lapide, à Rhodo aduecta, artis & naturæ certamen. Eiuſdẽ etiam Apollonij extat in Vaticano corpus, capite, brachijs, & tibijs truncatum, ex marmore. quod fragmentum nulli cedit operum antiquorum

quæ

quæ extant hodie Romę. Baſi nomen autoris inſcriptum eſt. Lacoontem autem illum quis ſaltem fama non nouit? quod etiam dum in Vaticano artis miraculum oſtentatur, ſpectantibus horrorem incutiens, artis ſtatuariæ cum poetica certamen, & vtriuſque cum ipſa natura, palma dubia. Quantum enim Virgilius carmine, tantum iſti marmore contendunt. Stupendum opus. ex vno lapide parens, & liberi, horrendi draconum nexus, patris anguſtię, liberorum gemitus expreſſi. opus inquit Plinius, omnibus & picturæ, & ſtatuariæ artis pręferendum. quod de conſilij ſententia fecerunt ſummi artifices Ageſander, & Polidorus, & Athenodorus Rhodij. Sunt etiã in eodem ſepto alia probatiſſima ſigna. Apollo ille arcũ tenẽs emiſſa ſagitta, & Antinous eximię pulchritudinis.

Primores illos artifices alij ſed obſcuriores ęmulati ſunt. Phidiam Alcamenes, Critias, Neſtocles, Hegeas, Scopam Briaxis, Timotheus, Leochares, qui pariter cum illo mauſoleum cęlarunt, vt manus etiam certarẽt. Telephanes, alioqui obſcurus, ęquabatur Polycleto, Myroni, atque Pithagoræ, artificum ſuffragijs. Cephiſodorus Praxitelis filius, rei, & artis eius hæres. Comparabantur etiam artifices operũ indiſcretis manibus, vt in templo Apollinis Soſiani Nioben cum liberis morientem Scopas, an Praxiteles feciſſet. & Ianum patrem in ſuo templo dicatum ab Auguſto. Par heſitatio fuit de Cupidine fulmen tenente. Praxitelis Venus illa Gnidia in primis eius operibus commendabatur. Fuit, & Scopæ Venus in templo Bruti Callaici Gnidiæ illi prælata. Certauere etiã Phidias & Praxiteles. cuius certaminis præclara extant monimenta Romæ in monte Quirinali. duæ ſtatuæ Alexandri Bucephalum domantis, alterum opus Phidiæ, alterum Praxitelis. Non prętereundus eſt Diogenes Athenienſis qui Pantheum Agrippæ egregijs operibus decorauit, inde viciſſim & ipſe non parum ornamẽti conſequutus. Eius inter cætera probabantur Cariatides in columnis templi eius, & ſigna in faſtigio poſita, de quibus alias dicemus.

CAELA-

CAELATVRA.

CAelatura altera ſculpturæ ſpecies ſequitur, medium quiddam inter picturam, & ſtatuariam, vt Plinius adnotaſſe videtur, cum in vaſis argenteis ſuorum temporum luxum arguens, Nullum inquit genus officinæ diu probando nunc Furiana, nunc Clodiana, nunc Gratiana. Etenim tabernas menſis adoptauimus, nunc Anaglypta, in aſperitatemq; exciſa circa linearum picturas quærimus. Recte Plinius. nam Anaglypta, & in aſperitatem exciſa pictura lineari primum adumbrantur, vt quicquid picturę terminis includitur intumeſcat. Illud igitur pictoris, hoc fictoris eſt. Cælaturam pictura lineis circunſcribit, has inter, corporis dimidiatum ambitum imitatur cælatura, ab eminentioribus primum incipiendo, quæ longius à ſuperficie tabulæ recedunt. Ab ijs ad depreſſiora, & minus extãtia manus accliuis delabitur, ad planã vſque tabulæ ſuperficiẽ, molliter in extremas lineas deſinente ſumma operis: vt quod fugit potius exiſtimare, quam deſiderare cõtingat. Sed argento & auro cælando compendiaria artis ratio excogitata eſt. In laminas ducto primũ metallo, ſtyli cuſpide paulum retuſa ex altera parte tabulę forma procuditur, vt in auerſam partẽ ſurgat opus. diuerſa prorſus ratione ab ea quam modo explicauimus. hic enim à depreſſioribus ad eminentiora paulatim ſurgit artificis manus; in illa contra ab eminẽtioribus ad depreſſiora. Vtroque genere veteres argento cęlaſſe cõperio. Anaglypta primum in aſperitatem excidendo, vt ex Plinio oſtendimus. idque ad vaſa & pocula, & ſi qua fuerunt eiuſmodi. Vel laminas in operimenti vſum tenuando cruſtarum inſtar. vnde & Teucro de quo idẽ Plinius xij. cap. lib. xxxiij. meminit, cruſtarij nomen inditum eſt ab artificio. Hoc operis genere milites vaginas, & baltheos ornabant, cum ebur faſtiri cœptum eſſet. Sed & huius ornamenti duplex genus fuit:

Delia-

Deliacum ex tenuibus cruſtis altera parte cauis,altera turgentibus. Punicum quod ſolido opere fiebat,nulla ſubtus inanitate. Lectos vero mulierum inquit autor, iampridem totos operiri argento, & triclinia quædam, quibus argentum addidiſſe primus traditur Caruilius Pollio eques Romanus; nõ vt operiret,aut deliaca ſpecie faceret, ſed punica. Cæterum cum auro,& argento nullo diſcrimine veteres cælauerint,miratur Plinius auro inclaruiſſe neminem, argento plurimos. Laudatus eſt in primis Mentor. Hunc proxime æmulati ſunt Acragas, Boethus, & Mys. Proximi ab his fuere Calamis, & Antipater: quique Satyrum in phiala grauatum ſomno collocauiſſe,verius quam cęlauiſſe dictus eſt Sttatonicus. Laudatur etiam Cyſicenus Tauriſcus. Item Ariſton, & Eunicus Mitylenei, Hecathæus, & Praxiteles, alius ab illo qui inter ſculptores. Poſidonius Ephæſius,Lædus Stratiates, Zopyrus, qui Areopagitas & iudicium Oreſtis fecit pondo xij. æſtimatum,& Pithias cuius binæ vnciæ xx. venierunt.& Teucer cruſtarius,qui etiam famam habuit. Præter hos Ariſton,idem ſtatuarius. Leſlocles, Prodorus, Pithodicus, Polignotus pictores. Marmore Scopas, Briaxis, Timotheus, & Leochares cælarunt. Diogenis eſſe ſuſpicor quæ ſunt in porticu Panthei. Ligno diuinus ille Alcimedon claruit, famam æternam Virgilij verſibus conſequutus. Sed & ſtatuarij omnes cælarunt. Nam Phidias ſcuto Mineruæ quam fecit Athenis vel maxime laudatur. in quo referente Plinio in eodem loco, prælium Amazonum cælauit in tumeſcente ambitu parmæ. eiuſdem concaua parte deorum, & gigantum dimicationem. In ſoleis vero lapitharum, & centaurorum. In baſi geneſim deorũ. In numiſmatibus etiã priſcorũ manus veneramur, ætates etiã artificũ diſcernimus, artis progreſsũ, & interitũ notam⁹. Nã vt de Romanis loquar, vetera illa cõſulũ numiſmata inter artis initia quàm rudẽ admodũ ſpeciẽ pręſeferũt. Ab Auguſto vero integro ſæculo ars claruit, Rurſum ignorãtiæ caligine demerſa, gratiã omnẽ amiſit. Quamquã Plinius lõge ante ſua tẽpora cęlaturã exoleuiſſe ſcribat:

cum

cum laudatos illos artifices recenſens, Teucrum cruſtarium vltimum faciat. Vt iam ſuis temporibus ſcribat, artem ſola vetuſtate cenſeri ſolitam, vſque adeo attritis cęlaturis, vt figura diſcerni non poſſet, operis tantum autoritas conſtaret.

¶ De Gemmarum Scalptura.

GEMMIS imagines cęlantur, aut ſcalpuntur. Cælatæ dicuntur, ſi e plana ſuperficie opus emineat. ſcalptæ cõtra ſi opus refugiat. cuius tamen forma excipi poſſit cera, vel alia facili materia. Vtroque genere veteres inclaruiſſe, vel quæ adhuc ſuperſunt eorum opera teſtantur. Ex gemmis, achates maxime ſemper oportuna viſa eſt cælaturæ, propter colorum varietatem, qui arte naturam informante incurrunt pleriſq; locis, tam apoſite quo trahit eos ingeniũ artificis, vt aſcititi potius quã innati videantur. natura etiam ipſa in his colorum varietatibus diſſeminandis, ita interdum ludente, vt picturam viciſſim æmulari videatur. vt in gemma illa Pyrrhi, in qua nouem muſæ, & Apollo citharam tenens ſpectabantur, non arte, ſed ſponte ita diſcurrentibus maculis, vt muſis quoque ſingulis ſua redderentur inſignia. Sunt etiam interdum in achate variæ zonæ tranſitu colorum mirabiles: ex quibus aliæ, atque aliæ ſuperficies cælatæ dant varios colores. Gemmis ſcalptis annulis incluſis veteres ſignabant, vt Auguſtus Sphynge. Poſtea imagine Alexandri magni. Auguſti vero imagine principes poſt eum ſignarunt, Mecęnas rana, Sylla Iugurtę traditione, Põpeius triumphis. Magi vero ſcalpturas quaſdam reconditioris, vt aiunt, ſapientię oſtentant. Alij vero ad oblectationem tantum huiuſmodi gemmas in dactilothecis etiam nunc aſſeruãt. Adamas ſuis opibus tantum commendari voluit; non arte, non figura vlla aſcititia, hac quoque parte indomitus. Hodie talis futurus, niſi artificum ſolertia in adamantem ipſum adamantem exacuiſſet. quo inuẽto indomita illa naturę vis, ferri & ignis contemptrix ſuis viribus exciſa eſt. Itaque artificum manibus

tandem

tandem parere didicit, adeo nihil labor improbus peruincere non poteſt. Olim innotuerat alio adamante perforari poſſe: hoc leui vulnere cognitum eſt poſſe etiam domari. Omnium qui olim cælarunt, ſcalpſeruntùe probatiſſimus habitus eſt Pyrgoteles, Alexandri magni iudicio, qui vetuit ab alio ſe in gemma ſcalpi quàm à Pyrgotele: quo præiudicio primam laudem apud poſteros omnium ſuffragijs adeptus eſt. Proximi à Pyrgotele fuere Apollonides, & Cromius. Vdimus Amethyſtum vnciali magnitudine, Apollonidis manu ſcalptam: in ea effigiem Dianæ, opus adeo partibus omnibus abſolutum, vt nihil ſupra. Artificis nomen adſcriptũ eſt, tam exilibus literis, vt fere viſum effugiant. Eſt ea gẽma Horatij Tigrini, inſignis & ingenio, & animi cãdore viri. Famam etiã habuit Dioſcorides, qui Diui Auguſti imaginem expreſſit, qua poſtea principes ſignabant. Similem ſi nõ eandẽ cælaturã habet Heroardus medicus regius, naturæ pariter, & artis bonis exiſtimator. Vidi etiam Mercurium eiuſdem Dioſcoridis manu exſcalptum ex ſarda gemma, cui artificis nomen adſcriptum eſt. Eius mihi copiam fecit idẽ qui & Dianæ illius Apollonidis. Poſtea cœpit ars in peius ruere, nec quiſquam exinde repertus eſt qui priſcos illos ęmulatus ſit.

ILLVSTRISSIMO

ET EXCELLENTISSIMO D.

ANNAE, DVCI DE GIOIOSA, FRANCIAE PARI, ET AMMIRALIO.

DE ſculptura, & pictura germanis artibus ſcripſi Romæ, id eſt in harum artium celeberrimo gymnaſio. non vt artem docerem, quam nemo vnquam tam bene verbis illuſtrauerit, atque recentiores iſti penicillo. quorum manus cum veterum ſolertia certare indicauerit, qui Michaelis Angeli, Raphaelis, & aliorum opera contulerit, cum ijs quæ Plinius de veterum illorum arte prodidit. Tametſi quædam in ea lateret præſtantia, quam nemo vnquam ſcribendo potuit exprimere, Apelles vno verbo Venerē appellabat, qua vna præſtabat cæteris pictoribus. Alià ne fuerit ab ea, quam Raphael ille Vrbinas, & alij nōnulli huius ſeculi clari pictores ſua arte complexi ſunt, nihil auſim aſſerere. horū extant opera illorum leguntur. et leguntur pleriſque locis corruptè. Quocirca vt iuſta comparatio fieri poſſet & temporum, & artificum, viſum eſt antiquæ artis lineamenta, quæ extant apud eum autorem iam pene fugientia, re-

ſtituere: labes, quas quibuſdam locis temporum iniuria aſperſerat, hac veluti ſpongia detergere: ac denique hanc tabulam inſtar tot nobilium operum, quæ iamdudum tempus abſumpſit, obſeruantiæ, & obſequij erga te mei tibi monimentum dicare.

Amplitudini veſtræ

Deditiſſimus ſer.

Lud. Demontioſius.

PICTVRA,

DE PICTVRA arte illa nobili dicendum eſt, quæ tam fœlici ſucceſſu poeſim æmulata eſt , vt pariter oculos atque illa aures tenuerit. affectus vtraque mouens , vtraque parem ſemper ſibi licentiam arrogans . Huius artis initia ſunt incerta. Aegyptij ſex millibus annorum antiquiorem faciunt quam Grȩci , vana antiquitatis iactatione. Græci alij Sicyone , alij apud Corinthios primum inuentam fuiſſe prædicant. rudibus primum initijs : nempe vmbra hominis lineis in parietibus circumſcripta. vnde prima lineamenta ducere, vno verbo adumbrare dicimꝰ. Huius inuentionem adſcribunt alij Philocli Aegyptio ; alij Cleanthi Corinthio. Sed primi teſte Plinio exercuere Aridices Corinthius, & Thelephanes Sicyonius, ſine vllo colore. iam tamen ſpargentes lineas intus, quæ magis admonerent quam oſtenderent . Ideo & quos pingerent adſcribebant. Cleophanes Corinthius primus inuenit eis colorem addere teſta trita. & iam tum pictura in duo genera diſcreta eſt, in linearem videlicet, & coloratam. Sed linearis vacua eſt, aut plena. Vacua, quȩ extremis tantum lineis conſtat. Huius ſunt diſpoſitio, & ſymmetria, & tertia, quæ nomen latinum non habet, optice, quam Plinius menſurarum nomine ſignificauit. Diſpoſitio eſt partium ſingularum ſitus, & recta collocatio. Symmetria commenſus partium ſibi inuicem. Optice earundem pro varietate ſitus, & poſituræ, diſſimilis & inȩqualis delineatio. De diſpoſitione & menſuris Plin. cap. x. lib. xxxv. vbj de Apelle ſic ſcribit. fuit autem non minoris ſimplicitatis, quàm artis. nam cedebat Amphioni de diſpoſitione, Aſclepiodoro de menſuris, hoc eſt quantum quid à quo diſtaret. Sed adduci non poſſum vt credam autorem ita ſcripſiſſe;

quinimo quædam hic tranſpoſita eſſe, aut ei falſo adſcripta. Nam quantum quid à quo diſtaret ad partem illam graphices quã Plinius proprio nomine diſtinguens à cęteris diſpoſitionẽ appellat, referendũ non eſt. Exempli gratia, in architectura diſpoſitio linearis oſtẽdit quo quidque loco ponendum ſit, quantũ item quid à quo diſtare debeat. vt quo interuallo columnę ſint collocandę, quo item reliqua. Deinde ad ſymmetriã omnia ſunt exigenda. hæc pro quantitate ædificij oſtẽdit partiũ ſingularũ cõmenſum. Demum totius ędificij menſurę ad opticen reuocandę ſunt. nec iam vna menſura eſt, ſed infinitæ in vnum punctũ coeuntes, à quo totius optices ratio pendet. Hęc ita habere ex Plinio oſtendo, cum trium harum partium graphices diuerſis locis meminerit. Quod ſi menſuras à diſpoſitione ſeiungamus, nec curet amplius diſpoſitio quantũ quid à quo diſtare debeat, ſiſcitari velim quæ ſint diſpoſitionis partes? Nam ſi ędificiũ aliquod delineandum ſit, occurrit primum illud, quantum ſingulæ partes inuicem diſtare debeant. Si quis figuram hominis inſtituat, eadem cura ſolicitat aggredientem. Tribuamus hoc menſuris. quid tandem diſpoſitioni ſupererit? Menſura nomen generis eſt, & diſpoſitioni, & ſymmetriæ pariter inſeruiens. Sed quatenus ſpeciẽ diſtinctã conſtituit, ex proprijs menſuris conſtat, coeũtibus lineis in punctũ. Et ſane ſi mẽſuras in genere intelligamus, eas geometria ſibi vindicabit: nec eſt cur architectura eas ſibi arroget. Sed quid diutius hic moror? diſponere quid aliud eſt quã ſuis locis ſingula ſtatuere? Symmetrię propriũ eſt partiũ menſuras pſequi. Sed cũ optice latinũ non haberet, menſuras Plinius pro ea vſurpauit. Cũ igitur locus ſic haberet, nõ cedebat Amphioni de diſpoſitione, hoc eſt quantũ quid à quo diſtaret, Aſclepiadoro de menſuris, quidam qui hęc non nouerat, hanc interpretationem ad menſuras refererendam eſſe duxit, exiſtimans appoſitius menſuris, quam diſpoſitioni conuenire. Quocirca vt membrum luxatum in ſuos artus redeat, locum ita legemus. Non cedebat Amphioni de diſpoſitione, hoc eſt quantum quid à quo diſtaret, Aſclepiodoro

doro de menſuris, &c. Symmetria altera graphices pars eſt, quæ ſummam venuſtatem operi conciliat. De hac non ſemper cōuenit inter artifices. Quippe cum natura in ſymmetria corporū nō ſibi ſemper cōſtet, quærendū fuit, quænā ex oībus maxime probāda eſſet. Neque enim cuiuſque iudicio ſtandū fuit. Vulgus enim quod rectū eſt probat, ſed nō deſiderat exquiſitā illā pulchritudinē, cuius vnius amore flagrat peritus artifex. Itaque vel ſi nuſquā reperiatur, eā ſibi nihilominus ob oculos proponit, & eius ſpeciē amat. tum eius pulchritudinis partes inuicē cōponit, vt ſolēt virgines hinc inde lectis floribus coronā nectere. Sic olim Zeuxis Agrigentinis facturus tabulā virgines earū nudas inſpexit, & ex eis quinque elegit, vt quod in ſingulis laudatiſſimum eſſet pictura redderet. Hāc pulchritudinē Lyſippi iudicio nemo vnquā ſatis accurate expreſſit. Aliquādo enim interrogat⁹ quē ſequeretur antecedētiū, dixiſſe fertur demōſtrata hominū multitudine, ipſam naturā imitendā eſſe, nō artificē. Nec tamen naturam in vno laudauit, ſed ſpeciē quandam pulchritudinis, quæ ex vniuerſa multitudine colligi poſſet. Quocirca dicere ſolebat, ab alijs homines factos quales eſſent, à ſe quales viderentur. Apelles ſibi diffidens admoneri volebat. proponebat enim in pergula opera abſoluta, ipſe latens auſcultabat, ſi qua forte vulgus improbaret. Symmetriā prim⁹ in pictura ſeruaſſe fertur Parraſius. Tertia graphices pars eſt optice. Plinius inopia Latini ſermonis ei nomen nō tribuit, ſed quæ ſint eius partes ſatis explicat, vbi de Parraſio cap. x. lib. xxxv. Cōfeſſione inquit artificū in lineis extremis palmā adeptus eſt. Hæc eſt in pictura ſūma ſubtilitas. corpora enim pingere, & media rerū, eſt quidē magni operis, ſed in quo multi gloriā tulerint: extrema corporum facere, & deſinentis picturę modū includere, rarū in ſucceſſu artis inuenitur. Ambire enim debet ſe extremitas ipſa, & ſic deſinere vt promittat alia poſt ſe, oſtendatq́; etiā quę occultat. His verbis Plinius opticen deſcripſit; tametſi locum non prorſus bene habere ſuſpicor. nam verba illa extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modum

includere,rarum in ſucceſſu artis innenitur,ſic malim legere, extrema corporum facere, & deſinẽtis picturę modo illudere, rarum in ſucceſſu artis inuenitur. Nam deſinentis picturę modum includere quid ſit neſcio; ſed deſinentis picturę modo ſpectantibus illudere hoc artis eſt. Hoc vt præſtet artifex primum obſeruare debet, quantum quid à quo diſtet, totius operis in plano configuratione. Obſcuris deinde lineis ſursũ ad perpendiculum erectis ad propoſiti puncti menſuram eas omnes exigere: habita in primis ratione quantum quælibet à puncto diſtet. Vnde patet in hac graphices parte precipuum eſſe vſum menſurarum, ſiue prima operis in plano configuratio ſpectetur, ſiue operis adumbrata ſpecies (illam Ignographiam Greci dicunt, hanc ſciographiam, Hermolaus barbarus ſcenographiam.) vel ſi opus ſit recedentes operis partes extremis lineis terminare. in quo prima laus eſt quantum ad integrum corporis ambitum deeſt, id ſenſim, ita oculis ſubducere, vt deſinentis picturæ modo, ars ſpectantibus illudat. Artifici dictum ſat eſt de graphice nobiliſſima picturæ parte. In qua neſcio an quicquam vtilius iuuentuti proponi poſſit quo erudiatur. & Greci in hac ſententia fuerunt. Quocirca inquit Plinius, accedente Pamphili egregij pictoris autoritate effectum Sycione primum, deinde etiam in tota Græcia, vt ingenui pueri ante omnia graphicen, hoc eſt picturam in buxo docerentur, reciperetur quæ ea ars in primum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit, vt ingenui eam exercerẽt, mox vt honeſti, perpetuo interdicto ne ſeruitia docerentur. Hęc ſunt verba Plinij, cuiuſdam imperiti gloſſemate interpelato, qui graphicen picturam interprętatus eſt, ſpeciẽ pro genere accipiens. Quocirca hanc interprætationem, vt Plinio indignam reijcimus. Graphice plena fit lineis intra figuram deſcriptis. Primi omnium Aridices Corinthius, & Telephanes Sicyonius lineas intus ſparſerunt. Ars deinde exculta fuit, noſtris quidem temporibus vſque adeo, vt picturæ coloratæ effectus in exprimendis vmbris, & luminibus æmuletur. Oſtendit enim contracta, & proiecta, caua & intumeſcen-

meſcentia,& quicquid denique colores præſtare poſſunt,idipſum præſtat graphice.

Nunc de pictura colorata videndum eſt. Huius tria genera conſtitui poſſunt. vnicolor, bicolor, tricolor. Primi generis autor fuiſſe perhibetur Cleophanes Corinthius, qui primus inuenit figuras teſta trita colorare, quæ prima artis incunabula fuerunt. Qui deinde ſequuti ſunt cinnabari pinxerunt, & epheſio minio, quod derelictũ eſt, quia curatio magni operis erat,& quia nimis acre, vt ait Plinius. Ideoq; trãſiere ad rubricam,& ſinopidem. Spargebãtur autem intus lineę, in quibus præcipua laus erat. Sed ex pluribus etiam coloribus ſeorſum poſitis monochromata pinguntur. quo genere picturæ pinguntur etiam nunc folia luſoria varijs coloribus,idque membranis feneſtratis. Nihil enim intereſt ſiue vnus, ſiue plures colores adhibeantur,modo ſint diſtincti,& puri. Nam hoc picturę genus inter monochromata cenſendum eſſe, Plinij verba oſtendunt quæ ſunt cap. x j. lib. xxxv. Pingunt inquit, & veſtes in Aegypto, inter pauca mirabili genere. Candida vela poſtquam attriuere illinentes, nõ coloribus,ſed colorem ſorbentibus medicamentis. Hoc cum fecere non apparet in velis,ſed in cortinam pigmenti feruentis merſa poſt momentũ extrahuntur picta. Mirumq; cum ſit vnus in cortina colos,ex illo alius, atque alius fit in veſte, accipientis medicamẽti qualitate mutatus. Hoc cum Plinius inter picturæ genera recenſeat, certum eſt ad monochromata referendũ, cũ ex ſingulis coloribus conſtet. ad bicolorẽ enim, aut tricolorẽ non põt. Puris etiam coloribus pingunt occidentales Indi, cuiuſmodi liber vnus extat in bibliotheca Vaticana.

Pictura bicolor effecit vmbrarũ adiectione, vt corpora intumeſcere viderentur,& quaſi ſolideſcere. Huius nuſquam memini Plinium mentionem facere. à monochromate enim trãſit ad picturam numeris omnibus abſolutam. Cum tamen noſtris temporibus multa ſint huius operis exempla, in quibus nullo adiecto lumine, nihil ad graphicen præter vmbrã accedit,& habet tamen pictura venuſtatem. Hoc fere genere

pictores

pictores vultus primũ in charta imitãtur,quo deinde exẽplo opus accurate perficiũt. Bicolorẽ hãc picturã eo dico qđ ad monochromata referri nõ poſſit, cũ huic præter colorẽ extenſũ in tabula,accedat vmbra,color alius à ſubiecto.Sed nec ad tricolorẽ picturã referri põt, qa ĩ hac vt dicem⁹,lumen ab vmbra tono diſcernitur. Quocirca tertiã ſpeciẽ neceſſe fuit cõſtituere, mediã inter monochromata,& picturã tricolorẽ.

Tandẽ,inquit Plinius,ſe ars ipſa diſtinxit,& inuenit lumen atque vmbras, differentia colorũ alterna vice ſeſe excitante. Tricolorẽ hic picturã oſtendit. Eſt enim hic color extenſus in tabula inſtar ſubiecti, medius inter vmbrã & lumen, ſenſim ad vtrũque porrectus. Hęc tria corpus plenũ, & ſolidum faciunt. Sed in ſociandis coloribus adhibenda eſt cura circa tranſitus colorum, vt molliter coeant indiſcretis commiſſuris. Huc pertinet illud nobile certamen inter Apellem,& Protogenem valde celebratũ. Tametſi pauci admodũ intelligant de quo inter nobiles illos artifices certatum fuerit. Quod certamen ſic à Plinio deſcribitur, vt illis tẽporibus vulgatiſſimũ. Scitum eſt inquit, inter Protogenem, & eum (de Apelle loquitur) quid accidit. Ille Rhodi viuebat. quò cum Apelles adnauigaſſet auidus cognoſcendi opera eius fama tantum ſibi cogniti, continuo officinam petijt. Aberat ipſe ſed tabulam magnæ amplitudinis in machina aptatam picturæ anus vna cuſtodiebat. Hæc Protogenem foris eſſe reſpondit, interrogauitq; à quo quæſitum diceret. Ab hoc, inquit Apelles, abreptoq; penicillo lineam ex colore duxit ſummæ tenuitatis per tabulã. Reuerſo Protogeni quę geſta erant anus indicauit. Ferunt artificem protinus contemplatum ſubtilitatem dixiſſe Apellem veniſſe. nõ enim cadere in alium tam abſolutum opus. Ipſum tunc alio colore tenuiorem lineam in ipſa illa duxiſſe, præcepiſſeq; abeuntem, ſi redijſſet ille, oſtenderet, adijceretq; hunc eſſe quem quæreret. atque ita euenit. Reuertitur enim Apelles, ſed vinci erubeſcens tertio colore lineas ſecuit nullum relinquens ſubtilitati locum. At Protogenes victum ſe confeſſus in portum deuolauit hoſpi

tem

tem quærens. Placuitq; ſic eam tabulam poſteris tradi, omnium quidem, ſed artificum pręcipuo miraculo. Addit Plin. Conſumptam eam conſtat priore incendio domus Cæſaris, in palatio auide ante à nobis ſpectatam, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud cõtinentem, quàm lineas viſum efugientes, inter egregia multorum opera inani ſimilem, & eo ipſo allicientem, omniq; opere nobiliorem. Recte Plinius ſi audita tantum retuliſſet. Sed cum addat, antequam incendio conſumpta eſſet tabula, eam ſe auide cõtemplaſſe, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud continentem quam lineas viſum effugientes, pace tanti viri dixerim, ſi totus Argus fuiſſet, ſi totus Lynceus, lineas videre non potuiſſet quę nuſquam erãt. Vir in cæteris diligentiſſimus hallucinatus eſt vulgi præiudicio. Cum enim fama eſſet de lineis inſtitutã diſputationem inter nobiles illos artifices, & opus adhuc extare in ea tabula, eas videre viſus eſt: alioqui ſe parum perſpicacem crediturus. Sed qui de lineis initum fuiſſe certamen à claris illis artificibus dixerant, id aliorſum intelligebant, atque iſti acceperint Certum eſt enim in pictura colorata nullum eſſe prorſus linearum vſum. Imò vitio dari ſi lineæ appareant. Extremæ enim lineæ, qua parte vmbra deſinit ei prorſus adherent, & cum ea confunduntur. Quæ verò intus ſparguntur, ne ipſæ quidem ab vmbra ſeparantur. Sed nec qua lumen pictura recipit lineas vllas cernere eſt. Quod ſi ad graphicem ſpectemus, ne hic quidem video cur hæc ſubtilitas linearum tantopere commendetur in pictore: cum artificum iudicio pictura linearis eo nomine nunquam laudetur; ſed id tantum ſpectetur, an graphice rerum effigies ſint adũbratę. Nec intereſt tenuioribus lineis an craſſioribus. Imo de induſtria lineamenta craſſioribus primum lineis adũbrantur. Vidi enim multa autographa peritiſſimorum artificum, qui hoc fœliciſſimo ſæculo floruerunt. Michaelis angeli Bonaroti, Raphaelis vrbinatis, saluiati, Polidori, Parmẽſis, Titiani, aliorũq; nobilium artificum, ſed neminem animaduerti affectaſſe vnquam ſubtilitatem illam linearum. Itaque videndum eſt

quod

quod huius celebris certaminis ſubiectũ fuerit, & quod tantum artis ſpecimen, vt eo viſo manus fama tantum cognitæ ſubito dignoſcerentur. Sed lectorem picturæ quadantenus peritum opto, aut qui ſaltem doceri velit. huic ego rem vt eſt paucis exponam. Primum noſſe operępretium eſt in pictura abſoluta colores ſingulos tribus differentijs tanquam gradibus diſtingui. Luce, vmbra, & ſplẽdore. Sine luce nihil omnino cerni poteſt. Hęc quaquauerſus corpus ſolidum opacũ feriat, vmbram in parte oppoſita circumſcribit. Inter lucem & vmbram ſplendor ſpectatur. in lumine color dilutus eſt, in vmbra ſaturatus. in ſplendore coloris ſpecies cernitur; in maiori luce non diſcernitur, nec item in vmbra intenſa, ſed opus eſt lumine moderato. In luce enim intentiſſima color omnis candidus apparet. Quocirca in transfiguratione Chriſti omnia apparebant ſpectantibus Apoſtolis cãdida, propter lucis intentionem. Contra ſi lux remiſſior ſit, ne tunc quidem diſcernitur colos. Quo fit vt ad ignis, aut lunæ ſplẽdorem rubeus color fuluus videatur, viridis ceruleus. Si vero vmbra intenſior ſit, omnia nigra videbuntur: adeò niſi moderato lumine ſpecies diſcerni nequit. Hæc Plinius optime expoſuit in illo cap. v. lib. xxxv. Tandem inquit ſe ars ipſa diſtinxit, & inuenit lumen, atque vmbras, differentia colorum alterna vice ſeſe excitante. Deinde adiectus eſt ſplendor. alius hic quã lumen, quem quia inter hoc, & vmbram eſſet, appellauerunt tonum. commiſſuras vero colorum & trãſitus, armogen. hæc Plinius. Cleonides autor eſt tonũ quatuor ſignificare. pthongum, interuallum, locum vocis, & eiuſdem tenorem. Et hodie etiam muſici indiferenter pro his quatuor vſurpãt. Quoquomodo accipiamus recte veteres ſplendorem appellauerunt tonum. eſt enim ſplendor in pictura idem quod pthongus in muſica. & quemadmodum in muſica proxima vocum ſolida interualla per tonos progrediuntur, ſic per hos etiam tonos colorum ſpecies. Præterea vt in muſica locus vocis dicitur tonus, ſic in pictura vbi coloris ſpecies refulget tonum dicemus. Denique etiam tenorem vtrobique rectè appellabimus

bimus vbi vox inter acutum,& graue ſuſtinetur.& vbi color pariter inter lucem & vmbram ſubſiſtet. Cæterum in muſica tonus à tono ſemitónio diſtinguitur. in pictura color à colore armoge. Semitonium eſt tranſitus, & tanquam commiſſura vocum. & item armoge tranſitus & commiſſura colorum. Armoge igitur in pictura inſtar ſemitonij eſt. Adde, quemadmodum tonus in muſica in æquales partes diuidi nõ poteſt, ſic nec coloris ſplendorem ab extremis ęquali interſtitio diſtare; ſed vmbram aliquanto latius excurrere inſtar ſemitonij maioris: vt in corpore ſpherico optica ratione demõſtrari ſolet. Hæc cum Plinius optime nouiſſet, miror eum non intellexiſſe qua de re inſtitutum fuiſſet certamen inter nobiles illos artifices, tametſi tabulam vidiſſet. Nam in lineis exprimendis certaſſe falſum oſtendimus. cum & Plinius dicat penicilli opus fuiſſe. Atqui penicilli vſus nullus eſt in graphice. De ſectione igitur lineę contenderunt. hoc eſt de ſciſſura & tranſitu colorum: de commiſſura illa quam Plinius Harmogen appellat. Enimuero digna res eſt in qua pictor excellere ſtudeat; nõ in lineę ductu, quam ſi quis paulo ſubtiliorẽ pingere ſtudeat, ne Apelles quidem ipſe ſemel diuidere poſſit. In armoge verò, vt colorum, ſic artis & artificis ſplendor elucet. Vt enim muſicum eum laudabimus, qui recte modulabitur diſtinctis interuallis, ſic pictor qui colorũ gradus pulchre diſtinxerit, & tranſitus eorum notauerit, ille quod ſummum eſt in arte aſſequutus erit. Cum igitur Apelles abrepto penicillo ex artis ſui ſpecimine à Protogene agnoſci vellet, non figuram expreſſit, ſed armogen in colore notauit. Protogenes artem agnouit; ſed artificis negligẽtiam notauit alio ſubinde colore interiecto tranſitũ, qui duriuſculus erat molliens. Aemulatio arti lęnocinata eſt. erubeſcens enim Apelles vinci, commiſſuram ipſam ſecuit alio interiecto colore adeo tenui, vt nihil ſupra. Ita de Syſtemate picturæ diuidendo certarunt ſummi artifices. digna certe cura in quam toto pectore incumberent. Plinius igitur in his parum exercitatus, cum tabulam auide contemplaretur, videre viſus eſt

B lineas,

lineas, tametſi viſum effugientes fateatur, quia ſcilicet nullæ prorſus erant.

Ex his apparet colores ſingulos in pictura abſoluta tribus gradibus diſtingui, tono, luce, & vmbra: quorum bini armoge ſociantur. Idcirco hanc tricolorem picturam dixi. Sed Plinius duo picturæ genera tantum agnoſcit, monochroma, & varium. Illi monochroma eſt, cum vnus tantum color tabulę inducitur, vmbra tamen, & lux ſuis locis ſparguntur. Quo picturę genere claruit hoc ſęculo in Italia Polidorus, cuius extāt multa pręclara opera Romę, fœcundi admodum ingenij partus. Vidi etiā miniaturā eiuſdē generis, tam accurate pfectam vt in trāſitu colorū nihil deſiderari poſſet. Idcirco hoc picturæ genus ad tricolorem picturā retuli. Bicolorem enim picturam dixi, cui ad colorem extenſum in tabula nihil præter vmbram accederet. Vnicolorem vero, in qua colores ſinguli puri ſeorſum ponuntur. Itaque cum tria ſint nobis picturæ genera vnicolor, bicolor, tricolor, Plinius de tricolore tantum agit, cuius duæ ſunt illi ſpecies, monochroma, & varium. cui nomen non tribuit.

Idem Plinius nobis autor eſt veteres quatuor coloribus dumtaxat pinxiſſe. ex albis melino, ex ſilaceis attico, ex rubris ſiniopide pontica, ex nigris atramento. Sed ſilaceus ille cuiuſmodi fuerit nemo ſatis explicauit. Philander purpureum, & luteum in vltimo interpretatur. Sed tamen neutrum hoc loco ſignificare poteſt: cum ex quatuor illis coloribus quibus veteres illa nobilia opera factitarunt vnum oporteat eſſe cęruleum. Certum eſt enim in pictura minimum opus eſſe his quatuor coloribus, albo, nigro, rubro, & ceruleo. Quorum mixtura cæteri omnes componuntur. ex albo & nigro cineraceus, ex rubro & nigro fuluus, ex rubro & cęruleo viridis, ex hoc & rubro, luteus, ex albo & ceruleo cęſius, & ex his rurſus alij innumeri. Huius fœcūditatis cauſa eſt, quod ex quatuor illis primigenijs bini quam lōgiſſime diſtent. Album ſcilicet à nigro, rubrū à ceruleo. quo fit vt inter medios oēs ſua facultate cōprehendant, nec extra cadere poſſit colos vllus. Nouimus

mus quidẽ ex ſile fieri colorẽ luteũ,& purpureũ;ſed cũ Attici adiectione colorẽ cęruleũ ſemper ſignificat: cuius penuria factitio vtebãtur,maxime ad tectoria opera. Quomodo autẽ fieret,docet Vitruuius cap.xiiij.lib.vij. Tectores inquit cum volũt ſil atticũ imitari, violã aridã conijciẽtes in vas cũ aqua cõferuefacere faciũt ad ignẽ, deinde cũ eſt tẽperatum conijciunt in linteũ,& inde manibus exprimentes recipiũt in mortariũ aquã ex violis coloratã,& ex ea, eretriã infundentes, & eã terentes,efficiũt ſilis attici colorẽ.Sed inquit Philãder,Plinius lib.xxxiij.cap.vlt. non ſilis, ſed cęrulei eã fraudẽ refert. Locus Plinij quẽ citat ſic habet.Cęrulei ſynceri experimentũ in carbone vt flagret. Fraus viola arida decocta in aqua, ſuccoq; per linteũ expreſſo in eretriã. Sed Vitruuius docet eã eſſe fraudẽ ſilis attici.Itaque ſilis attici & cęrulei eadẽ ratio.Sed ſil limus eſt,cęruleũ arena,vtriuſque color idẽ. Porro cum hi duo autores dicant idẽ, & alter alterũ explicet, Philander eos tanquã par gladiatorũ inuicẽ cõmittit. Nec interim animaduertit,hac interpretatione cęruleũ extra picturę ſepta arceri, vnũ videlicet ex quatuor picturæ elemẽtis. Sed homini parũ in pictura verſato, tametſi alias erudito,fas fuit hæc ignorare, niſi pollicitus eſſet ex profeſſo ſe de coloribus ſcripturũ. Cęterũ Plinius,qua eſt diligẽtia,cũ de coloribus ſermonẽ inſtituit,prętia eorũ, vt tunc erãt poſteris tadere voluit. Sed numeri corrupti ſunt notarũ ſimilitudine. Primũ vbi de ſile ſic ſcribit cap.xij.lib.xxxiij.Sil inquit proprie limus eſt. Optimũ ex eo quod atticũ vocatur, pretium in libras xxxij. Budæus exiſtimat, vbi numi gen⁹ nõ exprimitur ſeſtertiũ numũ intelligẽdũ eſſe.Itaque hic ſeſtertios xxxij.legendũ putat. Ego vero exiſtimo ex tribus notis denarij,primã denariũ numũ ſignificare, vt & aliàs ſępe. quanquã interdũ linea trãſuerſa decuſſim ſcinderet. Sed de his fuſius cũ de notis numerorum ſcriberemus,quæ aliquando lectori impertiemus,cũ in eum vsũ condita ſint à nobis. Hunc igitur locum Plinij ita legemus cũ diſtinctione numi, pretium in lib.x.xxij. hoc eſt ſine contractione, pretium in libras denarij duo & viginti. Eodẽ capite,

ex cęruleo fit quod lomentum vocatur. Perficitur lauando, terendove, & hoc eſt ceruleo candidius. Prætium eius xxiij. cęrulei xviij. Notarij lapſus etiam hic ita reſtituendus eſt. denarij xiij. cęrulei denarij octo. Quod item ſequitur, nuper acceſſit & Neſtorianum ab autore appellatum. Fit ex Aegyptij leuiſſima parte. prætium eius xl. in lib. lego denarij l. in lib. Paulo poſt. Nō pridem apportari & indicum eſt cœptum, cuius prætium xvij. in libras. lego denarij ſeptem in libras. Ita legendum eſſe ex Plinio oſtendo: cum ſinopidi prætium ſtatuat in libras denarios tredecim expreſſo genere numi, cap. vj. lib. xxxv. *Si enim ſinopis rubricę genus tredecim denarijs æſtimabatur, quomodo ſil & cęruleum non pluribus fere ſeſtertijs venderetur?* Præterea ſolet Plinius ſi denariorum numerus rotundetur, per denarios prætium exprimere, potius quam per ſeſtertios. vt in eo loco quem proxime aſcripſi de ſinopide. Igitur in proximo exemplo denarios octo potius dixiſſet, quàm xxxij. ſeſtertios. Adde, cum cęrulei prætium xxiij. in libras æſtimarit, quomodo vno tantum ſeſtertio prętium abfuerit à ſex denarijs? cur ſumma rotundata non eſt? non enim ſolent prætia rerum conſtitui ita preciſe, vt numi ſeſtertij ratio habeatur in maiuſcula ſumma. Eſt & aliud inquit genus lomenti, quidam tritum vocant quinis aſſibus ęſtimatum. Hic quoque non ſatis emendate legitur quinis aſſibus, pro quinque denarijs. Sed hæc vt iam pollicitus ſum, latius alias explicabuntur. Quod vero ſequitur eodem loco, poſtquam indici prætium oſtendit. Ratio in pictura ad inciſuras, hoc eſt vmbras ab lumine diuidēdas. Hæc etiam lectio parua adiectione quantum mutata eſt à prima? Hæc enim, ab lumine, non ſunt autoris, ſed cuiuſdam qui neſciebat quid eſſet vmbram ab lumine diuidere. Itaque putauit autorem inciſuram hic poſuiſſe pro tono. proinde addidit de ſuo, ab lumine: infęlici ſane ſucceſſu. nam hac additione luminis, huic loco tenebras offudit. Tonus vt dixi, vmbrā diuidit ab lumine: ſciſſura aliud eſt quam tonus. Non enim diuidit vmbram ab lumine, ſed vmbram ipſam. & hoc eſt proprie ſcindere, il-

lud

lud diuidere. Sit exempli gratia figura oris exprimenda. ducetur primum linea, quæ labium ſuperius ab inferiore diuidat. deinde ab eminentiore parte labiorum incipiendo, ad interiorem partem vmbra intendetur, vt vtriuſque labij intenſior vmbra deſinat in lineam illam, quæ diuidit labium ſuperius ab inferiore, & vmbram ab vmbra, non vmbram à lumine; vt falſo exiſtimauit ille, ſi dijs placet, paraphraſtes Plinij. Pro coloribus etiam veteres interdum res coloratas vſurparunt: vt in opere vermiculato, cuius primum vſus fuit in pauimentis lithoſtratis. His primus famam dedit qui autore Plinio Pergami ſtrauit quem vocant aſaroton oecon. Quoniam purgamenta cænę, quæq; euerri ſolent veluti relicta, fecerat paruis ex teſtulis tinctis in varios colores. Vt autem noſcatur quam elegans fuerit hoc genus picturæ, addit eodē loco. mirabilis ibi columba bibēs, & aquam vmbra capitis infuſcans. Apricantur aliæ ſcabentes ſeſe in canthari labro. Ex humo inquit pauimenta in cameras tranſiere, & e vitro fieri cœperunt. Claudij temporibus inuentum eſt interraſo marmore, vermiculatiſque ad effigies rerum, & animalium cruſtis pingere innatis marmori coloribus. Huc pertinet querimonia illa autoris, luxum, & delitias exprobrantis ſuo ſæculo. Non placent inquit iam abaci, nec ſpatia montis in cubiculo delitEſcentia, cœpimus & lapidem pingere. Sed & huius loci ſententiam vnius literæ adiectio mutauit, cum lapidem perperam, pro lapide legatur. Non enim hic de lapidum pictura loquitur; ſed de pictura quæ fiebat lapideis teſſellulis. Lapidem vero pingere Neronis temporibus inuentum fuit, & maculas quę non eſſent in cruſtis inſerēdo, vnitatem variare: vt ouatus eſſet Numidicus, vt purpura diſtingueretur Sinnadicus, qualiter illos naſci optarent dilitię.

FVIT & alia pingendi ratio, quā encauſticen appellabant, quod pictura inureretur. Idque duobus modis, cera, & ebore ceſtro, ideſt viriculo. Hodie vtraq; ratio ignoratur. Si tamen eſt coniecturæ locus, ego priore illo encauſti genere hac ratio-

ratione picturam inuſtam fuiſſe crediderim. Ceram primum induratam medicamentis. ex ea deinde factas fuiſſe tabulas, in quibus formæ eorum quæ pingenda eſſent incidebantur. Tum, quẽadmodum in vermiculato opere, in eas formas cauas ceris inditis varij colores figuris inducebantur, nullis apparẽtibus cõmiſſuris. Hoc in eo genere prꝍſtantiſſimum erat, quod ceræ pictæ carnis ſimilitudinem fꝍlicius æmularentur, quam ſi dilutis coloribus pictꝍ fuiſſent. In ebore vero ceſtro, ideſt viriculo, pingebant. Ceſtrũ pollux ſtyli genus interpretatur. vnde conijcio ita veteres ebori picturam inuſſiſſe, vt quod pingẽdum eſſet graphice primum in ebore adumbrarent. Deinde ſeruata ratione luminum, & vmbrarum, eboris candore ad lumina vterentur. tonum verò, & vmbram pictis ceris exprimerent. Huic generi picturæ ea erat gratia, quod cum in ceris nitor quidam ſplendeat, ad lumina ſplendidiore colore opus fuit, qualis in eboris candore cernitur. Ea fuit igitur optima colorandi ratio, vt colorem vmbra paulo dilutiore condirent, à tono vero ad intenſiſſimum colorẽ progrediendo picturæ lumen darent ex ipſo ebore. Omnibus enim coloribus bene eſt cum albo, nitentibus vero optime cum candore. Hic candor maxime in picturis muliebribus laudabatur. Nam & anulare candidum erat, quo muliebres picturæ illuminabantur. Id fiebat ex creta, admixtis vitreis gemmis ex vulgi annulis, vnde & anulare dictum fuiſſe autor eſt Plinius. Itaque & hoc encauſti genere veteres vtebantur ad pingendas mulierum effigies. Lala Cizenica cum & penicillo pingeret, pinxit & ceſtro in ebore, imagines mulierum maxime. Inde conijcio eum fuiſſe vſum eboris in encauſtice. Imo ita fuiſſe qualibet ſponſione libens aſſeruerim. Tertium encauſti genus acceſſit, reſolutis igni ceris penicillo. quod picturæ genus in nauibus nec ſole, nec ſale, ventiſue corrumpebatur. Ideo non tantum claſſibus familiare fuit, ſed & nauibus onerarijs. De encauſtices autoribus verba Plinij apponã. Ceris inquit pingere, ac picturam inurere quis primus excogitauerit nõ conſtat.

ſtat. Quidam Ariſtidis inuentum putant: poſtea conſumatũ à Praxitele. Sed aliquanto vetuſtiores encauſticæ picturæ exſtitere, vt Polygnoti, & Nicauoris, & Archeſilai pariorum. Lyſippus quoque Aeginę picturę ſuę inſcripſit, encauſen. quod profecto non feciſſet niſi encauſtica inuenta iam tum fuiſſent. Pamphilus quoque Apellis præceptor, non pinxiſſe tantum encauſta, ſed etiam docuiſſe traditur. Pauſiam vero Sicyoniorum primum in hoc genere nobilem. hactenus de Encauſtice.

Nunc videndum eſt qui pingendo famã olim adepti ſint, & quid vnuſquiſque eorum ad artem exornandam contulerit. Tuum eſt Plinij recẽſere, qui magnam eorum partem ab interitu vindicaſti: quique eorum opera intercidere non es paſſus. Fecerat hoc Varro pari diligentia, atque pietate, ſeptingentorum artificum nominibus, figuris etiam aliquo modo expreſſis. Sed duræ temporũ vices hoc illi meritũ, artificibus famã, nobis vero memoriã eorum inuiderunt. Atticus etiam idipſum pręſtiterat. Quando igitur eorũ ſcriptis frui datũ nõ eſt, eos tantum ex Plinio percurram, qui ſuis inuentis artem excoluerũt. Non vos igitur ſilendi eſtis Aridices, & Telephanes, qui primi teſta trita colorare cœpiſtis, & lineas quaſdam intus ſpargere, politiores haud dubie futuri, ſi in meliora tempora incidiſſetis. Sequutus eſt deinde Eumarus, qui prim⁹ in pictura marem à fæmina diſcreuit. Huius deinde inuenta excoluit Cimon Cleoneus, qui catagrapha inuenit, hoc eſt obliquas imagines, & varie formare vultus, reſpiciẽtes, ſuſpicientes, & deſpicientes. Articulis etiam membra diſtinxit, venas protulit, præterq; in veſte & rugas, & ſinus expreſſit. His ſucceſſit Polygnotus, qui primus mulieres lucida veſte pinxit, capita earum mitris verſicoloribus operuit, plurimumq; picturæ primus contulit. Siquidem inſtituit os adaperire, & vultum ab antiquo rigore variare de eodem Plin. cap. xix. lib. xxxv. Huius eſt inquit tabula in porticu Põpeij, quę ante curiam eius fuerat, in qua dubitatur aſcendentem cum Clypeo pinxerit an deſcẽdentem. Hic locus obſcurior paulo eſt, ne

forte

forte difficilius fuit in ea tabula iudicare, aſcendentē cum clypeo Polygnotus pinxiſſet, an deſcendentem, quàm hic conijcere quid voluerit autor his verbis ſignificare. Cum appareat, voluiſſe eum reconditum quoddam artificium notare. & certe ita eſt. Hac enim deſcriptione videre videor figuram ita poſitam, vt accedenti, & retrocedenti alia, atque alia videretur. Omnes figuræ ita poſitæ ſunt vt radijs rectis aſpiciendę ſint, aut obliquis. Rectis è regione tabulæ. Obliquis vero aut ex eodem plano, ſed à latere, aut ex diuerſo plano, inferiore, vel ſuperiore. Si de loco inferiore figura ſuſpicienda ſit accedenti ad tabulam figura deſcendere videbitur, recedenti aſcendere. Contra ſi de loco ſuperiore deſpici velit, quo longius à tabula recedet oculus, figura deſcendere videbitur, quo propius accedet deſcendere. & ratio optices ita cogit fateri. Polygnotus igitur in pictura ſolers nouam rationem excogitauit, qua illuderet ſpectatori. Figuram enim ea arte pinxit vt pars ſuperior, tãquam de ſuperiore loco videretur, inferior ex inferiore; vna & eadem figuræ poſitura diuerſa eiuſdem artis exempla complexus. Vt ſi in partem ſuperiorem oculus intenderetur, recedendo figura deſcēdere videretur. contra aſcendere, ſi in inferiorem partem intueretur. Hoc puto voluiſſe Plinium laudare in Polygnoto. quem nihilominus primis picturæ temporibus incluſit: cum nõdum lumina artis apparuiſſent, quæ poſtea in Apollodoro refulſerunt, qui primus gloriam penicillo contulit. Vnde & picturę ſecundam ętatem inchoabimus, à nonageſima tertia olympiade. cum antea nulla pictura admodum oculos tenuerit. Hic Apollodorus primus ſpecies exprimere inſtituit. Hunc ſequutus Zeuxis picturæ portas intrauit, quas Apollodorus aperuerat. Fecit Penelopen, in qua mores eius pinxiſſe videbatur. Sed de pulchritudinis ſpecie abſoluta nondum inter artifices conſtabat. Itaque & ipſe grandior in capitibus, articuliſq; iudicabatur. Quocirca fluctuans adhuc cum pulchritudinis ſpeciem nondum animo contemplatus eſſet, facturus Agrigentinis tabulam, quam in templo Iunonis publice

dedica-

dedicarent, virginibus eorum nudis inſpectis, ex ijs quinque elegit, vt quod in quaque laudatiſſimum eſſet pictura redderet. Aequales eius, & æmuli fuere Timantes, Androcides, Eupompus, & Parraſius. Primus hic ſymmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatem oris. Sed & in extremis lineis omnium artificum conſenſu laudem adeptus eſt: in medijs corporibus pingendis non æque laudabatur. Maxime tamen nobilitatus fuit certamine illo, quo Zeuxidem ſuperauit, ingenua ipſius Zeuxidis confeſſione, quod is vuis pictis aues tantum fefelliſſet, ſed Parraſius artificem ipſum flagitantem remoto linteo oſtendi picturam; cum tamen in ea tabula nihil præter linteum pictum eſſet. Ea tunc penicilli laus fuit, rerum ſpecies accurate pingere. Ipſe vero Parraſius à Timante ſuperatus eſt in Aiace, armorumq; iudicio. Vnde moleſte ſe ferre dicebat, quod Aiax iterum ab indigno victus eſſet. Hic Timantes artem viros pingendi artificio ſuo complexus eſt. Addidit præterea argutias picturæ, cum in eius operibus plus ſemper intelligeretur, quam pictum eſſet. Exemplis Plinius rem illuſtrauit. Eius inquit & Iphigenia, qua aſtante ad aras peritura, cum mæſtos pinxiſſet omnes, præcipue patruum, & iam triſtitiæ omnem imaginem conſumpſiſſet, patris ipſius vultum velauit, quem digne non poterat oſtendere. Addit de Cyclope dormiente in parua tabula, cuius magnitudinem exprimere cupiens, pinxit iuxta ſatyros thyrſo pollicem eius metientes. Ijſdem fere temporibus floruit Pauſias Sicyonius. Is inquit Plinius eam picturam primus inuenit, quam poſtea imitati ſunt multi, æquauit nemo. Ante omnia cum longitudinem bouis oſtendere vellet, aduerſum eum pinxit, non tranſuerſum, vnde & abunde intelligitur amplitudo. Deinde cum omnes qui volunt eminentia videri, candicantia faciant, coloremq; condiant nigro, hic totum bouem atri coloris fecit, vmbræq; corpus ex ipſa dedit, magna prorſus arte, in æquo extantia oſtendens, & in confracto ſolida. Sed in his poſtremis verbis ma-

lim in contracto, quam in confracto. Nam in eo exemplo duo Plinius adnotare voluit. primum, quod vmbræ corpus dederit, non aliunde petito lumine quàm ex ipſa vmbra. Alterum; quod in figura contracta ſolidum corpus oſtenderit. Euxenidus Ariſtide diſcipulo inclaruit, vt Eupompus Pamphilo, vt hic Appelle. Eupompus ea fuit autoritate. vt picturam, cuius antea duo erant genera, Hellanicum, & Aſiaticum, in tria diuiſerit, Atticum, Ionicum, & Sicyonium, ab autore ſic dictum, cum eſſet ſicyonius. Pamphilus omnibus literis eruditus ad ſeueriorem normam picturam reuocauit. Siquidem ſine arithmetica, & geometria negabat artificem perfici poſſe.

Iam tot artificũ manibus exculta ad ſuum finẽ peruenerat pictura, nec tamen adhuc ſpecies illa pulchritudinis in ea refulſerat, nondũ eam inuiſerat Venus. donec Apelles eam picturæ cõciliauit Olympiade cxij. Itaque cum eadẽ ætate præſtantiſſimi pictores eſſent, omniũ opera admirabatur, laudabat ingenue. Cedebat Amphioni de diſpoſitione, Aſclepiodoro de mẽſuris. de Protogene dicere ſolitus, omnia ſibi cũ illo paria eſſe, aut illi meliora, deeſſe tamen omnibus ijs illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant. cætera omnia contigiſſe, ſed hac ſola ſibi neminem comparandum. Honeſta quidem oratio, ſed qua ſibi tamen in pictura principatum arrogabat. hac enim laude ſummam artis complexus, cæteris omnibus aliquid deeſſe notabat, ſibi vni omnia contigiſſe. Hæc illa eſt idea pulchritudinis numeris omnibus abſoluta, quam nemo præter eum aſſequi potuit. Euphranor dignitates heroum expreſſit, Ariſtides animum pinxit, & mores, Parraſius animi perturbationes. Sed aliud quiddam fuit ab his omnibus Venus illa, quæ Apellis opera commendabat. Mirum ſane, potuiſſe artificem oculis ſubijcere, quod lingua eloqui non poſſet: nec poſſe quenquam verbis complecti, quod exigua tabella caperet. Idem etiam pinxit quæ pingi nõ poſſent: tonitrua, fulgetra, fulgura. Imagines autem adeo indiſcretæ ſimilitudinis, vt quidam

dam ex facie hominis addiuinans, quos metopoſcopos vocant, ex ijs dixiſſe feratur aut futuræ mortis annos, aut præteritæ. Tam certo etiam ſucceſſu ſimilitudines expreſſit, vt Ptolomeo Regi cum eum nominare non poſſet à quo inuitatus veniſſet, accepto carbone è foculo imaginem in pariete delineauerit, agnoſcente rege vultum protinus ex inchoato. Vnum inquit Plinius imitari nemo potuit, quod abſoluta opera illinibat atramento ita tenui, vt id ipſum repercuſſu claritatis colorum vim excitaret, cuſtodiretque à puluere & ſordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed hęc poſtrema verba nô ſatis intelligo. quid enim hoc ſibi vult ad manum intuenti demum appareret? quę de num hic latet præſtantia, quæ propria fuerit Apellis? Ego vero putarim hac claritate effectum fuiſſe, vt numen quoddam appareret intuenti. Itaque ſic malim legere abſoluta opera illinibat atramento ita tenui, vt idipſum repercuſſu claritatis, colorum vim excitaret, cuſtodiretq; à puluere, & ſordibus, ac numen intuenti demum appareret. Lectoris eſto iudicium. Porro præſtantiam artificis vel hoc vnum teſtabitur, quod inchoatam Venerem Cois nemo inuentus eſt qui ad pręſcripta lineamenta operi ſuccederet, morte prærepto eo antequam abſoluiſſet. Eſt in rebus humanis quadam prodire tenus, & definitus creſcendi modus, quem Apelles arte ſua incluſit. Itaque nemo poſtea inuentus eſt, qui artem prouexerit. Fuere poſtea nonnulli, qui deteriora ſequuti, picturam ad res humiles reuocando, laudem tamen in eo genere meruerunt. ex quibus fuit Pyreicus, qui tonſtrinas, & ſutrinas pinxit, aſellos, obſonia & ſimilia. Laudatus fuit & Ludius diui Augu[illegible] ætate. Hic primus inquit Plinius inſtituit amoeniſſimam parietum picturam, villas, & porticus, ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piſcinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optaret. varias ibi obambulantium ſpecies, aut nauigantium, terraq; villas adeuntium aſellis, aut veihiculis. Item piſcantes, aucupanteſque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in eius exemplaribus nobiles pa-

luſtri

luſtri acceſſu villæ ſuccolantium ſpecie: mulieres labantes trepidæq; feruntur. Plurimæ præterea tales argutiæ, faceтiſſimi ſales. Idemque ſubdialibus maritimas vrbes pingere inſtituit, blandiſſimo aſpectu, minimoque impendio. Sed nulla gloria artificum eſt, niſi eorum qui tabulas pinxere: eoque venerabilior apparet antiquitas. Hæc Plinius. Cæterum non exemplis tantum illuſtratæ fuerunt hę nobiliſſimæ artes, ſed & clariſſimorum virorum ſcriptis. Ex latinis ſcripſerant. Atticus, & Varro. hic nominibus ſeptingentorum artificum inſertis ſuis voluminibus. Ex Græcis Antigonus, & Xenocrates. & Paſiteles fictor, quinque editis libris nobilium operum, quæ eſſent toto orbe. Euphranor Iſthmius pictor compoſuit libros de ſymmetria, & de coloribus. Apelles libros edidit de ſua arte, quibus ſaltem fata parcere debuerant, tot alijs nobilibus eius operibus abſumptis.

ILLVSTRISSIMO
ET REVERENDISSIMO D. CAROLO RAMBOLIETO S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO.

SOLENT pictores in vltima regione tabulę montes, vrbes, nemora, amnes, aut alia quędam eiuſmodi, vaſta licet argumenta, anguſto loco premere, & tanquam ab oculo recedentia obſcurius repræſentare. Sic cum ego accuratius paulo quædã in hoc opere deſcripſiſſem, hæc præterea, quæ iam dudum longum temporis interuallum oculis ſubduxit, in hac vltima libelli parte, quæ tibi à prima operis deſignatione dicata eſt, non graphice delineare, ſed adumbrare inſtitui. nec tam formam ipſam rerum, quam earum ſpeciem, & ſitum oſtendere. Non vſque adeò aſpernandum opus ſi puſillum videtur. Contractius fortaſſe quidem, quam par fuit. Sed ſi tibi breue videbitur, bene eſt, dum prolixæ erga te meæ voluntatis, & obſeruantiæ teſtimonium, & perenne monimentum agnoſcas.

Amplitudini veſtræ

Deditiſsimus ſer.

Lud. Demont...

LVDOVICI DEMONTIOSII

GALLVS ROMÆ HOSPES.

DE FORO ROMANO VETERI, ET ALIIS QVIBVSDAM LOCIS CIRCVNSTANTIBVS.

SAEPE miratus ſum, potuiſſe adeo mutari antiquæ vrbis faciē, vt de celebrioribus operibus quæ in ea quondam fuerunt, hodie paſſim dubitetur vbi nam ſita fuerint. De arcu Fabiano oſtēdimus, aut eum eſſe qui tempore Caracallæ renouatus nunc arcus argentariorum appellatur, aut ei vicinum fuiſſe. Quum ex inſcriptione, quæ Zophoro inciſa eſt, conſtet iuxta eum fuiſſe Ianum, celebrem illum mercatorum, & fæneratorum locum, qui olim arcu Fabiano notabatur, vt nunc eo vice verſa Fabianus arcus. Sed quando iterum ad arcum Iani, & ad Fabianum diſputationis noſtræ caput reuoluitur, libet hic quædam de ijs in gratiam ſtudioſorum adnotare. Arcus ſcilicet omnes Ianos olim dictos fuiſſe. quod ex parte anteriore & poſteriore inſtar Iani gemini conſpiciēdi eſſent, eodem argumento atque Ianus geminus. vt ſcilicet gemina illa facie præteritorum memoriæ conſulerent, & eorundem poſteros admonerent. Sed quum virtuti cuiuſdam illuſtris viri dicabantur, appellabantur arcus. vt arcus Titi, arcus Septimij, Conſtantini, Gordiani, & ſimilium. Quum vero argumentū quoddam reconditum continebant, tunc Iani communi nomine appellabantur. vt Ianus hic, qui ad arcum Fabianum: de quo illud apud Ouidium.

Qui puteal, Ianumque timet, celereſque calendas.

Dictum propter occurſum fœneratorum, qui in Iano fre-

quentes diuerſabantur. Tametſi non ſemper eam differentiam ſeruarint ſcriptores. Nam cum P. Victor Ianos quadrifrõtes triginta ſex in vrbe fuiſſe dixiſſet, per omnes regiones marmoribus incruſtatos,& adornatos inſignijs militaribus,& ſignis.alio deinde loco totidem arcus marmoreos fuiſſe ſcribit. Et quos Ianos quadrifrontes appellat P. Victor, eoſdem Suetonius in Domitiano arcus appellauit. Ianos inquit arcusq; cum quadrigis,& inſignibus triumphatorum per regiones vrbis extruxit.Cicero pro arcu fornicem dixit 2.de Orat. etiã illa ridentur,inquit,quæ minuendi,aut augendi cauſa ad incredibilem admiratione efferuntur.vt tu Craſſe in concione, ita ſibi magnum videri Memmium, vt in forum deſcendens caput ad fornicem Fabij demitteret. de hoc enim arcu Fabiano intelligenda ſunt hæc apud Ciceronem.Vnde & conijci poteſt altius olim patuiſſe; ſed cum renouaretur, anguſtiorem,& humiliorem factum. per eum etiam à capitolio in forum deſcẽſum fuiſſe. Quocirca quum Victor dicat,Ianum ad arcum Fabianum ſitum fuiſſe, non abs re & nos arcum Fabianum iuxta Ianum,in radice capitolij,foro imminẽtem deſcripſimus.Cum male recentiores eum in via ſacra,iuxta templum Fauſtinæ locent.Siue enim duo Iani fuerint,vt quidam exiſtimarunt, ſiue is tantum qui à nobis deſcriptus eſt à duobus Ianis ſic appellaretur, arcus Fabianus non longe diſtabat ab hoc.

Hic error alios etiam errores in fori Romani deſcriptionẽ induxit. Nam ſi hæc ita ſunt vt dixi, pariter erratum eſt à recentioribus antiquarijs in ſitu putealis Liboniani,& Comitij. quum & puteal Libonis Porphyrio ad arcum Fabianũ fuiſſe ſcribat. Itaque quum conſtet puteal ſitum fuiſſe in comitio, perperam vtrumque ab ijſdem locatur iuxta arcum Titi. Sed et ficus ruminalis, & Lupercal in comitio fuerunt teſte eodem P. Victore. Adde roſtra eodem loco fuiſſe, roſtra inquam noua,& curiam Hoſtiliam, eam ſcilicet quæ fuit ſub veteribus, & Græcoſtaſim auctore Varrone: quum libr. 5. de lingua Latina dicat ante curiam Hoſtiliam fuiſſe Roſtra,è Comitio

mitio locum ſubſtructum Græcoſtaſim appellatum, vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad ſenatum miſſi eſſent. Deniq; & forum Romanum, quod magnum dicebatur, inter hęc interiacuiſſe fatendum erit: quum tamen hæc omnia ex ſententia recentiorum adſcribantur ei ſpatio, quod eſt ab arcu Septimij, ad arcum Titi, quod vulgo campo Vacino nũcupatur. qui locus ſane non fuit accommodus foro. quum ab arcu Titi, ad arcũ Septimij locus nimium accliuis eſſet. vt vel inde iudicare licet, quod arcus Titi hodie totus a fundamẽtis conſpiciatur, arcus vero Septimij ad dimidiam fere partem altitudinis terra obrutus ſit. et tamen locus adhuc ab illo, ad hunc totus accliuis eſt. Sed aiunt veſtigia quędam roſtrorum ibi reperta fuiſſe, quum inde aliquando terra effoderetur. et ego quoque non negauerim ibi fuiſſe roſtra vetera; ſed noua ad arcum Fabianum fuiſſe dico. Hæc non docendi, ſed admonẽdi cauſa dicta velim quæ lubens obmiſiſſem, niſi vidiſſem in parte vrbis celeberrima, membra adeo luxata, & diuulſa ẽſſe, vt qui fuerit olim ſitus nobiliſſimarum eius partium nemo meminerit.

De Baſilica Pauli notum eſt, quantum celebrata fuerit, quàm magnifica deſcribatur. vt pote in cuius extructionem immenſam argenti vim errogatam fuiſſe dicant. opus Plinij ſuffragio præferendum omnibus Aegyptiorum, & Græcorum, paucis Romanorum poſtponendum. Et tamen vbi ſita fuerit neſcitur. In ea Romæ deſcriptione, quam Vaccarius paucis ab hinc annis Duperaci typis excudendam curauit, baſilica de qua nunc agimus, ſita eſt in radice montis Quirinalis, qua parte ſpectat Capitolium. vbi veſtigia quædam conſpiciuntur cuiuſdam antiqui ædificij hæmicyclij formam referentis, non multum diſſimilis ab ea, quæ in theatris vſurpabatur. ſed non prorſus eiuſdem: vt certe theatrum non fuit. quum in ea regione vrbis nullius theatri meminerint ſcriptores. nec ſpectaculis ſatis accommodata figura videatur. Vnde ij qui ex veſtigijs antiquorum operum priſtinæ formę Romam reſtituere voluerunt, exiſtimarunt ibi quondam

ſitam

ſitam fuiſſe Baſilicam Pauli, quum in ea regione eam fuiſſe conſtaret, & ratio operis non inelegans videretur. Atqui ipſius operis forma non conuenit cum ijs quæ Vitruuius ſcribit de baſilicis, quum tamen eius temporibus extructa fuerit. Sed demus plures fuiſſe baſilicarum formas. ex his quæ ſuperſunt nemo exiſtimauerit tot ſumptus in eius extructionem erogari potuiſſe, quum opus fuerit lateritium. Sed nec video quo pacto columnæ illæ ex marmore Phrygio, quæ in eo laudabantur apposite ibi ſtatui potuerint, nec cur adeò opus ipſum debuerit tantopere commendari.

Sunt verò qui dicant hanc baſilicam ſitam fuiſſe inter templa Saturni, & Fauſtinæ. quumq; diruta eſſet, ex eius ruinis poſtremum hoc templum extructum fuiſſe. Argumēto eſſe columnas porticus ex marmore Phrygio. Sed columnæ non ſunt eius magnitudinis, vt propter eas Baſilica Pauli inter orbis mirabilia reponenda fuerit. Hæc dum ſæpius mecum animo repeto, & omnia vicina loca oculis luſtro, aſpicio forte columnam ſtantem, ex marmore Phrygio, eximiæ magnitudinis, terra obrutam ad tertiam fere partem altitudinis, ſitam iuxta eccleſiam, quę vulgo Spoglia Chriſto nuncupatur, qua parte oriētem ſpectat, quæ interim, dum hęc ſcriberem, inde ſublata eſt a Ioanne Georgio Cæſarino, qui paulo poſt è viuis exceſſit, ciui Romano nobili, & dum viueret antiquarum rerum ſtudioſiſſimo, vt qui eas haberet in delitijs. Vxor eius probiſſima, & filius magnæ, vt fertur, virtutis indolis, defuncti votis indulgentes ambo, paucis abhinc diebus deuehendā curarūt in vineam refertam varia antiquarū huiuſmodi rerum ſupellectile: atque eo nomine in primis viſendam: quæ ſita eſt ad D. Petri in Vincula. Quum igitur columnam illam, vnicum illius celebris Baſilicæ veſtigium, antiquo ſuo loco moueri viderem, ne huius loci memoria intercideret, ſitum eius in gratiam poſteritatis conſignare volui. Vidi præterea, cum inde tolleretur, effodi eius capitulum & baſim, operis Corinthij. Sita autem erat inter priorem illum locum a nobis deſcriptum, & alterum, qui a recētioribus pro

Baſilica

Baſilica Pauli agnoſcitur. Vnde conieci ibi quondam ſitam fuiſſe nobilem illam Baſilicam Phrygijs columnis ſpectabilem, e quibus hæc tantum reliqua eſt, ex cuius magnitudine totius operis magnificentia exiſtimari poſſit, & forma eius reſtitui ad pręſcriptum Vitruuij. Eſt autem columnæ lõgitudo 47 palmorum dodrantalium, præter capitulũ & baſim. Aedificium autẽ illud quod falſo creditum eſt fuiſſe baſilicã Pauli ad radicẽ Quirinalis, vbi adhuc veſtigia antiqui operis conſpiciuntur, ni fallor, illud eſt quod P. Victor ſtationes municipiorum appellauit. vbi qui à municipijs Romam miſſi erant, vt Senatui quædam exponerent, ſubſiſterent, quemadmodum in Græcoſtaſi legati nationum. Nam ex eo quod ſupereſt de antiquo ædificio iudicari poteſt in ſimilem quændam vſum quondam paratum fuiſſe, cum in eius hemicyclij curuatura plures ſint continuæ cameræ, ſingulæ ſuis fornicibus tectæ, & locus ſatis accommodus fuerit, ſi ex ijs, quæ ſuperſunt reliqua exiſtimare velimus, & quæ ſupra erant, quorum adhuc extant veſtigia, & quæ ſubter latent. Ibi hodie ſita eſt domus Camilli Cucini equitis Luſitani, & Mutij fratris eius, qui comiter & benigne adeuntes excipiunt.

Hæc ſi ita ſunt, de vna fidelia duos parietes dealbauimus Nam & celebris illius baſilicæ Pauli locum indicauimus, qui iam tot annos omnes latuit, & eadem opera ſtationes municipiorum oſtendimus. nec ſane labore pœnitendo, ſi ex ſententia ſucceſſerit cum nihil magis in votis habeam, quam de hac inclyta Vrbe ſtudijs meis quodammodo promereri.

REGISTRVM.

PARS Prima, Ludouici Demontioſij Gallus Romę hoſpes.
Dum Romæ agens,&c. A B C D.
PARS II. Illuſtriſsimo,& Reuerendiſs. Principi Aloyſio Eſtenſi.&c.
Ludouici Demontioſij Gallus Romę hoſpes. De Pantheo,&c. A B C D.
PARS III. Illuſtriſſimo,& Reuerendiſs.D.Franciſco de Gioioſa,&c.
Ludouici Demontioſij, Comentarij de Sculptura,&c. A B C.
PARS IIII. Illuſtriſſimo, & excellentiſsimo D. Annæ de Gioieſa,&c.
Pictura. A B C.
PARS V. Illuſtriſſimo,& Reuerendiſſimo Carolo Rambolieto.
Ludouici Demontioſij Gallus Romę hoſpes. De Foro Romano. A.

ROMAE

Apud Ioannem Oſmarinum Liliotum. M. D. LXXXV.

Cum Priuilegio, & Superiorum permiſſu.